

Foto: © UNICEF/NYHQ2011-1059/Holt

Vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalia, teisė į teisingą teismą

Tarptautiniai standartai ir dešimtyje ES valstybių narių vykdyto tyrimo išvados

Vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalia, teisė į teisingą teismą

Tarptautiniai standartai ir dešimtyje
ES valstybių narių vykdyto tyrimo išvados

2015

2015 metų sausis

Vertimas iš anglų kalbos: Aukse Kuokštienė

ISBN 978-615-80205-8-9

Vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalių, teisė į teisingą teismą. Tarptautiniai standartai ir dešimtyje ES valstybių narių vykdyto tyrimo išvados

Copyright statement:

© Mental Disability Advocacy Center (MDAC), 2015. All rights reserved.

Šis leidinys išleistas su Europos Sąjungos Pagrindinių teisių ir pilietybės programos finansine parama. Leidinio turinys nebūtinai atspindi oficialią Europos Sąjungos nuomonę, už turinį atsakinga organizacija „Psichikos negalios atstovavimo centras“ (Mental Disability Advocacy Centre, Vengrija).

Turinys

Pratarmė: Vaikai yra vaikai.....	4
Tyrimo ataskaitos santrauka.....	5
Įvadas	7
I rodiklių grupė: Įstatymai, stebėseną ir skundų teikimas – struktūriniai rodikliai	11
II rodiklių grupė: Dalyvavimas teisingumo procesuose – proceso rodikliai.....	20
III rodiklių grupė: Geresnių sąlygų teisei į teisingą teismą sudarymas – proceso rodikliai	32
1 priedas: Projekto autoriai	40

Pratarmė: Vaikai yra vaikai...

Berniukas staiga pradeda šaukti gatvėje ir puola praeivį. Iškviečiama policija, pareigūnai išsiveža sutrikusį ir susijaudinusį vaiką į nuovadą ir uždaro į kamara, kad „nusiramintų“. Vaikas, kurio akys sklidinios baimės, įsispraudžia į kameros kampą. Čia jis bus laikomas 24, 48, o gal net 72 valandas. Be jokios pagalbos. Niekur kitur jam nėra vietos. Netgi vaiko teisiniam atstovui jis – našta.

Kas jo bylą pateiks teismui? Kaip vaikas, turintis psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, jis negali pats vienas įgyvendinti teisingumo. Kas nušalins vaiko teisinį atstovą, kuris nesugeba apginti jo teisių?

Priešais globos įstaigą, skirtą mergaitėms, turinčioms psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, rikiuojasi ilga automobilių eilė. Vairuotojai laukia išeinančiųjų, kad maistu, šokolado plytele ar pinigais prisiviliotų į savo mašinas „greitukui“. Vyrai jaučiasi saugiai išnaudodami tokias mergaites ir mintija, kad „šių „idiotų“ niekas nepripažins liudytojais teisme“.

Kas padės minėtoms mergaitėms, kai teismai galiausiai išgirs apie nusikaltimus, įvykdytus prieš jas? Kas užtikrins, kad jų balsas būtų išgirstas? Kas joms padės pateikti parodymus? Kas užtikrins, kad teismai pripažintų jų liudijimus kaip įrodymą?

Septyniolikmetis jaunuolis, turintis sunkią psichikos sveikatos negalią, yra priverstas liudyti teisme, kur nagrinėjamas automobilio avarijos atvejis. Jis gerai nesupranta, kas vyksta, nes jo klausa silpna ir jam sunku sutelkti dėmesį ilgiau nei 20 minučių. Jam baisu ir jis prašosi į tualetą. Teisėjas ir abu advokatai pamažu praranda kantrybę. Jie griežtai įspėja jaunuolį. Padėtis prastėja. Jaunuolis liaujasi kalbėjęs ir pradeda verksti. Netenkama įrodymų, prarandamas laikas. Tokie vaikai nepriimtini teisme, tiesa? Bet kokiu atveju jie negali būti patikimi liudytojai, ar ne?

Kas pasakys teismams, kad vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, reikia pagalbos ir kad jie gali būti liudytojai, jeigu jiems suteikiama atitinkama pagalba? Kas įtikins teismus, kad šie vaikai turi ką pasakyti ir kad būtina įsiklausyti į jų balsą? Kas nurodys teisėjui, kad privalu keisti teismo proceso pobūdį siekiant kuo tinkamiau įgyvendinti teisingumą, kuris geriausiai atitiktų minėto jaunuolio interesus?

Trylikametė, turinti Dauno sindromą, buvo išprievartauta ir tapo nėščia. Jos tėvai ir teismo pareigūnai įsitikinę, kad ji negali liudyti teisme. Prokuratūra nesiima nagrinėti bylos. Tėvai nusprendžia, kad užmigdytai mergaitei turi būti atliktas cezario pjūvis, o kūdikį ketina atiduoti įvaikinti. Niekam net nekyla minties paklausti mergaitės, ko norėtų ji pati. Niekas nepasiteirauja, ar ji galėtų atpažinti prievartautoją, lygiai kaip, ar ji supranta, kad yra nėščia. Niekas neklausia, ar ji norėtų susilaukti kūdikio, ar pajėgtų pasirūpinti juo. Jai pripažintas Dauno sindromas, taigi visi įsitikinę, jog nėra reikalo su ja tartis.

Kas pasirūpins, kad mergaitės atvejis patektų į teismą ir kad jos balsas būtų išgirstas? Kas įvertins, kokius sprendimus mergaitė gali priimti, kokios pagalbos ji nori, galop kokios pagalbos jai reikia? Kas apgins jos, kaip vaiko ir motinos, teises?

Esama daug (pernelyg daug) šalių, kur vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, yra marginalizuojami, nustumiami į paribį ar netgi laikomi Dievo bausme. Šie vaikai slepiami, juos bandoma padaryti nematoma, stengiamasi, kad jų niekas neišgirstų; į juos žiūrima kaip į šeimos gėdą. Geriausiai atveju šie vaikai yra laikomi našta; blogiausiai – pravardžiuojami „idiotais“, „atsilikėliais“ ar net „velnio išperomis“, atsiųstomis šeimoms už bausmę. Tad atsisakymas juos auginti kai kurioms šeimoms gali atrodyti vienintelė galimybė.

Kas apgins šiuos vaikus nuo jų tėvų, bendruomenės, mokytojų (jeigu jie apskritai lanko mokyklą)? Koks teismai sutiks nagrinėti su šiais vaikais susijusius teisinius atvejus, grąžins jiems jų teises ir suteiks galimybę kalbėti? O gal ir teismai nuo jų atsiribos?

Nei vienas iš čia minėtų atvejų nėra išgalvotas. Su visais jais susidūriau eidama teisėjos pareigas, būdama šios srities ekspertė ir JT Vaiko teisių komiteto narė. Visi šie atvejai atspindi bendras visai Europai problemas.

Visos valstybės, išskyrus dvi, yra ratifikavusios Vaiko teisių konvenciją ir teisiškai įsipareigojusios ginti visų vaikų, gyvenančių jų teritorijoje, teises. Dauguma valstybių taip pat yra ratifikavusios Neįgaliųjų teisių konvenciją, kuri užtikrina, kad teisingumas būtų įgyvendintas vaikų, turinčių sutrikimų, atveju.

VISI vaikai turi teisę būti apsaugoti. VISI vaikai turi teisę į teisingą teismą.

Valstybės privalo informuoti vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, tėvus apie jų vaikų teises. Be to, padėti šeimoms spręsti problemas, kurios kyla auginant šiuos vaikus.

Teikdamos atitinkamą paramą valstybės privalo palengvinti teisės į teisingą teismą įgyvendinimą VISEMS vaikams. Jau esama nemažai pagalbos mechanizmų, tokių kaip parūpinimas tarpininkų, palengvinančių komunikaciją tarp teismų ir vaikų, ar pasitikėjimo pagrindu paskirtų asmenų, kurių funkcija – būti šalia vaikų per visą teisminį procesą. Esama ir kitokio pobūdžio priemonių, pavyzdžiui: vaizdo įrašų, kurie moko, kaip kalbinti vaikus jiems artimoje aplinkoje; teismų sistemos darbuotojams ir advokatams skirtų mokymo priemonių, kaip elgtis su vaikais, ar vadovų, kurie padeda įsigilinti į vaikų poreikius teisminėje sistemoje. Vis dėlto nei viena iš šių priemonių nėra nuosekliai įgyvendinama Europos lygiu.

Apsaugos mechanizmai privalo būti prieinami VISEMS vaikams. Kliūtys, trukdančios vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, pasinaudoti teise į teisingą teismą, privalo būti panaikintos.

Esu įsitikinusi, kad ši ataskaita – puikus įrankis ir neabejotinai būtiną priemonę, suteikianti galimybę atskleisti vyraujančias problemas ir diskriminacijos atvejus, su kuriais susiduria vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, baudžiamojo, civilinio ir administracinio teisingumo sistemoje.

Jau laikas Vaiko teisių konvencijos ir Neįgaliųjų teisių konvencijos šalims narėms įgyvendinti savo įsipareigojimus, o teisingumo sistemoms išmokyti, kaip tinkamai spręsti atvejus,

susijusius su minėtomis vaikų grupėmis, nedovanotinai nustumtomis į paribį.

Vaikų vardan. Tačiau kartu ir paties teisingumo labui

Teisėja Renate Winter

JT Vaiko teisių komiteto narė

Tyrimo ataskaitos santrauka

Teisė į teisingą teismą – „vienas pagrindinių teisinės valstybės principų. Procesine prasme šis principas apima teisę pasinaudoti teisingumo mechanizmu, įskaitant ir teismų sistemą. Materialinės teisės prasme šis principas grindžiamas Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 8 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad „kiekvienas, jei yra pažeistos konstitucijos arba įstatymo jam suteiktos pagrindinės teisės, turi teisę jas ginti kompetentinguose nacionaliniuose teismuose“. Teisės į teisingą teismą principas glaudžiai susijęs su lygybės prieš įstatymą principu.

Šios teisės paprastai nėra suteikiamos vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią. Tik pastaraisiais metais, priėmus JT vaiko teisių konvenciją, o paskui ir JT neįgaliųjų teisių konvenciją, požiūris į šiuos vaikus ėmė keistis – užuot juos laikius pasyviais globos (rūpybos) paslaugų gavėjais, į juos imta žiūrėti kaip į asmenis, turinčius visas šiuose dokumentuose nustatytas teises. Vis dėlto tokie požiūrių pokyčiai turi virsti sisteminiais, įtvirtintais nacionalinėje teisingumo sistemoje.

Visoje Europoje vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, susiduria su neproporcingai dideliais žmogaus teisių pažeidimais: jiems nesuteikiama teisė į švietimą, jie apgyvendinami uždaroje institucijose ir tokiu būdu atskiriami nuo bendruomenės, jiems kyla didesnė rizika tapti netinkamo elgesio, išnaudojimo ir kitų prievartos formų aukomis. Be to, jie pernelyg dažnai pristatomi baudžiamosios teisenos sistemoje, kuri jiems nesuteikia pakankamai paramos, kaip įtariamiesiems arba aukoms. Jų parodymai teisingumo sistemoje, kuri taip ir neįgijo lankstumo ir neatsisakė globėjyško požiūrio, dažnai ignoruojami. Neretai su šiais vaikais net nesitariama sprendžiant klausimus, galinčius turėti esminį poveikį jų gyvenimui.

Šioje ataskaitoje siekiama dviejų pagrindinių tikslų. Visų pirma, apibendrinti teisę į teisingą teismą reglamentuojančius tarptautinius dokumentus ir standartus konkrečiai pritaikant juos vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, Europos kontekste. Ataskaitoje apžvelgiami ir svarbūs Europoje priimti dokumentai, pavyzdžiui: Europos Tarybos Vaiko interesus atitinkančio teisingumo gairės, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija ir Europos žmogaus teisių konvencija. Šių standartų pagrindu buvo parengta vienuolikos rodiklių sistema.

Minėtų rodiklių tikslas – įvertinti, koku mastu vyriausybės įgyvendina priemones gerindamos vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisę į teisingą teismą nacionaliniu lygiu. Tai ir struktūriniai rodikliai, susiję su nacionaliniais įstatymais, politika ir stebėjimo arba kontrolės sistemomis, ir proceso rodikliai, atspindintys šių vaikų dalyvavimą teismo procesuose ir geresnių sąlygų teisei į teisingą teismą sudarymą.

Antras ataskaitos tikslas – pateikti šia tema atlikto tyrimo išvadas apie vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, padėtį naudojantis teise į teisingą teismą. Tyrime dalyvavo dešimt Europos Sąjungos valstybių narių – Bulgarija, Čekijos Respublika, Airija, Latvija, Lietuva, Vengrija, Rumunija, Slovėnija, Ispanija ir Jungtinė Karalystė. Mūsų žiniomis, tai pirmasis tarptautinis tyrimas apie vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisę į teisingą teismą, Europoje.

Pateikiame vieną iš labiausiai stebinančių šio tyrimo išvadų: visiškai nėra duomenų apie tai, kiek vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, susiduria su teisingumo sistema, apie jų sutrikimų pobūdį arba teismo procesų rezultatus. Nors visose šalyse įdiegtos nacionalinės žmogaus teisių stebėsenos sistemos, tyrėjai nustatė, kad dešimtyje minėtų Europos šalių retai atsižvelgiama į šios ypač marginalizuotos vaikų grupės padėtį.

Siekdami įsigilinti į tokio atotrūkio priežastis, tyrėjai susitiko su teisiniais atstovais, teisėjais, kitais specialistais ir tėvais, kad išsiaiškintų jų požiūrį ir vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, patirtis susidūrus su teisingumo sistema. Nepaisant vyriausybės prisiimtų įsipareigojimų įvertinti šių vaikų poreikį dalyvauti su jais susijusiuose teismo procesuose, minėti įsipareigojimai buvo retai vykdomi. Daugeliu atvejų tokio įvertinimo metu, užuot skyrus dėmesį bendravimo ar kitiems poreikiams, tesidomėta kognityviniais vaikų gebėjimais ir galimybėmis duoti teisme pagrįstus parodymus, atitinkančius įrodymų pateikimo reikalavimus. Dėl šių priežasčių daugeliu atvejų jiems nebūdavo sudaromos galimybės dalyvauti teismo procesuose arba jiems tekdavo išverti formalų ir nelankstų procesą, kurio metu visiškai nebūdavo atsižvelgiama į vaiko teisę būti išklaustam.

Ataskaitoje vyriausybėms ir Europos Sąjungai pateikiama nemažai rekomendacijų, kaip spręsti tokio pobūdžio problemas. Vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad tik kelios vyriausybės atliko šalyje priimtų teisės aktų ir politikos sistemos įvertinimą, jog galėtų nustatyti kliūtis, trukdančias vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, pasinaudoti teise į teisingą teismą. Europos Sąjunga gali ir turėtų imtis svarbaus vaidmens teikdama vyriausybėms techninę paramą efektyviam šio tikslo įgyvendinimui. Siekiant jo neįkainojamam ištekliui gali tapti Europos Tarybos Vaiko interesus atitinkančio teisingumo gairės. Be to, Europos Sąjunga turėtų imtis iniciatyvos ir užsakyti sisteminių tyrimų apie Europos teisingumo sistemų gebėjimą reaguoti į vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teises ir poreikius.

Nacionaliniu lygiu akivaizdu, kad didžiausios kliūtys, kurias reikia įveikti – ribotos žinios ir atskirtimi grįstos nuostatos, būdingos teisingumo vykdymo atstovams: teisėjams, advokatams, policijos pareigūnams, socialiniams darbuotojams ir psichologams. Nors tyrimo metu ir buvo nustatyti keli gerosios praktikos pavyzdžiai, tokie kaip vaiko apklausai pritaikytų kambarių įrengimas ar tarpininkų paslaugų teikimas, paaiškėjo, kad tai tik pavieniai atvejai. Šiuo metu ypač aktualu užtikrinti, kad vyriausybės imtųsi žingsnių, didinančių minėtų specialistų informuotumą apie vaikų ir asmenų, turinčių negalią, teises, taip pat apie tarpdisciplininio požiūrio naudą šalinant kliūtis ir gerinant vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, prieinamo teisingumo apimtį ir kokybę.

Šie pokyčiai pareikalauja laiko, tačiau vyriausybės taip pat galėtų ir turėtų imtis neatidėliotinių priemonių. Pavyzdžiui, vaikams, dalyvaujantiems teismo procese savo pačių iniciatyva,

turėtų visada būti teikiama teisinė pagalba ir teisinio atstovo paslaugos; tai ypač svarbu tais atvejais, kai atsiranda interesų konflikto tarp vaikų ir tėvų arba teisinių globėjų galimybė. Be abejojimo, mažai tikėtina, kad dauguma vaikų savo iniciatyva galėtų inicijuoti teismo procesą dėl pažeistų teisių. Tokiais atvejais gyvybiškai svarbu užtikrinti, kad skundus vaikų vardu ir jų nurodymu teiktų kitos nepriklausomos įstaigos, tokios kaip nacionalinės žmogaus teisių institucijos ir nevyriausybines organizacijos.

Ataskaitoje nagrinėjami rodikliai ir pateiktos išvados rodo, kad iškilę poreikis suteikti minėtiems klausimams daug didesnę prioritetą. Siekiant prisidėti prie šio proceso projekto metu buvo parengtos ir kitos priemonės, kuriomis turėtų pasinaudoti vyriausybės. Kaip pavyzdį galima paminėti mokymo vadovą ir programą, skirtus teisingumo sistemoje dirbantiems specialistams, duomenų rinkimo gaires ir standartus, taip pat suvestines visoms projekte dalyvavusioms šalims, kuriose išvardytos svarbiausios problemos nacionaliniu lygiu.

Vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisės į teisingą teismą užtikrinimas bus naudingas ne tik jiems patiems. Būtina reformos proceso sąlyga – pokyčiai teismuose siekiant jų atvirumo, lankstumo ir jautrumo asmenims, turintiems negalią, ir kitoms marginalizuotoms visuomenės grupėms. Tai reiškia, kad bus gerinama teisinio atstovavimo kokybė, skatinamas prieinamesnės informacijos apie teises ir teisių gynimo priemones rengimas ir galiausiai pagerinta teisingumo sistemos kokybė.

Įvadas

Visoje Europoje, vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, susiduria su sistemingais žmogaus teisių pažeidimais. Jie paaimami iš tėvų ir apgyvendinami institucinės globos įstaigose. Šiems vaikams nesuteikiama teisė į švietimą arba jie patiria atskirtį. Be to, nepilnamečių teisingumo sistemoje jie neproporcingai pristatomi kaip kaltinamieji. Daugumai šių vaikų nesuteikiama galimybė reikalauti teisingumo; susidūrus su teisingumo sistema jiems tenka bendrauti su ne kvalifikuotais specialistais, kurie vadovaujasi nelanksčiomis taisyklėmis ir nesugeba atsižvelgti į jų – ir kaip vaikų, ir kaip turinčiųjų psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią – poreikius.

Asmenų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisė į teisingą teismą Europoje išskiriama kaip tolesnių veiksmų ir tyrimų sritis. Be to, atliekama vis daugiau mokslinių tyrimų ir gausėja įrodymų, kad vaikai, turintys negalią, patiria daugiau smurto¹. Europos Sąjunga (ES) ragina ypatingą dėmesį skirti kovai su žmogaus teisių pažeidimais vaikų, turinčių negalią,

atžvilgiu.² Iki šiol nebuvo konkrečiai atsižvelgta į šios teisės užtikrinimą vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, kaip atskirai grupei. Tad šios ataskaitos tikslas – sumažinti esamą atotrūkį.

Ataskaitoje pateikiami tarptautiniai standartai, reglamentuojantys vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisę į teisingą teismą. Šių standartų pagrindu ataskaitoje nagrinėjama reali šių vaikų padėtis dešimtyje Europos Sąjungos valstybių narių³. Dokumentas grindžiamas tarptautiniais vaikų ir žmonių, turinčių negalią, teises nustatančiais dokumentais ir standartais; į jį įtrauktos ir Europos Tarybos parengtos gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo.⁴ Ataskaita atspindi bendrybes ir skirtumus, kurie buvo nustatyti dešimtyje skirtingų jurisdikcijų, ir pateikia pasiūlymus dėl veiksmų įgyvendinimo ir nacionalinių vyriausybių, ir ES lygiu.

Sąvokos ir apibrėžimai

Ką reiškia teisė į teisingą teismą?

Tarptautinėje teisėje „teisė į teisingą teismą“ yra kintanti sąvoka. Ji apibrėžiama kaip tinkamų sąlygų sudarymas „veiksmingai galimybei pasinaudoti teisingumo vykdymo sistemomis, procedūromis, informacija ir fizinėmis vietomis.“⁵ Ši teisė gali būti užtikrinta teisinėje valstybėje, o jos atsiradimas siejamas su šiuolaikinių žmogaus teisių epochos pradžia. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos (VŽTD) 8 straipsnyje teigiama, kad:

„Kiekvienas, jei yra pažeistos konstitucijos arba įstatymo jam suteiktos pagrindinės teisės, turi teisę jas ginti kompetentinguose nacionaliniuose teismuose.“

Europos žmogaus teisių konvencijos (EŽTK) 13 straipsnis taip pat įtvirtina teisę pasinaudoti veiksminga teisinės gynybos priemone kreipiantis į valstybės instituciją. O EŽTK 14 straipsnyje sakoma, kad naudojimasis šioje Konvencijoje nustatytais teisėmis yra užtikrinamas lygiomis teisėmis su kitais be jokio diskriminavimo.

Plėtojantis žmogaus teisių tarptautinei teisei didesnis dėmesys buvo skiriamas ir veiksmingai teisei gynybai, kuria galėtų naudotis įvairios marginalizuotos visuomenės grupės. 1989 m. priimta JT vaiko teisių konvencija (VTK) buvo pirmasis tarptautinis dokumentas, paskatinęs požiūrio į vaikus, kaip į išimtinai globos ir apsaugos objektus, pokytį tarptautiniu mastu, pripažįstant jų teises „didėjant gebėjimams“ (5 straipsnis) ir stiprėjant savarankiškumui. JT VTK 12 straipsnis pripažįsta, kad vaikai turi teisę dalyvauti sprendžiant visus jiems svarbius klausimus, įskaitant ir dalyvavimą teisiniame procese:

„(...) Vaikui būtina suteikiama galimybė būti išklaustam bet kokio jį liečiančio teismo ar administracinio nagrinėjimo metu tiesiogiai arba per atstovą ar atitinkamą organą nacionalinių įstatymų numatyta tvarka.“

- 1 KHilary Brown, *Safeguarding adults and children with disabilities against abuse*, [Suaugusiųjų ir vaikų, turinčių negalią, apsauga nuo smurto] (Strasbourg: Council of Europe, 2003).
- 2 "EU Agenda for the Rights of the Child. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions", [ES vaiko teisių darbotvarkė. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui] 15 February 2011, COM (2011) 60 final, priinama internete http://ec.europa.eu/justice/policies/children/docs/com_2011_60_en.pdf (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.).
- 3 Tyrimas buvo vykdomas Bulgarijoje, Čekijos Respublikoje, Vengrijoje, Airijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Rumunijoje, Slovėnijoje, Ispanijoje ir Jungtinėje Karalystėje.
- 4 Europos Tarybos Ministrų komiteto gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo, patvirtintos Europos Tarybos Ministrų komiteto 2010 m. lapkričio 17 d., 1098-ame viceministrų susitikime, priinama internete: www.coe.int/t/childjustice (paskutinį kartą žiūrėta: 2015 m. kovo 27 d.).
- 5 Janet E. Lord et al., *Human Rights Yes! Action and Advocacy on the Rights of Persons with Disabilities*, [Žmogaus teisės taip! Veiksmai ir teisių gynimas, stiprinant žmonių, turinčių negalią, teises] ,2nd edition, (Minneapolis: University of Minnesota Human Rights Center, 2012).

2006 m. priimta JT neįgaliųjų teisių konvencija (NTK) buvo pirmasis dokumentas, įtvirtinęs „teisę į teisingą teismą“ kaip savaime suprantamą, tokiu būdu oficialiai bandant išspręsti daugybę problemų, su kuriomis susiduria asmenys, turintys negalią, siekdami atkurti savo pažeistas teises. Skatinant perėjimą prie socialinio negalios modelio,⁶ JT NTK 13(1) straipsnis teigia kad vyriausybės privalo:

„Užtikrinti veiksmingą neįgaliųjų teisę į teisingumą lygiai su kitais asmenimis, įskaitant procesinių ir pagal amžių tinkamų sąlygų sudarymą, kad neįgaliesiems būtų užtikrinta galimybė, kaip tiesioginiams ir netiesioginiams dalyviams ir kaip liudytojams, veiksmingai dalyvauti visuose teisiniuose procesiniuose santykiuose, įskaitant ikiteisminį tyrimą ir kitus ikiteisminius ginčų nagrinėjimo etapus“ [pabraukta ataskaitos autorių].

Kai kurios iš svarbiausių kliūčių, trukdančių žmonėms, turintiems negalią, veiksmingai pasinaudoti teise į teisingą teismą, yra susijusios su teisingumo vykdymo sistemoje dalyvaujančiųjų požiūriu.⁷ Ypač asmenų, turinčių intelekto ar psichosocialinę negalią, atveju atskirtimi pagrįsti požiūriai dažnai tampa norma, kuria vadovaujasi teisiniai atstovai, teisėjai, klerikai, teismo ekspertai ir kiti specialistai.⁸ Todėl vyriausybės privalo remti atitinkamą teisingumo įgyvendinimo ir užtikrinimo sistemoje dirbančių specialistų mokymą, užtikrinamos asmenų, turinčių negalią, teisę į teisingą teismą lygiomis teisėmis su kitais (JT NTK 13(2) straipsnis). Šios pareigos vyriausybės privalo laikytis kartu su kita pareiga – užtikrinti visišką asmenų, turinčių negalią, įtrauktį į visuomenę, kad jie galėtų savarankiškai ir visapusiškai dalyvauti visose gyvenimo srityse, įgyvendindamos „priemonės, kurios apima prieinamumo kliūčių ir trukdžių nustatymą ir pašalinimą“ (9 straipsnis), taip pat požiūrio keitimą.

Europoje buvo imtasi tolesnių žingsnių įtvirtinant teisę į teisingą teismą, priėmus Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartiją (toliau – „Chartija“). Mūsų nagrinėjame kontekste ypač svarbūs 47 ir 48 šios Chartijos straipsniai. Juose kalbama apie kiekvieno asmens teisę reikalauti, kad jo bylą per kiek įmanoma trumpesnę laiką viešai ir teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir nešališkas teismas, apie galimybę gauti teisinę pagalbą, būti ginamam ir atstovaujama ir dar kartą patvirtinama nekaltumo prezumpcija ir teisė į gynybą.

Galiausiai vaikų teisei į teisingą teismą vis didesnę dėmesį skiria Europos Taryba (ET). 2010 m. Europos Tarybos Ministrų komitetas patvirtino gaires dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo⁹ kaip „praktinę priemonę valstybėms narėms, skirtą padėti suderinti savo teismines ir neteismines sistemas su konkrečiomis vaiko teisėmis, interesais bei poreikiais“ (toliau – „Vaiko interesus atitinkančio teisingumo gairės“). Šios Vaiko interesus atitinkančio teisingumo gairės apima vaiko teisę dalyvauti su jo interesais

susijusiose teisiniuose procesuose, ypatingą dėmesį skiriant geriausiems vaiko interesams ir jo apsaugai nuo diskriminavimo, susidūrus su visomis kompetentingomis įstaigomis ir institucijomis, dalyvaujančiomis baudžiamosios, civilinės ir administracinės teisės administravimo procese.

Ataskaitos autoriai siekė pritaikyti šiuos standartus vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, poreikiams. Pripažindami, kad visos šios trys teisės sritys (baudžiamoji, civilinė ir administracinė teisė) apima plačią žmogaus patirties dalį, ataskaitos autoriai teisę į teisingą teismą nagrinėja ypač plačiai paplitusių žmogaus teisių pažeidimų kontekste – vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, atžvilgiu, konkrečiai pabrėždami teisę gyventi bendruomenėje ir apsaugą nuo išnaudojimo, smurto ir prievartos; vaikų kaip nusikaltimo aukų, liudytojų ir kaltinamųjų dalyvavimą baudžiamajame procese ir sprendimus, susijusius su švietimo sistema.

Kas yra vaikai?

Vadovaujantis VTK 1 straipsnyje pateiktu apibrėžimu ir bendromis tarptautinėmis normomis, ataskaitoje vartojami žodžiai „vaikas“ ir „vaikai“ apibūdina kiekvieną žmogų, neturintį aštuoniolikos metų. Šis amžius dažnai laikomas pilnametystės amžiumi, kurio sulaukęs žmogus tampa savarankišku ir priklausomai nuo jurisdikcijos turi teisę užsiimti įvairia veikla (balsuoti, vairuoti, tarnauti armijoje ar pirkti alkoholi). Svarbu pažymėti, kad daugelis aštuoniolikmečių, turinčių negalią, dėl įtvirtintų globos sistemų net ir sulaukę šio amžiaus negali naudotis jiems priklausančiomis teisėmis.¹⁰

Kas yra žmonės, turintys negalią?

Nors terminas „negalia“ ir nėra įtvirtintas tarptautinėje teisėje, NTK 1 straipsnyje teigiama, kad „prie neįgaliųjų priskiriami asmenys, turintys ilgalaikių fizinių, psichikos, intelekto ar jutimo sutrikimų, kurie sąveikaudami su įvairiomis kliūtimis gali trukdyti šiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje lygiai su kitais asmenimis.“ Šiame apibrėžime dėmesys nuo klinikinės sutrikimo ar negalios etiketės perkeliamas į pripažinimą, kad žmonės tampa „neįgaliais“ dėl aplinkos, požiūrio į juos, finansinių, socialinių ir teisių kliūčių, su kuriomis jiems tenka susidurti gyvenime.

Ataskaitoje vartojamas terminas „vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią“ apibūdina vaikus, turinčius intelekto, vystymosi, kognityvinių sutrikimų ir (arba) psichosocialinę negalią.¹¹ Šie terminai nėra nesuderinami; nustatyta, kad kiekvieno vaiko tapatybę galima apibūdinti daugeliu aspekty. Viena iš labiausiai paplitusių kliūčių, su kuriomis susiduria vaikai, turintys negalią, yra diskriminacinio pobūdžio procedūros teisingumo sistemoje. Šioje ataskaitoje terminas „diskriminacija dėl neįgalumo“ vartojamas

6 Rannveig Trausdóttir, „Disability Studies, the Social Model and Legal Developments“ [Negalios tyrimai, socialinis modelis ir teisinė plėtra], in Oddný Mjöll and Gerard Quinn (eds.), *The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities* [JT neįgaliųjų teisių konvencija] (Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2009), 3–16.

7 Žr., pvz., Clare Edwards et al., *Access to Justice for People with Disabilities as Victims of Crime in Ireland* [Žmonių, turinčių negalią ir tapusių nusikaltimų aukomis, teisė į teisingą teismą Airijoje], (University of Cork, February 2012), 127.

8 Eilíonóir Flynn, *Disabled Justice? Access to Justice and the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities* [Neįgalus teisingumas? Teisė į teisingą teismą ir JT neįgaliųjų teisių konvencija], (Farnham: Ashgate, 2015), Chapter 3.

9 Europos Tarybos Ministrų komiteto gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo, patvirtintos Europos Tarybos Ministrų komiteto 2010 m. lapkričio 17 d., 1098-ame viceministrų susitikime, prieinama internete: www.coe.int/t/childjustice (paskutinį kartą žiūrėta: 2015 m. kovo 27 d.).

10 Žr., pvz., Mental Disability Advocacy Center, *Legal Capacity in Europe* [Psichikos negalios atstovavimo centras, Teisinis veiksnumas Europoje] (Budapest: MDAC, 2013), 12–13.

11 Detalus šių terminų apibūdinimas bus pateiktas toliau.

vadovaujantis JT NTK 2 straipsnyje pateiktu apibrėžimu: „bet koks išskyrimas, atstūmimas ar apribojimas dėl neįgalumo, kuriais siekiama pabloginti ar paneigti arba kurių pabloginamas ar paneigiamas visų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių pripažinimas, įgyvendinimas ar naudojimas lygiai su kitais asmenimis politinėje, ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje, pilietinėje ar bet kurioje kitoje srityje. Tokia diskriminacija apima visų formų diskriminaciją, įskaitant atsisakymą tinkamai pritaikyti sąlygas.“

„Tinkamas sąlygų pritaikymas“ reiškia būtinus ir tinkamus pakeitimus ir pritaikymą, dėl kurių nepatiriama neproporcinga ar nepagrįsta našta ir kurių reikia konkrečiu atveju siekiant užtikrinti asmenims turintiems negalią galimybę naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis lygiai su kitais asmenimis ar galimybę įgyvendinti šias teises ir laisves (JT NTK, 2 straipsnis).

Kas yra žmonės, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią?

Šiuo terminu apibūdinami asmenys, turintys intelekto, vystymosi, kognityvinių ar psichosocialinių sutrikimų.

Žmonėms, turintiems intelekto sutrikimų, dėl jų ilgalaikės būklės, kuri nustatoma tik gimus arba pasireiškia iki aštuoniolikos metų, paprastai sudėtingiau intelektualiai ir adaptyviai funkcionuoti nei kitiems asmenims. Raidos negalia apima asmenis, turinčius intelekto negalią, ir asmenis, kuriems nustatyti raidos sutrikimai, tarp jų cerebrinis paralyžius, autizmo spektro sutrikimai ir vaisiaus alkoholinio spektro sutrikimai. Kognityvinė negalia pasireiškia mokymosi pasiekimų atsilikimu ir informacijos apdorojimo sunkumais. Ji siejama su įgyta smegenų trauma, insultu ir/ar „silpnaprotyste“, įskaitant ir Alzheimerio ligą.

Asmenys, turintys psichosocialinę negalią, yra tie, kurie patiria psichikos sveikatos sutrikimų ir (arba) pripažįsta esantys psichikos sveikatos paslaugų vartotojai, buvę psichiatrijos paslaugų vartotojai arba „pamišėliai“.

Minėtos asmenų grupės nėra tarpusavyje nesuderinamos. Daug asmenų, turinčių intelekto, vystymosi ar pažintinių sutrikimų, taip pat pripažįsta turintys arba yra pripažįstami turinčiais psichosocialinę negalią.

Struktūra ir metodologija

Ataskaitą sudaro dvi dalys. Pirmoje dalyje apibendrinami svarbūs JT ir Europos teisiniai standartai, reglamentuojantys teisę į teisingą teismą. Joje nagrinėjamas šių standartų pritaikomumas konkrečiai vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią. Pateikdami tokią informaciją ataskaitos autoriai pristato žmogaus teisių rodiklių sistemą, padedančią įvertinti, koku mastu įgyvendinama teisė į teisingą teismą šių vaikų atžvilgiu. Minėtas požiūris grindžiamas analitinėmis žmogaus teisių įgyvendinimo vertinimo gairėmis, kurias parengė Jungtinių Tautų vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biuras (JT VŽTKB).¹²

Ataskaitoje pristatomos trys rodiklių grupės:

- I rodiklių grupė – „[statymai, kontrolė ir skundų teikimas]“** (angl. *Law, Monitoring and Complaints*); joje aprašomi keturi struktūriniai rodikliai, susiję su tarptautinių dokumentų ratifikavimu, nacionalinė šią teisę įtvirtinanti politika, nepriklausomos priežiūros institucijos ir skundų teikimo mechanizmai.
- II grupė – „Dalyvavimas teismo procesuose“** (angl. *Participation in Justice Processes*); joje įvardijami proceso rodikliai, padedantys įvertinti, kaip ir kiek vaikai gali saugiai ir prasmingai dalyvauti teisingumo sistemoje, įskaitant tai, ar teisinės sistemos atitinka geriausias jų interesus; prieinamumo stiprinimo priemonės siekiant sustiprinti visiems priklausančią teisę pasinaudoti teisine sistema, tinkamo sąlygų sudarymo

prieinamumą ir pritaikymą kiekvienam konkrečiam atvejui ir asmens duomenų apsaugos priemonės.

- III grupė – „Geresnių sąlygų teisei į teisingą teismą sudarymas“** (angl. *Facilitating Access to Justice*); joje aprašomi proceso rodikliai, skirti teisiniui atstovavimui, teisei pagalbai ir teisingumo specialistų mokymui.

Ataskaitoje neaptariami rezultatų rodikliai, kurie JT VŽTKB gairėse apibūdinami kaip „rodikliai, [kurie] fiksuoja individualius ir kolektyvinius pasiekimus, atspindinčius teisę pasinaudoti žmogaus teisėmis tam tikroje srityje“¹³ (vert. *vertimas*). Dėl teisiųjų sistemų įvairovės ir apskritai dėl bendro požiūrio, užtikrinančio žmonių, turinčių negalią, teisę į teisingą teismą, nebuvimo šioje ataskaitoje neįmanoma nagrinėti ir pristatyti rezultatų rodiklių. Tai lieka užduotimi ateičiai. O struktūrinių ir proceso rodiklių analizė padės vyriausybėms ir ES institucijoms plėtoti bendrą požiūrį, kuris suteiks galimybę rinkti lyginamuosius rezultatų duomenis. Esminis šio proceso aspektas bus bendros metodikos sukūrimas siekiant palyginti kokybinius duomenis apie vaikus, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, patirtį susidūrus su teisingumo sistema.

Antroje šios ataskaitos dalyje pristatomos kiekvienam rodikliui skirtos išvados. Autoriai rėmėsi pirminiais ir antriniais tyrimais, atliktais dešimtyje ES valstybių narių. Duomenys buvo renkami trimis etapais, nuo 2013 m. rugsėjo iki 2014 m. kovo mėnesio.

12 United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *Human Rights Indicators: A Guide to Measurement and Implementation*, [Jungtinių Tautų vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biuras (JT VŽTKB) Žmogaus teisių rodikliai: vertinimo ir įgyvendinimo vadovas] HR/PUB/12/5, (New York and Geneva: OHCHR, 2012).

13 Ibid., 10.

Tyrėjai atstovavo įvairioms akademinėms ir praktinėms sritims; visi jie rinko informaciją vadovaudamiesi standartizuota metodika.

Pirmojo etapo metu buvo renkami antriniai duomenys, pradėdant darbu biure ir atliekant viešojoje srityje esančios informacijos apie įstatymus, politiką ir žiniasklaidos pranešimus, peržiūrą. Antrojo etapo metu tyrėjai atliko detalesnius tyrimus; jie turėjo susisiekti ir su atitinkamomis reguliavimo institucijomis ar kitais ekspertais, kad surinktų viešai neprieinamus duomenis.

Trečiojo etapo metu buvo vykdomas pirminis empirinis tyrimas, aprėpiantis pokalbius ir tikslesnes diskusijų grupes su vaikų, turinčių psichikos sveikatos problemų ar negalią, tėvais ir teisingumo sistemos specialistais, palaikančiais ryšį su vaikais. Pokalbių metu tėvai dalijosi patirtimi apie vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, patirtį dalyvaujant visos Europos teisingumo sistemose, ir suteikė neįkainojamą tikrovišką informaciją, atskleidžiančią atotrūkį tarp politikos ir praktikos.¹⁴

Tyrimo metu buvo surinkta didelės apimties kokybinio tyrimo informacija. Buvo atliekama teminė analizė, kuria remiantis nustatyti modeliai ir bendri įvairių jurisdikcijų bruožai. Gautos išvados buvo panaudotos tobulinant struktūrą ir proceso rodiklius (nurodytus pirmiau).

Ataskaita turi kelis trūkumus. Vienas jų – viešai prieinamų duomenų apie vaikus, turinčius negalią, stoka; informacijos apie šių vaikų susidūrimo su teisingumo sistemomis stygius ir riboti esami tyrimai apie vaikų, turinčių ir neturinčių negalią, patirtį pasinaudojant teise į teisingą teismą. Statistinių duomenų stoka apie vaikų patirtį dalyvaujant teisingumo sistemoje ypač

nustebino ataskaitos autorius; net ir tuo atveju, jei tam tikri duomenys pasirodė prieinami, jie nebuvo tinkamai išskaidyti, kad apimtų negalią ar skirtingas jos kategorijas.

Dėl minėtų veiksnių ataskaitoje pateiktos išvados didžiąja dalimi remiasi kokybiniais duomenimis, kurie gauti iš vaikų, jų tėvų ir specialistų. Siekiant apsaugoti vaikų ir kitų tyrimo dalyvių tapatybę, buvo išlaikytas jų anonimiškumas.

Projekto metu buvo parengti ir kiti duomenų rinkiniai¹⁵, pavyzdžiui:

- dvi duomenų rinkimo ataskaitos, kuriose nurodomi tarptautiniai ir Europos duomenų rinkimo standartai; aiškina, kodėl svarbu rinkti duomenis (ypač tinkamai išskaidytus) siekiant informuoti politikos vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, rengėjus, ir nurodoma, kokiose srityse trūko duomenų tyrime dalyvavusiose šalyse;
- internetinė mokymo ir švietimo priemonė teisingumo sistemos specialistams, dirbantiems su vaikais, turinčiais psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią. Joje pateikiama žmogaus teisių standartų, su kuriais šie specialistai turėtų būti susipažinę, apžvalga (įskaitant ir mokomojo kurso programą); Europoje įgyvendinamų perspektyvių praktikų ir mokymo programų rinkinys, taip pat mokymo ir švietimo medžiagos bibliografija;
- duomenų suvestinės visoms tyrimo dalyvavusioms šalims, nurodant pagrindines kliūtis, trukdančias vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, pasinaudoti teise į teisingą teismą, pagal pateiktas dalyvavusių šalių ataskaitas.

Padėka

Ši ataskaita buvo parengta kaip projekto „Vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisė į teisingą teismą“ (toliau – Projektas) sudėtinė dalis; projektą bendrai finansavo Europos Sąjungos pagrindinių teisių ir pilietybės programa.

Projektui vadovavo Psichikos negalios atstovavimo centras (angl. *Mental Disability Advocacy Center*, MDAC) ir projekto valdymo grupė. Ši ataskaita grindžiama tyrimu, kurį projekto partneriai atliko dešimtyje projekte dalyvavusių šalių, ekspertų grupės narių indėliu ir konsultantės Vanessos Sedletzki patarimais.¹⁶ Esame dėkingi ir teisėjai Renatei Winter už pratarmę šiai ataskaitai.

Ataskaitą parengė Katherine Morley (buvusi MDAC projekto vadovė), Steven Allen (MDAC vadovas atstovavimui ir ryšiams), Ann Campbell (MDAC vadovė teisiniam bylinėjimuisi) ir Oliver Lewis (MDAC vykdytysis direktorius). Paramą rengiant ataskaitą suteikė ir Anna Zeller (MDAC projekto asistentė), o Ádám Szklénár (MDAC skaitmeninių medijų ir ryšių asistentas) buvo atsakingas už dizainą ir pateikimą.

14 Daugiau informacijos apie šiame tyrime naudotas metodines priemones galima rasti giminijoje ataskaitoje: Anna Lawson, *Access to Justice for Children with Mental Disabilities, The Collection and Dissemination of Data: Guidance Report* [Vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisė į teisingą teismą, Duomenų rinkimas ir sklaida: rekomendacijos / ataskaita] [Budapest and Leeds: MDAC, 2014].

15 Visa medžiaga pateikta internete www.mdac.org.

16 Projekto dalyvių sąrašas pateikiamas 1 priede.

I rodiklių grupė: Įstatymai, stebėseną ir skundų teikimas – struktūriniai rodikliai

Siekdamos užtikrinti vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisę į teisingą teismą, vyriausybės privalo reformuoti teismų institucijas taip, kad jos sugebėtų jautriai reaguoti į vaiko teises. Keturi į šią grupę įtraukti rodikliai nurodo, kokių kelių reikėtų eiti, kad būtų parengti arba pertvarkyti ir įtvirtinti nacionaliniai teisės aktai, politika ir stebėsenos sistemos užtikrinant, jog vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, galėtų lygiomis teisėmis su kitais dalyvauti nacionalinėje teisingumo sistemoje.

Teisingumo sistemos specialistai iki šiol linkę asmenis, turinčius psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, laikyti pasyviais paslaugų gavėjais, nesugebančiais suformuluoti arba išreikšti savo valios arba pageidavimų. Toks supratimas pamažu ėmė keistis XX amžiaus 10-ajame dešimtmetyje, prasidėjus tarptautinių žmogaus teises reglamentuojančių dokumentų evoliucijai. Ši plėtra pasiekė kulminaciją 2006 m., priėmus JT neįgaliųjų teisių konvenciją (JT NTK).

Vaikų atžvilgiu itin svarbi JT vaiko teisių konvencija (JT VTK), priimta 1989 m. Jau vien dėl to, kad ji yra plačiausiai ratifikuota tarptautinė žmogaus teisių koncepcija. Dėl jos daugelyje pasaulio šalių pasikeitė požiūris į vaikus. Ši konvencija paskatino pripažinti vaikus kaip teisių subjektus, o ne globos objektus. Tokį pat reikšmingą pokytį simbolizuoja ir JT NTK – užuot laikius asmenis, turinčius negalią, objektais, ji skatina pripažinti juos kaip turinčius visas teises, įskaitant ir teisę priimti sprendimą dėl savo gyvenimo, taip pat teisę aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime lygiomis teisėmis su kitais jos nariais.

JT NTK aprašytos teisės susijusios su daugeliu gyvenimo ir teisės sričių: teisingumu, švietimu, sveikatos priežiūra, transportu, savarankišku gyvenimu bendruomenėje, apsauga nuo smurto ir prievartos, pagarba privatumui, laisvei, saviraiškos laisvei ir teisei gauti informaciją. Konvencija pabrėžia, kad vaikams, turintiems negalią, turi būti užtikrintas visapusiškas visų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių įgyvendinimas lygiai su kitais vaikais,¹⁷ ir nurodo, kad visuomenės turėtų rodyti pagarbą besivystantiems vaikų, turinčių negalią, gebėjimams.¹⁸

Panašiai ir JT VTK įtvirtintos pagrindinės visiems vaikams užtikrinamos teisės jų nediskriminuojant, taip pat ir negalios pagrindu.¹⁹ Interpretuodamas JT VTK, JT vaiko teisių komitetas (VTK) paaiškino, kad „būtina įdiegti veiksmingas teisių gynimo priemonės, siekiant ištaisyti teisių pažeidimus“. JT VTK toliau aiškina, kad:

„Dėl specialaus ir priklausomo statuso vaikams kyla realių sunkumų siekiant teisinės gynybos priemonių jų teisių pažeidimų atveju. Todėl valstybės privalo skirti tinkamą dėmesį, užtikrinamos veiksmingų, vaiko interesus atitinkančių procedūrų prieinamumą vaikams ir jų atstovams. Į šias procedūras turėtų būti įtraukta ir vaikui suprantama informacija, konsultacijos, atstovavimas, įskaitant paramą atstovauti sau, ir teisę pasinaudoti nepriklausomomis skundų teikimo procedūromis ir teismais, gaunant tinkamą teisinę ir kito pobūdžio pagalbą. Tais atvejais, kai nustatomi teisių pažeidimai, turėtų būti suteikiama tinkama reparacija, įskaitant ir kompensaciją; prireikus būtina taikyti priemones, skatinančias fizinę ir psichologinę gijimą, reabilitaciją ir reintegraciją“²⁰ (vert. vertimas).

Ir Europoje, ir už jos ribų teisingumo sistemos dažnai yra neprieinamos, nelanksčios ir nesugebančios užtikrinti vaikų, turinčių negalią, teisių. Siekdamos išspręsti šias nuolatines problemas, vyriausybės privalo užtikrinti, kad teisingumo sistema taptų prieinama vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią. Jos turi pasirūpinti, kad teisingumo sistemos specialistai būtų visapusiškai mokomi lengvinti tokių vaikų prieigą prie teisingumo.

Šių standartų pagrindu Europos Tarybos Ministrų komitetas parengė gaires dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo, skirtas baudžiamosios, civilinės arba administracinės justicijos sistemose dirbantiems specialistams.²¹

17 JT neįgaliųjų teisių konvencija (JT NTK), 7 straipsnis.

18 JT NTK, 3(h) straipsnis.

19 JT VTK 2(1) straipsnis.

20 United Nations Committee of the Rights of the Child, General Comment No. 5: General Measures for Implementation of the Convention on the Rights of the Child, [Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto Bendroji pastaba Nr. 5: Bendrosios JT vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo priemonės 3 October 2003, CRC/GC/2003/5, prieinama internete <http://tb.ohchr.org/default.aspx?Symbol=CRC/GC/2003/5> (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.), 24 past.

21 Europos Tarybos Ministrų komiteto gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo, patvirtintos Europos Tarybos Ministrų komiteto 2010 m. lapkričio 17 d., 1098-ame viceministrų susitikime, prieinama internete: www.coe.int/childjustice (paskutinį kartą žiūrėta: 2015 m. kovo 27 d.).

Šiose gairėse pateikiami detalūs praktinio pobūdžio patarimai apie vaikų teisę į informaciją, atstovavimą ir dalyvavimą. Jose pabrėžiama ir pareiga apsaugoti vaiko privatumą ir užtikrinti saugumą. Gairėse nurodoma ir būtinybė siekti tarpdalykinio požiūrio į nepilnamečių justiciją ir užtikrinti visų specialistų, dalyvaujančių teisingumo vykdyme, mokymą apie vaiko teises. Šiose gairėse išsakomas raginimas didinti teisingumo sistemų prieinamumą ir tinkamų sąlygų sudarymą konkrečioms vaikų grupėms, tokioms kaip mergaitės, vaikai, turintys negalią, ir iš etninių mažumų kilę vaikai. Minėtoms vaikų grupėms gali prireikti tolesnių sąlygų pritaikymo, kad jie galėtų pasinaudoti teise į teisingumą lygiai su kitais vaikais.

Tarp vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, esama nekalbančių (angl. *non-verbal*), o tai reiškia, kad jiems gali nepavykti bendrauti kitiems žmonėms lengvai suprantamu būdu. Be to, dėl negalios jie greičiausiai negalės pasinaudoti kitiems vaikams lengvai prieinama informacija, o jų elgesys teisingumo sistemos specialistams gali pasirodyti neįprastas. Jei nebus imtasi tinkamų sąlygų pritaikymo ir nebus suteikta parama, atsižvelgiant į šias charakteristikas, kliūtys išliks ir toliau.

Vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, kyla didesnė rizika nei kitiems jų bendraamžiams patirti žmogaus teisių pažeidimus, įskaitant ilgalaikę institucinę globą, švietimo aplinkos segregaciją, išnaudojimą, institucinį smurtą ir prievartą, taip pat paramos, sudarančios sąlygas gyventi bendruomenėje, nesuteikimą.

2012 m. pasauliniu mastu atlikto tyrimo išvados patvirtino, kad vaikai, turintys negalią, tris ar net keturis kartus dažniau gali nukentėti nuo smurto, nei negalios neturintys jų bendraamžiai.²² JT VTK komitetas paaiškino, kad vaikų, turinčių negalią, pažeidžiamumą smurtui didina įvairūs veiksniai: jiems reikia pagalbos valgant, rengiantis ar prausiantis; jie gyvena institucinės globos įstaigose; jų bendravimo ypatumai ignoruojami²³ (vert. *vertimas*).

Toliau išvardyti keturi rodikliai nurodo, kaip vyriausybės turėtų šalinti kliūtis, trukdančias vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, pasinaudoti teise į teisingą teismą. Konkrečiai vyriausybės turėtų bent ratifikuoti tarptautinius žmogaus teisių dokumentus; perkelti šių dokumentų nuostatas į nacionalines politikas ir programas ir jas įgyvendinti; patvirtinti nacionalinius veiksmų planus, stiprinančius teisę į teisingą teismą; įsteigti nacionalinę inspekciją, kontroliuojančią žmogaus teises institucinėje aplinkoje, ir įkurti visiems prieinamą skundų teikimo sistemą.

1.1. rodiklis. Vyriausybė ratifikavo ir perkėlė į nacionalinius teisės aktus tarptautinius dokumentus, reglamentuojančius vaiko teises ir asmenų, turinčių negalią, teises

JT vaiko teisių konvencija (VTK) ir JT neįgalųjų teisių konvencija (NTK) – dvi pagrindinės tarptautinės konvencijos, kuriose aprašoma vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisė į teisingą teismą ir susijusios teisės.

Vien tarptautinių sutarčių ratifikavimas pats savaime nepadedą žmonėms, kuriems šios konvencijos turėtų padėti. Tarptautiniai žmogaus teisių dokumentai konkrečioms žmonėms įgyja prasmę tik tada, kai vyriausybės ir parlamentai imasi veiksmų perkelti jų nuostatas į nacionalinius teisės aktus; tik tokiu atveju

žmonės įgyja juridinę teisę reikalauti savo teisių ir pasinaudoti įtvirtintais mechanizmais siekdamai teisingumo, kai jų teisės pažeidžiamos. Tarptautinė konvencija yra teisiškai saistantis dokumentas, todėl vyriausybės privalo vadovautis tarptautiniais teisiniais įpareigojimais ir perkelti jų nuostatas į nacionalines teisines sistemas. Ir JT VTK 4 straipsnyje, ir JT NTK 4 straipsnyje teigiama, kad valstybės, šių Konvencijų šalys, įsipareigoja imtis visų įstatymų leidybos, administracinių ir kitokių priemonių, kad būtų įgyvendintos šių Konvencijų (JT VTK ir JT NTK) pripažintos teisės, ir imtis visų atitinkamų priemonių, įskaitant įstatymų

22 Lisa Jones et al., "Prevalence and risk of violence against children with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies" [Smurto prieš vaikus su negalia paplitimas ir rizika: stebėjimo tyrimų sisteminė apžvalga ir metaanalizė], *Lancet* 379: 9826 (2012), 1621-1629, prieinama internete <http://press.thelancet.com/childrendisabilities.pdf> (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.).

23 United Nations Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 9: The rights of children with disabilities, [Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto Bendroji pastaba Nr. 9: Vaikų, turinčių negalią, teisės] 27 February 2007, CRC/C/GC/9, prieinama internete <http://tb.ohchr.org/default.aspx?Symbol=CRC/C/GC/9> (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.), 43 past.

leidybą, kad būtų pakeisti ar panaikinti galiojantys įstatymai, kiti teisės aktai, papročiai ir praktika, diskriminuojantys neįgaliuosius (JT NTK).

Abi konvencijas prižiūri tarptautinių komitetų ekspertai; jie kontroliuoja šių dokumentų nuostatų įgyvendinimą ir teikia rekomendacijas valstybėms, šių Konvencijų šalims. Atsižvelgdami į tai, kad kai kurios visuomenės grupės patiria daugybinę ir tarpsektorinę diskriminaciją,²⁴ šie komitetai vis labiau pabrėžia, kad valstybės, Konvencijos šalys, privalo koordinuotai įgyvendinti tarptautinių žmogaus teisių dokumentų nuostatas. JT neįgaliųjų teisių komitetas (NTK) taip pat paragino vyriausybės „peržiūrėti ir pakoreguoti savo teisės aktus, užtikrinant, kad vaikų, turinčių negalią, valia ir pageidavimai

būtų gerbiami lygiomis teisėmis su kitų vaikų“²⁵ (vert. vertimas). Be to, Komitetas nurodė vyriausybėms „atlikti išsamią visų vidaus įstatymų ir susijusių reglamentų peržiūrą, siekiant užtikrinti, kad visos Konvencijos nuostatos būtų taikomos visiems vaikams, įskaitant, turinčiuosius negalią, kurie turėtų būti aiškiai įvardyti prireikus. Nacionaliniai teisės aktai ir taisyklės turėtų apimti aiškias ir detalias nuostatas dėl vaikų, turinčių negalią, konkrečių teisių apsaugos ir galimybių įomis naudotis“²⁶ (pasvirasis tekstas išskirtas autorių) (vert. vertimas).

Vyriausybė priėmė nacionalinę politiką, į kurią įtrauktas tikslas didinti vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisę į teisingą teismą.

1.2. rodiklis. Vyriausybė patvirtino nacionalinę politiką, į kurią įtrauktas tikslas stiprinti vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisę į teisingą teismą

Greta teisės aktų vyriausybės turėtų parengti ir patvirtinti nacionalinius planus (jie gali būti vadinami politika, strategija, sistema ar kitaip), parodančius, kaip vaikų ir asmenų, turinčių negalią, teisės bus įgyvendinamos praktikoje. Svarbu užtikrinti, kad šiuose planuose būtų vadovaujama pagrindiniais principais, tokiais kaip:

- nediskriminavimas (JT VTK 2 straipsnis, JT NTK 3(b) ir 5 straipsniai);
- geriausi vaiko interesai (JT VTK 3 straipsnis, JT NTK 7(2) straipsnis);
- besivystančių vaiko gebėjimų pripažinimas (JT VTK 5 straipsnis, JT NTK 3(h) straipsnis);
- lygybė pagal įstatymą, teisė į lygiavertę įstatymo apsaugą ir teisė į teisę vienodai naudotis įstatymo teikiamomis galimybėmis be jokio diskriminavimo (JT NTK 5 straipsnis);
- visapusiškas ir veiksmingas dalyvavimas ir įtraukimas į visuomenę (JT VTK 12 straipsnis, JT NTK 3(c) straipsnis);
- prieinamumas, universalus dizainas ir tinkamas sąlygų pritaikymas (JT NTK 3(f), 4(f), 5(3) ir 9 straipsniai).

JT VTK komitetas pareiškė, kad valstybės, Konvencijos šalys, privalo „rengti ir veiksmingai įgyvendinti visapusišką politiką, patvirtindamos veiksmų planą, kuriuo siekiama užtikrinti ne tik galimybę pasinaudoti visomis [Vaiko teisių] Konvencijoje įtvirtintomis teisėmis be jokio diskriminavimo, bet kartu ir specialios priežiūros ir pagalbos teikimą vaikui, turinčiam negalią, ir jo (jos) tėvams ir (arba) globėjams, į kurią įeis (ji) arba jie turi teisę pagal šią Konvenciją“²⁷ (vert. vertimas). Panašiu principu vadovaujasi ir JT NTK komitetas, kuris pabrėžė, kad „valstybės, Konvencijos šalys, turėtų patvirtinti veiksmų planus ir strategijas išsiaiškinti esamas kliūtis prieinamumui, nustatyti laikotarpį su konkrečiais terminais ir skirti tinkamus žmogiškuosius ir materialinius išteklius šioms kliūtims pašalinti. Patvirtinus tokius veiksmų planus ir strategijas, jie turi būti griežtai įgyvendinami“²⁸ (vert. vertimas).

24 See, for example: Office of the High Commissioner for Human Rights, *Minority Rights: International Standards and Guidance for Implementation*, [Jungtinių Tautų vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biuras (JT VŽTKB) Mažumų teisės: tarptautiniai standartai ir įgyvendinimo gairės] HR/PUB/10/3 (New York and Geneva: United Nations, 2010), prieinama internete http://www.ohchr.org/Documents/Publications/MinorityRights_en.pdf (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.).

25 United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comment No.1: Article 12 Equal recognition before the law, [Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių komiteto Bendroji pastaba Nr. 1: 12 straipsnis Vienodas pripažinimas prieš įstatymą] 11 April 2014, CRPD/C/GC.1, prieinama internete http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/1 (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.), 36 past.

26 CRC Committee, General Comment No. 9, para. 17 [JT VTK Komiteto Bendroji pastaba Nr. 9, 17 past.].

27 CRC Committee, General Comment No. 9, para. 13 [JT VTK komiteto Bendroji pastaba Nr. 9, 13 past.].

28 United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comment No. 2: Article 9. Accessibility, [Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių komiteto Bendroji pastaba Nr. 2: 9 straipsnis: Prieinamumas] 11 April 2014, CRPD/C/GC/2, prieinama internete http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/2 (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.), 33 past.

1.3. rodiklis. Įsteigta nepriklausoma nacionalinė įstatyminė institucija, kurios tikslas – kontroliuoti, saugoti ir skatinti vaikų, turinčių psichikos sutrikimų ar negalią, teises, taip pat stebėti institucinės globos įstaigas

Jungtinės Tautos parengė nuostatų rinkinį, įpareigojantį valstybes, Konvencijos šalis, steigti ir finansuoti nepriklausomas organizacijas žmogaus teisių stebėsenai vykdyti. Nacionalinių žmogaus teisių institucijų (NŽTI) tikslas – skatinti ir ginti žmogaus teises kiekvienoje šalyje. Vadovaujantis visuotinai pripažintu dokumentu, žinomu kaip „Paryžiaus principai“²⁹, NŽTI turėtų būti nepriklausomos nuo vyriausybės ir įgaliotos teikti patarimus dėl teisės aktų ir politikos reformos bei suderinimo, taip pat dėl žmogaus teisių pažeidimų nustatymo ir užsiimti įvairiomis stebėsenos funkcijomis. Be to, šioms institucijoms tenka esminis vaidmuo reaguojant į daugybinį ir tarpsektorinį diskriminavimą, pavyzdžiui, kai su tokiais apraiškėmis susiduria vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, amžiaus ir negalios pagrindu.

JT NTK 33 straipsnio nuostatos reikalauja, kad vyriausybės išlaikytų, stiprintų, paskirtų ar sukurtų struktūrą, prireikus apimančią vieną ar kelis nepriklausomus mechanizmus, skirtus skatinti, apsaugoti ir kontroliuoti šios Konvencijos įgyvendinimą.

JT NTK 16(3) straipsnyje nurodoma, kad „siekdamos užkirsti kelią visų formų išnaudojimui, smurtui ir prievartai atsirasti, vyriausybės turi užtikrinti, kad nepriklausomos institucijos veiksmingai kontroliuotų visas neįgaliesiems skirtas priemones ir programas.“

Europoje daugiau nei milijonas vaikų vis dar gyvena institucinės globos įstaigose, ši problema ypač aktuali Vidurio ir Rytų Europoje.³⁰ Didelė dalis šių įstaigų yra uždaros visuomenei; jose gyvenantiems vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, atimama laisvė (dažnai jiems nesuteikiamos ir kitos teisės). Pagal JT konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą fakultatyvinį protokolą (OPCAT protokolą), institucinės globos įstaigos atitinka „sulaikymo vietų“ apibrėžimą. Šiame tarptautiniame dokumente keliamas reikalavimas vyriausybėms įkurti nacionalinį prevencinį mechanizmą (NPM), kurio tikslas – užtikrinti visų institucijų, kuriose žmonės gali būti sulaikyti, lankymą.“³¹

Šias nacionalines stebėsenos institucijas papildo tarptautinės institucijos, su kuriomis vyriausybės įpareigtos bendradarbiauti. OPCAT įsteigtas JT kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško, žeminančio elgesio bei baudimo prevencijos pakomitetas (angl. *Subcommittee for the Prevention of Torture, SPT*) turi įgaliojimus lankytis visose laisvės atėmimo vietose, šalyse, kurios yra ratifikavusios OPCAT. SPT nariai turi teisę privačiai bendrauti su bet kuriuo asmeniu, kuriam yra apribota laisvė, ir gauti visą reikiamą informaciją.³² Panašiai Europos Tarybos konvencijos prieš kankinimus ir kitokį žiaurų, nežmonišką, žeminantį elgesį bei baudimą (2007) įsteigtas Komitetas (CPT) gali inspektuoti bet kurią valstybių narių jurisdikcijoje esančią asmenų, kuriems Valstybės vardu yra atimta laisvė, laikymo vietą. Šio komiteto užduotys yra išskirtinai prevencinio pobūdžio. Jo tikslas – lankyti sulaikymo vietas siekiant užkirsti kelią kankinimui, nežmoniškam ir žeminančiam elgesiui visose 47 Europos Tarybos valstybėse narėse.³³

29 UN General Assembly, Resolution 48/34: Principles relating to the Status of National Institutions (The Paris Principles) [JT Generalinės Asamblėjos Rezoliucija 48/34; Principai dėl nacionalinių institucijų statuso; Paryžiaus principai], 20 December 1993, A/RES/48/134.

30 Paulo Sergio Pinheiro, *World Report On Violence Against Children – Secretary General’s Study on Violence Against Children* [Pasaulinė ataskaita apie smurtą prieš vaikus – Generalinio sekretoriaus tyrimas apie smurtą prieš vaikus] (Geneva: OHCHR, UNICEF, WHO, 2006), 183.

31 OPCAT, 14 straipsnis.

32 [Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą fakultatyvinis protokolą, (OPCAT), 3 straipsnis]. OPCAT, 14 straipsnis.

33 JT konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CAT), 17 straipsnis.

1.4. rodiklis. Efektyvių skundų nagrinėjimo procedūrų kūrimas visose institucijose, skirtose vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią

Vaikų, turinčių negalią, institucionalizacija yra plačiai paplitęs reiškinys; institucinės globos įstaigose atsidūrusiems vaikams iškyla didesnis pavojus, kad bus pažeista jų teisė į orumą, švietimą ir vystymąsi.³⁴ Be to, patekę į tokią aplinką žmonės, turintys intelekto arba psichosocialinę negalią, tampa pažeidžiamesni smurtui.³⁵ Labiau tikėtina, kad vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią ir gyvenantiems institucinės globos įstaigoje, nebus teikiamos integruoto ugdymo paslaugos, lyginant su bendruomenėje gyvenančiais vaikais,³⁶ taip pat jie gali patirti didesnę atskirtį nuo šeimos ir draugų, kitus žmogaus teisių pažeidimus, įskaitant priverstinę hospitalizaciją, chemines arba fizines suvaržymo priemones arba izoliavimą.³⁷

Vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, turi teisę lygiomis teisėmis su kitais gyventi bendruomenėje su savo šeima (JT NTK 19 straipsnis). JT rekomendacijose dėl alternatyvios vaikų priežiūros teigiama, kad „institucinėje globoje esantiems vaikams turėtų būti sudaromos sąlygos pasinaudoti žinomu, veiksmingu ir nešališku mechanizmu teikiant skundus ir išsakant problemas dėl gydymo ir gyvenamosios vietos sąlygų“³⁸ (vert. vertimas). Siekiant, kad skundų teikimo procedūra būtų prasminga, būtina numatyti aiškią skundo nagrinėjimo ir sprendimo priėmimo tvarką ir įtvirtinti atskaitomybės, atskaitų teikimo ir stebėsenos reikalavimus, taip pat padidinti bendro mokymosi galimybes.³⁹

Tyrimo išvados

1.1 ir 1.2 rodikliai: Tarptautiniai dokumentai ir nacionaliniai planai

Visos tyrimo dalyvavusios šalys ratifikavo JT VTK. Iš šių dešimties šalių tik Airija dar nėra ratifikavusi JT NTK, nors yra įsipareigojusi tai padaryti „kaip įmanoma greičiau.“⁴⁰

Išskyrus Slovėniją, visose likusiose šalyse yra patvirtintos nacionalinės negalios politikos sistemos.⁴¹ Nors Bulgarijos, Čekijos Respublikos ir Rumunijos nacionalinės žmonių su negalia politikos sistemos nustojo galiojusios 2014 m., jos nebuvo atnaujintos ar pakeistos.⁴² Visose šalyse, išskyrus

34 World Health Organization and World Bank, *World Report on Disability* [Pasaulio sveikatos organizacija ir Pasaulio bankas, Pasaulinė ataskaita dėl negalios] (Geneva: WHO, 2011), 147.

35 World Health Organization and World Bank, *World Report on Disability* [Pasaulio sveikatos organizacija ir Pasaulio bankas, Pasaulinė ataskaita dėl negalios] (Geneva: WHO, 2011), 147.

36 Žr., pvz., European Committee of Social Rights, Decision on the Merits: Mental Disability Advocacy Center (MDAC) v. Bulgaria, Complaint No. 41/2007, decision 3 June 2008. [Europos socialinių teisių komiteto sprendimas iš esmės: Psichikos atstovavimo centras (MDAC) prieš Bulgariją, skundo Nr. 41/2007, 2008 m. birželio 3 d. sprendimas].

37 Professor Hilary Brown, *Safeguarding adults and children with disabilities against abuse* [Suaugusiųjų ir vaikų, turinčių negalią, apsauga nuo smurto] (Strasbourg: Council of Europe, 2003).

38 United Nations General Assembly, Resolution No 64/142: Guidelines for the Alternative Care of Children, [Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos rezoliucija Nr. 64/142: Rekomendacijos dėl alternatyvios vaikų priežiūros] 24 February 2010, A/RES/64/142, prieinama internete http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/64/142 [paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.], 99 past.

39 Department of Health, Social Services and Public Safety, UK, "Complaints in Health and Social Care, Standards & Guidelines for Resolution & Learning" [JK sveikatos, socialinių paslaugų ir visuomenės saugos departamentas, „Skundų teikimas sveikatos ir socialinės rūpybos srityje, standartai ir gairės sprendimų priėmimui ir mokymuisi“] (London: HMSO, 2009), įžanga ir 1.6 past.

40 Statement of Minister of State at the Department of Justice and Equality in the Dáil Éireann [Teisingumo ir lygybės ministerijos valstybės ministro pareiškimas Airijos parlamente Dáil Éireann], 27 February 2014, prieinama internete [http://oireachtasdebates.oireachtas.ie/debates%20authoring/debateswebpack.nsf/\(indexlookupdail\)/20140227~H?opendocument#H00700](http://oireachtasdebates.oireachtas.ie/debates%20authoring/debateswebpack.nsf/(indexlookupdail)/20140227~H?opendocument#H00700) [paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.].

41 See: Academic Network of Disability, "DOTCOM: the Disability Online Tool of the Commission", table B5. 'National disability strategy and action plan' [Akademinis negalios tinklas, „DOTCOM: Internetinė Komisijos parengta negalios priemonė], prieinama internete http://www.disability-europe.net/dotcom?term%5B%5D=194&term%5B%5D=196&term%5B%5D=203&term%5B%5D=205&term%5B%5D=207&term%5B%5D=208&term%5B%5D=215&term%5B%5D=217&term%5B%5D=218&term%5B%5D=220&term%5B%5D=231&view_type=matrix [paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.].

42 Ibid.

Vengriją ir JK, yra patvirtintos ir nacionalinės vaikų politikos sistemos. Vis dėlto Rumunijos vaikų politikos sistema nustojo galioti 2014 m., šiuo metu vyriausybė rengia naują politiką.⁴³

Tyrėjams nepavyko šiose nacionalinėse vaikų ar negalios sistemose aptikti konkrečių nuorodų į vaikus, turinčius psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią. Tai liudija koordinuoto darbo stoka siekiant stiprinti šių vaikų teises nacionaliniu lygiu.

Mūsų tyrimas parodė, kad parengti nacionaliniai planai stipriai nesumažino vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią ir gyvenančių institucinės globos įstaigose, segregacijos.⁴⁴ Visi tyrėjai, kurie dirbo Bulgarijoje, Čekijos Respublikoje, Vengrijoje, Latvijoje, Lietuvoje ir Rumunijoje, pranešė apie giliai įsišaknijusią kultūrą, palaikančią vaikus, turinčius psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, institucionalizaciją. Tyrėjai pateikė išvadą, kad šių vaikų tėvams dažniausiai siūloma atiduoti vaiką į institucinės globos įstaigas, užuot pasinaudojus šia galimybe tik kaip kraštutine priemone, kai vaiko sveikatai ar gerovei kyla neišvengiamas ir rimtas pavojus.

Duomenų apie vaikus, turinčius psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, trūkumą nacionaliniu mastu dar labiau sunkina tai, kad dauguma šalių iki šiol neratifikavo ir tarptautinio skundų teikimo mechanizmo tvarkos, kurią nustatė JT vaiko teisių konvencijos trečiasis fakultatyvinis protokolai („OP3-CRC“)⁴⁵ ir JT neįgaliųjų teisių konvencijos fakultatyvinis protokolai („OP-CRPD“).⁴⁶ Tik Ispanija ir Airija ratifikavo OP3-CRC (Rumunija ir Slovėnija apsiribojo pasirašymu, bet neratifikavo šio fakultatyvinio protokolo).⁴⁷ Šešios iš dešimties šalių ratifikavo OP-CRPD, to nepadarė Bulgarija, Čekijos Respublika, Airija ir Rumunija.⁴⁸

1.3 rodiklis: Stebėseną

Tyrėjai nustatė reikšmingus žmogaus teisių standartų laikymosi ir žmogaus teisių stebėsenos įgyvendinimo skirtumus projekte dalyvavusiose šalyse. Taip pat bendro požiūrio ir metodikos trūkumą. Viena iš problemų – stinga koordinavimo suteikiant įgaliojimus nacionalinėms žmogaus teisių institucijoms (NŽTI), nepriklausomiems stebėsenos mechanizmom, kur jie egzistuoja, ir kitoms lygybės skatinimo įstaigoms. Tyrėjams nepavyko nustatyti nacionalinių valdžios institucijų, kurioms būtų suteikti konkretūs įgaliojimai arba kurių dėmesio centre būtų vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisių apsauga ir rėmimas.

Rumunijoje ir Lietuvoje nėra nepriklausomos valstybinės institucijos, kuriai būtų suteikti įgaliojimai kontroliuoti institucinėje globoje esančių vaikų teises.

Čekijos Respublikoje kai kurių vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią ir gyvenančių institucinės globos įstaigose, teisės ir gerovė yra kontroliuojamos, bet kitų panašioje situacijoje esančių vaikų padėtis nėra tikrinama. Vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, Čekijos Respublikoje gali būti apgyvendinami institucinės globos įstaigose arba teismo proceso būdu⁴⁹, arba tėvams asmeniškai susitarus dėl vaiko atidavimo į globos instituciją su šios institucijos atstovais.⁵⁰ Čekijos socialinės ir teisinės apsaugos tarnyba (angl. *Czech Social and Legal Protection Authority*) laikosi požiūrio, kad tais atvejais, kai vaikai į institucinės globos įstaigas patenka tėvų sprendimu, tarnyba neturi vykdyti jų stebėsenos.⁵¹ Antra vertus, jeigu vaikui skiriama institucinė globa teismo sprendimu, tarnybos darbuotojai jį aplanko vos vieną kartą per tris mėnesius.⁵²

43 European Union Agency for Fundamental Rights, "Mapping child protection systems in the EU: National policy framework (action plan or strategy)" [Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra, „Vaiko apsaugos sistemų nustatymas ES: nacionalinės politikos sistema (veiksmy planas arba strategija)], prieinama internete <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/comparative-data/child-protection/national-policy/> (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 23 d.).

44 Taip pat žiūrėkite: UNICEF, Division of Data Research and Policy, *Hidden in Plain Sight: A statistical analysis of violence against children* [UNICEF, Duomenų tyrimo ir politikos skyrius, Paslėptieji nuo paprasto žvilgsnio: Statistinis smurto prieš vaikus tyrimas] (New York: UNICEF, 2014), prieinama internete http://files.unicef.org/publications/files/Hidden_in_plain_sight_statistical_analysis_EN_3_Sept_2014.pdf (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.), 58.

45 Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure [JT vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolai dėl bendravimo su vaiku nustatymo tvarkos] entered into force 14 April 2014.

46 Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, entered into force 3 May 2008. [JT neįgaliųjų teisių konvencijos fakultatyvinis protokolai].

47 United Nations Treaty Collection, Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure, status of ratifications, Chapter IV.11.d [Jungtinių Tautų sutarčių rinkinys, JT vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolai dėl bendravimo su vaiku nustatymo tvarkos, ratifikavimo būklė, IV.11.d. skyrius], prieinama internete https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtidsg_no=iv-11-d&chapter=4&lang=en (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.).

48 United Nations Treaty Collection, Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, status of ratifications, Chapter IV.15.a. [Jungtinių Tautų sutarčių rinkinys, JT neįgaliųjų teisių konvencijos fakultatyvinis protokolai, ratifikavimo būklė], prieinama internete https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtidsg_no=IV-15-a&chapter=4&lang=en (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.).

49 Civil Code [Civilinis kodeksas], Act no. 89/2012 Coll., section 971.

50 Social and Legal Protection of the Child [Socialinė ir teisinė vaiko apsauga] Act no. 359/1999 Coll., section 42; and Social Services, Act no. 108/2006 Coll., section 91

51 Social and Legal Protection of the Child, Act No. 359/1999 Coll., section 29(2)(a), which states that the visiting of children in institutional care is only obligatory with respect to children placed into an institution by order of the court or by a protective upbringing decision. At seminar organised by Quip in November 2014 on the Participatory Rights of Children with Mental Disabilities it was reported that workers of the Social and Legal Protection Authority only visit children placed under such mandatory orders. [Socialinė ir teisinė vaiko apsauga, Įst. Nr. 359/1999, 29(2)(a) skyrius, kuriame pabrėžiama, kad institucinės globos įstaigose esančius vaikus privaloma stebėti tik tada, kai jie patenka į šią globą teismo sprendimu arba vykdamas delinkventinio elgesio vaikų resocializaciją nepilnamečių vidutinės priežiūros sistemoje.] Smulkesnės informacijos ieškokite <http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/026/002973.pdf> (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.).

52 Social and Legal Protection of Children [Socialinė ir teisinė vaiko apsauga], Act No. 359/1999 Coll., section 29(2).

Vengrijoje 22 000 vaikų, kuriems buvo skirta globa (įskaitant institucinę globą, globėjų ar įtėvių globą ir vaikų namus), teisių apsaugos priežiūra patikėta tik dvidešimčiai Vaiko teisių atstovų.⁵³ Tokią padėtį kritikavo UNICEF ir kitos NVO,⁵⁴ kritiką išsakė ir Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (angl. Ombudsman).⁵⁵

Latvijos vaikų teisių inspekcijai (angl. *Children's Rights Inspectorate*) suteikti platūs įgaliojimai kontroliuoti visas institucijas, bendruomeninės globos tarnybas ir kitas tarnybas, kuriose gyvena vaikai, vykdamas jų teisių stebėseną.⁵⁶ Atlikdama šias funkcijas inspekcija ištyrė kelis pareiškimus dėl smurto prieš vaikus, turinčius psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią. Teismas šiais atvejais skyrė baudžiamuosius nuosprendžius. Pavyzdžiui, 2012 m. inspekcija vykdė stebėseną keliose vaiko globos institucijose.⁵⁷ Ji aptiko teisių pažeidimus vienuolikos vaikų atžvilgiu – su jais buvo netinkamai elgiamasi. Keturi vaikai patyrė emocinį smurtą iš savo bendraamžių, trys nukentėjo nuo fizinio smurto, o likę keturi tapo seksualinės prievartos aukomis.⁵⁸ Dar kitais 29 atvejais buvo nustatyta, kad globos institucijų vadovai ir personalas neužtikrino, jog vaikams būtų suteiktos tinkamos sveikatos priežiūros paslaugos.⁵⁹

Siekiant apginti vaikų teises, 2013–14 metais šalyje buvo priimta programa „Seksualinio smurto rizikos įvertinimas ir rekomendacijų, kaip užkirsti kelią seksualinei prievartai institucinės globos įstaigose, vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, atžvilgiu, rengimas.“⁶⁰ Ši vyriausybės finansuojama programa buvo įgyvendinta 5-ioje iš 40-ties globos institucijų. Dalis šios programos skirta kiekvienos institucijos patikrinimui. Inspektorai turi skirti 48 valandas kiekvienai įstaigai, įvertindami jose gyvenančių vaikų teises ir gerovę. Vis dėlto verta pažymėti, kad tokia tikslinė teminė vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisių stebėseną buvo tik išimtinis atvejis ir Latvijoje dar nėra pilnai įgyvendinta visose institucijose.

Rumunijoje oficiali nepriklausoma institucijų, kuriose gyvena vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, stebėseną nėra vykdoma. Po užsitęsusių bylinėjimosi Rumunijos teisių išteklių centrui (angl. *Centre for Legal Resources, CLR*) buvo suteikta galimybė lankytis institucijose, kuriose teikiamos paslaugos vaikams, turintiems negalią. CLR centras publikuoja savo stebėsenos išvadas kasmetinėse ataskaitose, tačiau Rumunijos vyriausybė linkusi ignoruoti centro pateiktas rekomendacijas.

1.4. rodiklis: Skundų teikimo sistema

Tyrėjai nustatė, kad skundų teikimo mechanizmai, net tais atvejais, kai jie egzistuoja, dažnai neprieinami vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią. Jei tokių mechanizmų nėra, tyrėjų nuomone, vaikams ne visada suteikiama jiems suprantama informacija. Be to, nebuvo aptikta išskaidytų duomenų, kurie rodytų, kaip vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, naudojami skundų teikimo tvarka dėl žmogaus teisių pažeidimų.

Kaip teigia tyrėjai, vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią ir gyvenantys institucinės globos aplinkoje Čekijos Respublikoje, nežinojo, į ką kreiptųsi, jeigu pasijustų nelaimingi ar būtų skriaudžiami. Paklausti, kaip elgtųsi tokiais atvejais, jie atsakė, kad pasislėptų arba pabėgtų.⁶¹

Bulgarijoje, Vengrijoje, Latvijoje ir Rumunijoje tyrėjai nustatė policijos pareigūnų nesugebėjimą tinkamai iširti kriminalinio pobūdžio skundų, kai vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, tapdavo nusikaltimo aukomis. Pavyzdžiui, Latvijoje, vaiko, turinčio sunkią psichikos negalią ir negalinčio kalbėti, mama pasidalijo savo patirtimi apie policijos tyrimą dėl smurto sūnaus atžvilgiu. Ant sūnaus kūno ji pastebėjo sužeidimų, kurie, gydytojo nuomone, atsirado dėl seksualinės prievartos. Jis itin susijaudindavo kiekvieną kartą bendraudamas su mokyklos slaugytoja. Mama kreipėsi į policiją prašydama atlikti tyrimą, ar minėta darbuotoja seksualiai neišnaudoja jos sūnaus. Policija pradėjo tyrimą, tačiau netrukus ji nutraukė pareiškusi mamai, kad negali tinkamai išsiaiškinti incidento, nes jos sūnus neįstengia papasakoti, kas įvyko. Taigi mama pasakė tyrėjai: „Mano vaikas visiškai neapsaugotas.“⁶²

53 Child Protection Act [Vaiko apsaugos įstatymas] (Act XXXI of 1997), section 11(a) [ ].

54 *Alternative – NGO – Report on the Implementation of the UN CRC In Hungary 2006 – 2012* [Šešėlinė – NVO – ataskaita apie JT VTK įgyvendinimą Vengrijoje 2006–2012 metais] [Budapest: Csálad, Gyermek, Ifjúság Egyesület, 2012], prieinama internete http://www.csagy.hu/images/stories/kutatas/civiljelentes/civil_angol.pdf (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.).

55 Commissioner for Fundamental Rights, Report No. AJB-5863/2012. [Pagrindinių teisių komisaras, ataskaita Nr. AJB-5863/2012].

56 Cabinet of Ministers Regulation No. 898, 29 November 2005. By-law of the State Inspectorate for Protection of Children's Rights, Articles 3 and 5. [Ministrų kabineto reglamentas Nr. 898, 2005 m. lapkričio 29 d. Valstybinės vaikų teisių apsaugos inspekcijos potvarkis, 3 ir 5 straipsniai].

57 *Report: The State Inspectorate for Protection of Children's Rights Public Report 2012* [“Pārskats: Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 2012. gada publiskais pārskats”], prieinama internete http://www.bti.gov.lv/lat/zinas_par_iesadi/parskati_un_atskaites/?doc=3317&page (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.).

58 Protection of the Rights of the Child, Article 9(2) states: “a child shall not be treated cruelly, tortured or physically punished, and his or her dignity and honour shall not be violated.” [Vaiko teisių apsaugos įstatymo 9(2) straipsnyje teigiama, kad „draudžiama vaiką kankinti, žaloti, žeminti jo garbę ir orumą, žiauriai su juo elgtis“].

59 In accordance with the Protection of the Rights of the Child Law, Article 72, Part 1. [Vadovaujantis Vaiko teisių apsaugos įstatymo 72 straipsnio 1 dalimi].

60 Prieinama internete http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/vp_2013.pdf (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.).

61 Interview with children in a residential institution in Hradec Králové region, Czech Republic: 11 March 2014. [Vaikų, gyvenančių Hradec Králové regiono institucinės globos įstaigose, apklausos].

62 Account of a parent during a focus group discussion with parents who have children with mental disabilities [Tėvo pasakojimas vienos tikslinės grupės diskusijų su vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, tėvais metu], Riga, Latvia: 27 February 2014.

Bulgarijoje, Latvijoje ir Rumunijoje tyrimą vykdę tyrėjai pranešė, kad kiekvienam vaikui, patenkančiam į institucinės globos įstaigą, personalo darbuotojai turi užtikrinti gerovę. Vis dėlto paaiškėjo, kad tie patys darbuotojai gali būti paskirti ir teisiniais vaikų globėjais. Rumunijoje,⁶³ Bulgarijoje⁶⁴ ir Latvijoje⁶⁵ teisiniu atstovu gali būti ir įstaigos vadovas, ir personalo nariai. Tai rodo akivaizdų interesų konfliktą ir tinkamų sąlygų nesudarymą pasinaudoti nepriklausomu skundų teikimo mechanizmu.

Panaši padėtis buvo nustatyta ir Vengrijoje. Vis dėlto neseniai priimtas įstatymo pakeitimas, kuriuo reikalaujama, užuot skyrus institucinės globos įstaigose esantiems vaikams teisiniu globėju tos įstaigos vadovą arba kitus personalo narius, parūpinti jiems nepriklausomus valstybės paskirtus vaiko apsaugos globėjus (angl. *Child Protection Guardians*)⁶⁶.

Rekomendacijos

- A.** Airija turėtų neatidėliodama ratifikuoti JT NTK.
- B.** Bulgarija, Čekijos Respublika, Vengrija, Latvija, Lietuva, Rumunija, Slovėnija ir JK turėtų ratifikuoti JT vaiko teisių konvencijos fakultatyvinį protokolą dėl bendravimo su vaiku nustatymo tvarkos.
- C.** Bulgarija, Čekijos Respublika, Airija ir Rumunija turėtų ratifikuoti JT neįgaliųjų teisių konvencijos fakultatyvinį protokolą.
- D.** Bulgarija, Čekijos Respublika ir Rumunija turėtų atnaujinti savo nacionalinę negalios politiką ir veiksmų planus. Visos vyriausybės turėtų peržiūrėti savo nacionalines politikas negalios srityje ir veiksmų planus, ypatingą dėmesį skirdamos kliūčių, su kuriomis susiduria vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, šalinimui.
- E.** Vengrija, Rumunija ir JK turėtų imtis neatidėliotinių veiksmų rengiant nacionalinę vaikų teisių politiką ir veiksmų planus. Visos vyriausybės turėtų peržiūrėti savo nacionalines negalios politikas ir veiksmų planus, atsižvelgdamos į vaikų, turinčių psichikos sutrikimų ar negalią, teises, ir konkrečiai stiprindamos jų teisę į teisingą teismą.
- F.** Visos vyriausybės turėtų peržiūrėti nacionalinę politiką, pereinant nuo institucinės vaikų globos prie bendruomeninės (angl. *deinstitutionalization*), ir sustiprinti politinius įsipareigojimus perkelti kiekvieną vaiką į bendruomeninės globos aplinką. Deinstitutionalizacijos programose turėtų būti numatytos visapusiškos ir prieinamos bendruomeninės paslaugos, sudarant vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, tinkamas sąlygas savarankiškai gyventi bendruomenėje ir užtikrinant, kad jie galėtų pasinaudoti šia teise teisiniu būdu.
- G.** Visos vyriausybės turėtų atlikti nacionalinių teisės aktų, politikos ir teisingumo sistemos analizę, siekdamos nustatyti kliūtis, trukdančias vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, naudotis teise į teisingą teismą, ir (jei reikia) atitinkamai pakoreguoti teisės aktus ir politiką, kad būtų pašalintos nustatytos kliūtys.
- H.** Siekdama padėti bendro Europos požiūrio rengimui, Europos Sąjunga (kartu su Europos Taryba) turėtų užsakyti tyrimą ir teikti techninę pagalbą vyriausybėms, keičiant nacionalines teises ir politines sistemas.
- I.** Visų šalių vyriausybės turėtų:
  - a.** įvertinti atitinkamoms žmogaus teisių stebėsenos institucijoms suteiktus įgaliojimus (įskaitant nacionalines žmogaus teisių institucijas, nacionalinius prevencinius mechanizmus ir nepriklausomus stebėsenos mechanizmus, užtikrinant šių institucijų bendradarbiavimą siekiant skatinti, apsaugoti ir įgyvendinti kiekvieno vaiko teises);
  - b.** užtikrinti, kad nepriklausomoms inspekcijoms būtų suteikti tinkami įgaliojimai ir ištekliai, suteikiantys

63 Law No. 272/2004 on the Rights of the Child, Articles 66(3) and 68(5). See also: Center for Legal Resources, *Summary Report. Monitoring Visits*. [Vaiko teisių įstatymas Nr. 272/2004, 66(3) ir 68(5) straipsniai. Taip pat žr. Teisinių išteklių centras, Suvestinė ataskaita. Apsilankymų stebėseną] *October 2013-March 2014*, (Bucharest: CLR, 2014), prieinama internete <http://www.clr.ro/userfiles/editor/files/summary-report%20-%20eng.pdf> [paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.], 6.

64 Family Code [Šeimos kodeksas], 2009, Article 173(1).

65 Law on Orphan's Court 2011, section 35: Placement of a Child in an Institution of Long-Term Social Care and Social Rehabilitation [Našlaičių teismo įstatymas 2011, 35 skyrius: Vaiko apgyvendinimas ilgalaikės socialinės globos ir socialinės reabilitacijos institucijoje].

66 Child Protection Act (Act XXXI. of 1997), as amended, section 75(c). [Vaiko apsaugos įstatymas (1997 metų XXXI įstatymas), su pakeitimais, 75(c) skyrius].

galimybę reguliariai lankyti visus vaikus, turinčius psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią ir gyvenančius institucinės globos įstaigose ir (arba) gaunančius valstybines paslaugas. Tokių patikrinimų metu turėtų būti stebimos šių vaikų žmogaus teisės, įskaitant teisę į švietimą ir apsaugą nuo nefinkamo elgesio su jais;

- c. užtikrinti, kad visiems institucinės globos įstaigose gyvenantiems vaikams būtų paskirtas nuo įstaigos ir vyriausybės nepriklausomas atstovas. Šis atstovas taip pat turi užtikrinti, kad vaikas gautų paramą skundo teikimo atveju; atstovo pareiga – remti vaiko teises ir užtikrinti geriausius jo interesus, taip pat sudaryti palankias sąlygas teisiniam atstovavimui. Pagrindinė atstovo užduotis – padėti vaikui ištrūkti iš institucinės globos, perkelti jį į bendruomeninę globą ir užtikrinant individualiems poreikiams pritaikytą paslaugų paketą;
- d. užtikrinti, kad visi institucinės globos įstaigose gyvenantys vaikai būtų informuoti apie teisę teikti skundus, skundų teikimo tvarką ir asmenis, galinčius jiems padėti tai padaryti;
- e. užtikrinti, kad vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, būtų suteikta galimybė

pasinaudoti institucinės globos įstaigose įdiegta skundų teikimo procedūra;

- f. užtikrinti, kad visos skundų teikimo procedūros numatytų aiškų tyrimo procesą, kuris būtų nepriklausomas, skaidrus ir pagarbus, įtvirtintų tinkamą teisių pažeidimų nagrinėjimo procedūrą, siekiant tinkamos vaiko teisių apsaugos;
  - g. užtikrinti, kad skundą pateikęs vaikas būtų apsaugotas nuo atsakomųjų veiksmų, kurių gali imtis už vaiko globą ir gerovę atsakingi asmenys.
- J. Visų šalių vyriausybės privalo užtikrinti, kad visi specialistai, palaikantys ryšį su vaikais, turinčiais psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, atliktų teisinę pareigą rūpintis ir vadovautis geriausiais vaiko interesais, įskaitant ir pranešimus atitinkamoms institucijoms apie bet kokius vaiko patiriamus teisių pažeidimus. Jei specialistai, dirbantys su vaikais, turinčiais psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, nesugeba kuo anksčiau pranešti apie teisių pažeidimus, jiems turėtų būti skiriamos drausminės nuobaudos. Reikėtų taip pat įdiegti vidaus informatorių apsaugos politiką (angl. *whistle-blower protection*).

II rodiklių grupė: Dalyvavimas teisingumo procesuose – proceso rodikliai

Vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, kaip ir visi vaikai, gali susidurti su teisingumo sistema įvairiais būdais. Jie gali būti įtraukti į šią sistemą kaip nukentėjusieji, liudytojai, atsakovai, įtariamieji, nuteisti teisės pažeidėjai arba kaip proceso šalis, dalyvaujanti civiliniame arba administraciniame teismo procese.

Civilinis teismo procesas dažnai baigiasi vaiko gyvenime svarbiais sprendimais, įskaitant sprendimą, kur ir su kuo vaikas turėtų gyventi. Tai reiškia, kad vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, gali susidurti su civilinio teismo procesu daugeliu atvejų, pavyzdžiui: išsiskyrus tėvams, sprendžiant, kuriam iš tėvų bus suteiktos globos teisės, arba priimant sprendimą, kur vaikas turėtų gyventi, jei tėvai nesugeba jo auginti.

Vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, gali dalyvauti teisiniame procese ir tuo atveju, kai priimamas sprendimas dėl jų ugdymo. Priimant tokį sprendimą neretai tenka spręsti ir mokymosi paramos ir pagalbos klasėje klausimą, taip pat įvertinti, ar vaikas turėtų būti ugdomas integruotoje bendrojo lavinimo švietimo įstaigoje, ar segreguotoje švietimo aplinkoje (nepaisant kiekvienam vaikui priklausančios teisės į integruotą ugdymą).⁶⁷

Tenka pripažinti, kad visi vaikai susiduria su kliūtimis dalyvaujant teismo procese, tačiau tikėtina, kad vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, tam tikros kliūtys bus dar labiau neįveikiamos. Jos gali būti struktūrinio pobūdžio, kylančios dėl sudėtingos įvairių sistemų sąrangos ir sąveikos, aiškinimosi, kam teks atsakomybę padėti vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, pereiti per šias sistemas; procedūrinių kliūčių kyla dėl teisinių sistemų sudėtingumo ir daugelio formalų teismo procesų nelankstumo. Neigiamo požūrio sukeltos kliūtys atsiranda dėl klaidingų teisingumo sistemos specialistų prielaidų apie vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, veiksnumą.⁶⁸

Siekiant pašalinti tokias kliūtis būtina įgyvendinti bendro pobūdžio priemonės, įskaitant prieinamumo standartų rengimą, įgyvendinimą ir universalių modelių taikymą,⁶⁹ kartu stengiantis lanksčiai ir atsižvelgiant į kiekvieno vaiko interesus nustatyti ir tenkinti individualios paramos ir bendravimo poreikius.⁷⁰

Būtina siekti įtraukos ir dalyvavimo. Nepakanka vadovautis vien tik gerove grindžiamu požiūriu į teisingumą (kai vaiko vardu priimami geranoriški sprendimai, neatsižvelgiant į jo norus ar jausmus). JT VTK 12 straipsnis įpareigoja šalį sukurti sistemas, kuriose įsiklausoma į vaiko nuomonę ir į ją atsižvelgiama:

„(...) vaikui būtinai suteikiama galimybė būti išklaustamam bet kokio ji liečiančio teismo ar administracinio nagrinėjimo metu tiesiogiai arba per atstovą ar atitinkamą organą nacionalinių įstatymų numatyta tvarka.“

Europos Sąjunga ragina valstybes nares įgyvendinti veiksmus, užtikrinančius, kad visi vaikai „būtų tikrai išgirsti“ visais juos liečiančiais klausimais ir kad vaikams, atsidūrusiems pažeidžiamoje situacijoje, „būtų skiriamas ypatingas dėmesys.“⁷¹ JT VTK komitetas taip pat išsakė požiūrį, kad vaikams turi būti teikiama parama, kuri padėtų „suformuluoti geriausią įmanomą savarankišką nuomonę“⁷² (pasvirasis šriftas išskirtas autorių) visais su jais susijusiais klausimais. Be to, JT NTK reikalauja, kad vyriausybės suteiktų „atitinkamą pagalbą atsižvelgiant į jų neįgalumo lygį ir amžių“, jog jie galėtų pasinaudoti jiems priklausančiomis teisėmis lygiai su kitais vaikais,⁷³ įskaitant ir teisingumo vykdymą.

67 JT NTK, 24 straipsnis.

68 Claire Edwards, Gillian Harold and Shane Kilcommins, *Access to Justice for People with Disabilities as Victims of Crime in Ireland* [Žmonių, turinčių negalią ir tapusių nusikaltimo aukomis, teisė į teisingą teismą Airijoje] (University College Cork, School of Applied Social Studies and Centre for Criminal Justice and Human Rights, Faculty of Law, February 2012), prieinama internete http://nda.ie/ndasitefiles/NDA_Access_to_Justice.pdf (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.), 140.

69 CRPD Committee, General Comment No. 2, paras. 14-15. [JT NTK komiteto bendroji pastaba Nr. 2].

70 JT NTK 5(3) straipsnis.

71 European Council, *The Stockholm Programme – An Open and Secure Europe Serving and Protecting Citizens* [Europos Taryba, Stokholmo programa – Atvira ir saugi Europa piliečių labui ir saugumui], 4 May 2010, C 115/2, prieinama internete <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:en:PDF> (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.), 2.3.2. past.

72 CRC Committee, General Comment No. 12, para. 20. Emphasis added. [JT VTK komiteto Bendroji pastaba Nr. 12, 20 past., pasvirasis šriftas išskirtas autorių].

73 JT NTK 7(3) straipsnis.

Bendrieji įsipareigojimai

JT NTK komitetas nuosekliai pabrėžė būtinybę vyriausybės patvirtinti „tinkamą teisinę sistemą“, užtikrinančią, kad asmenys, turintys negalią, galėtų pasinaudoti „visuomenei prieinamomis paslaugomis.“⁷⁴ Teismo sistemų kontekste tinkamumas reiškia, kad vyriausybės turėtų „arba tiesiogiai užtikrinti šią teisę, arba priimti ar pakeisti atitinkamus įstatymus, kad vaikai turėtų galimybę visiškai pasinaudoti šia teise.“⁷⁵ JT NTK komitetas pataria vyriausybės peržiūrėti nacionalinius teisės aktus ir užtikrinti, kad vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, valia ir pageidavimai būtų gerbiami lygiai su kitų vaikų teisėmis.⁷⁶

Be to, vyriausybės turėtų šalinti kliūtis, diskriminuojančias vaikus, turinčius negalią.⁷⁷ Turi būti pakeistos proceso ir įrodinėjimo taisyklės nacionaliniuose teisės aktuose, kuriuose skiriamas mažesnis dėmesys vaikų, turinčių intelekto ar kognityvinę negalią, parodymams. Vaikams turi būti teikiama parama, kad jie galėtų išreikšti savo valią ir pageidavimus.

JT VTK komitetas pateikė rekomendaciją, kad visi teisingumo procesai, kuriuose tenka dalyvauti vaikams, būtų skaidrūs, informatyvūs, savanoriški, pagarbūs, tinkamai atsižvelgiantys į vaiko interesus, pagrįsti mokymu, saugūs, atsižvelgiantys į riziką ir atskaitingi⁷⁸ (vert. *vertimas*). Komitetas pabrėžia, kad teisminis nagrinėjimas gali traumuoti vaiką.⁷⁹

Siekiant atitikti šiuos tarptautinius ir Europos standartus ir užtikrinti, kad vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, galėtų tiesiogiai dalyvauti teisiniame procese, turėtų būti įgyvendinama daug bendrųjų prieinamumą didinančių priemonių. Jos, be kita ko, apima:

- teismų ir procedūrų taisyklių prieinamumo auditų ir nacionalinio prieinamumo plano įgyvendinimą;
- informacijos apie teisingumo sistemas ir procesus visuomenei teikimą visais prieinamais būdais (įskaitant lengvai suprantama kalba parengtą ir vaizdinę informaciją);
- modernių informacinių technologijų sistemų ir pagalbinių priemonių naudojimą;
- privalomųjų nuostatų, nustatančių procedūrinį sąlygų pritaikymą asmenims, turintiems negalią ir dalyvaujantiems teismo procese, priėmimą;
- bendrųjų ir tikslinių visuomenės informavimo kampanijų, stiprinančių sąmoningumą, įgyvendinimą.

JT Vyriausias žmogaus teisių komisaras nurodė, kad vaikai privalo dalyvauti teisiniame procese „veiksmingai ir prasmingai“, įskaitant ir pirmenybę vaikų teisiniuose procesuose išklausti tiesiogiai ir nediskriminuojant⁸⁰. Tuo pačiu metu būtina užtikrinti, kad visuose teisiniuose veiksmuose, susijusiuose su vaikais, turinčiais negalią, būtų pirmiausia atsižvelgiama į vaiko interesus.⁸¹

Individualus sąlygų pritaikymas

Bendrosios prieinamumo priemonės yra svarbios, bet vien jų nepakanka siekiant užtikrinti, kad vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, galėtų dalyvauti teisiniame procese. JT NTK 13(1) straipsnyje reikalaujama „užtikrinti veiksmingą neįgaliųjų teisę į teisingumą lygiai su kitais asmenimis, įskaitant *procesinių ir pagal amžių tinkamų sąlygų sudarymą*, kad neįgaliesiems būtų užtikrinta galimybė, kaip tiesioginiams ir netiesioginiams dalyviams ir kaip liudytojams, veiksmingai dalyvauti visuose teisiniuose procesiniuose santykiuose, įskaitant ikiteisminį tyrimą ir kitus ikiteisminius ginčų nagrinėjimo etapus“ (pasvirasis tekstas išskirtas autorių). Tai reiškia, kad teisinio proceso metu užtikrinamas tam tikras lankstumas, atsižvelgiant į individualius vaikų poreikius, ir kad teikiama konkrečiam asmeniui pritaikyta parama.

Vaikams reikiamos paramos rūšys, be kita ko, apima gestų kalbą, Brailio raštą, patobulintus ir alternatyvius bendravimo būdus (įskaitant vertėjus, parengtus bendravimui su vaikais, turinčiais psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią), taip pat visų kitų asmenų, turinčių negalią, pasirinktų prieinamų bendravimo priemonių, būdų ir formų pripažinimą ir sąlygų juos naudoti oficialiuose santykiuose sudarymą.⁸² „Individualus įvertinimas“ turėtų būti atliekamas kuo anksčiau, kai tik vaikas susiduria su teisingumo sistema. Toks įvertinimas užtikrintų ir „patiems vaikams suprantamą jų vaidmenį sprendimo priėmimo procese, ir tinkamų sąlygų sudarymą bei palaikymą, jei reikia, siekiant jų visapusiško dalyvavimo įvertinant geriausius vaiko interesus“⁸³ (vert. *vertimas*).

74 CRPD Committee, General Comment No. 2, paras. 27-8. [JT NTK komiteto Bendroji pastaba Nr. 2, 27-8 past.].

75 CRC Committee, General Comment No. 12, para. 15. [JT VTK komiteto Bendroji pastaba Nr. 12, 15 past.].

76 CRPD Committee, General Comment No. 1, para 36. [JT NTK komiteto Bendroji pastaba Nr. 1, 36 past.].

77 JT VTK 2 straipsnis ir JT NTK 4(1)(b) straipsnis.

78 CRC Committee, General Comment No. 12, para.134 [JT VTK komiteto Bendroji pastaba Nr. 12, 134 past.].

79 CRC Committee, General Comment No. 12, para. 24. [JT VTK komiteto Bendroji pastaba Nr. 12, 24 past.].

80 United Nations High Commissioner for Human Rights, Access to Justice for Children [ ], 16 December 2013 A/HRC/25/35, prieinama internete http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session25/Documents/A-HRC-25-35_en.doc (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.), 46 past.

81 JT VTK 3(1) straipsnis ir JT NTK 7 straipsnis.

82 JT NTK 21(b) straipsnis.

83 United Nations Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 14: the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1), [Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto Bendroji pastaba Nr. 14: vaiko teisė į tai, kad pirmenybė būtų teikiama jo interesams] 29 May 2013, CRC/C/GC/14, prieinama internete http://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.), 54 past..

Vaiko interesus atitinkančio teisingumo gairėse toliau pabrėžiama tarpdisciplininio požiūrio svarba, įvertinant ir teikiant vaikams tinkamą paramą, kad jie galėtų pasinaudoti teise į teisingą teismą, atsižvelgiant į kiekvieno vaiko individualumą ir poreikius:

„Turėtų būti sukurta bendra vertinimo sistema, kuria galėtų naudotis specialistai (tokie kaip advokatai, psichologai, gydytojai, policijos bei imigracijos tarnybos pareigūnai,

socialiniai darbuotojai ir tarpininkai), dirbantys su vaikais procesų ar intervencijos procedūry, į kurias vaikai yra įtraukti arba kurios yra susijusios su jų interesais, metu. Remdamiesi šia sistema jie galėtų suteikti visą būtiną paramą sprendimus priimančioms asmenims, kad šie konkrečioje byloje galėtų kuo geriau apginti vaikų interesus.“⁸⁴

Iš šių standartų kildinami keturi toliau pateikti rodikliai:

II.1. rodiklis. Visuose procesuose ir procedūrose, kuriose dalyvauja vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, pirmiausia yra vadovaujamosi vaikų interesais

JT VTK įtvirtinta nuostata, kad geriausiems vaiko interesams turi būti teikiama pirmenybė įgyvendinant „visus su vaikais susijusius veiksmus, kurių imasi valstybinės ar privačios socialinės apsaugos institucijos, teismai, administraciniai ar įstatymų leidimo organai.“ Šis principas reiškia, kad priimant visus vaikams svarbius sprendimus pirmiausia turi būti vadovaujamosi vaiko gerove, saugumu ir socialiniu aprūpinimu. Šis principas siejamas su pripažinimu, kad suaugusieji kasdien vaikų vardu priima sprendimus: todėl jie turi būti priimami vadovaujantis geriausiais vaiko interesais.

JT VTK komitetas nurodė, kad geriausių vaiko interesų principas apima teisę į tai, kad būtų įvertinti jo geriausi interesai, aiškinamąjį teisės principą, kuris užtikrina, kad įstatymai būtų aiškinami taip, jog geriausiai atitiktų vaiko interesus, ir proceso taisykles, pagal kurias turi būti vadovujamosi geriausiais vaiko interesais taikant procedūrinės garantijas⁸⁵ (*vert. vertimas*). Taigi geriausių interesų principas yra esminis aspektas ir viso teismo proceso, ir bet kurio bylos nagrinėjimo atžvilgiu.

II.2. rodiklis. Teisingumo sistemos yra prieinamos vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią

JT NTK 9 straipsnyje išsakytas reikalavimas, kad „valstybės, šios Konvencijos šalys, siekdamos, kad neįgalieji galėtų gyventi savarankiškai ir visapusiškai dalyvauti visose gyvenimo srityse, imtųsi atitinkamų priemonių, kad užtikrintų neįgaliesiems lygiai su kitais asmenimis fizinės aplinkos, transporto, informacijos ir ryšių, įskaitant informacijos ir ryšių technologijų bei sistemų, taip pat kitų visuomenei prieinamų objektų ar teikiamų paslaugų prieinamumą tiek miesto, tiek kaimo vietovėse.“

JT VTK 17 straipsnio nuostatos taip pat reikalauja, kad „valstybės dalyvės pripažintų svarbų masinės informacijos priemonių vaidmenį ir rūpintųsi, kad vaikas galėtų naudotis įvairių nacionalinių ir tarptautinių šaltinių informacija ir medžiaga, ypač tokia informacija ir medžiaga, kuri prisideda prie vaiko socialinės, dvasinės ir dorovinės gerovės ir skatina jo fizinį bei psichinį vystymąsi.“ Svarbu skatinti tarptautinį bendradarbiavimą keitimuisi tokia medžiaga ir jos platinimui.

84 Vaiko interesus atitinkančio teisingumo gairės, 17 past.

85 CRC Committee, General Comment No. 14, para. 6. [JT VTK komiteto Bendroji pastaba Nr. 14, 6 past.].

Organizacija „Inclusion Europe“ parengė rekomendacijas, kaip pateikti lengvai skaitomą ir žmonėms, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, suprantamą informaciją⁸⁶ (vert. vertimas).

Labai svarbu užtikrinti ne tik pateikiamos informacijos formas, bet ir turinio prieinamumą. Vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, ir jų tėvai ar globėjai privalo visų pirma būti aprūpinti informacija apie savo teises, apimančias, be kita ko, teisę dalyvauti ir pasipriešinti neteisybei ir teisių pažeidimams. Jiems taip pat turi būti suteikta informacija apie tai, kaip apskųsti teisių pažeidimus ir kokia prieinama parama jie gali pasinaudoti teikdami skundus.

JT NTK komitetas pripažįsta, kad:

„Asmenys, turintys intelekto ir psichosocialinę negalią, taip pat asmenys, turintys klausos ir regos negalią, susiduria su informavimo ir bendravimo kliūtimis dėl lengvai suprantama

kalba pateikiamos informacijos ir patobulintų bei alternatyvių komunikacijos priemonių stoka. Šie asmenys susiduria su kliūtimis ir norėdami pasinaudoti paslaugomis, kurias sukelia minėtas paslaugas teikiančių darbuotojų išankstinės nuostatos ir tinkamo mokymo stoka.“⁸⁷

JT VTK komiteto nuomone, specialistai turi pripažinti ir gerbti neverbalinius bendravimo būdus, tokius kaip žaidimas, kūno kalba, veido išraiška, piešimas ir spalvinimas.⁸⁸ Tai reiškia, kad teisingumo sistemos specialistai privalo užtikrinti, jog vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, būtų aprūpinti ir galėtų pasinaudoti visais bendravimo būdais, padedančiais jiems išsakyti savo nuomonę.⁸⁹ Kadangi bendravimas yra dvipusis procesas, gali prireikti vertėjo arba tarpininko, specialiai parengto bendrauti su vaikais, turinčiais psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, paslaugų.⁹⁰

II.3. rodiklis. Teisingumo sistemos įvertina individualius kiekvieno vaiko, turinčio psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, poreikius ir užtikrina tinkamą sąlygų pritaikymą kiekvienu konkrečiu atveju, sudarant sąlygas saugiai ir veiksmingai dalyvauti

Teisinės sistemos ir procesai turėtų būti pakankamai lankstūs, kad galėtų būti pritaikyti prie individualių poreikių, atitinkančių kiekvieno vaiko tapatybę ir jam būdingus bruožus, įvairovės. Kaip teigia JT VTK komitetas, vertinant vaiko ypatumus:

„Geriausi vaiko, atsidūrusio konkrečioje pažeidžiamoje situacijoje, interesai nesutaps su visų toje pačioje pažeidžiamoje situacijoje esančių vaikų interesais. Valdžios institucijos ir sprendimus priimančios asmenys turi atsižvelgti į pažeidžiamumo pobūdį ir laipsnį kiekvieno vaiko atveju, kadangi kiekvienas vaikas yra nepakartojamas, taigi kiekviena situacija privalo būti įvertinta atsižvelgiant į tai. Turi būti atliekamas kiekvieno vaiko raidos vertinimas pradedant nuo gimimo; reguliariai vykdoma peržiūra, už kurią būtų

atsakinga iš įvairių specialistų sudaryta grupė, ir teikiamos rekomendacijos tinkamam sąlygų pritaikymui visos vaiko raidos metu“⁹¹ (vert. vertimas).

Reikalavimas įvertinti vaikus, nustatant jų poreikius, yra būtina sąlyga siekiant užtikrinti šiems vaikams labiau prieinamą teisingumo sistemą, kurią būtų galima priderinti prie jų poreikių ir kuri galėtų apginti jų interesus. JT NTK apibrėžia tinkamą sąlygų pritaikymą kaip:⁹² „būtinus ir tinkamus pakeitimus ir pritaikymą, dėl kurių nepatiriama neproporcinga ar nepagrįsta našta ir kurių reikia konkrečiu atveju siekiant užtikrinti asmenims, turintiems negalią, galimybę naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis lygiai su kitais asmenimis ar galimybę įgyvendinti šias teises ir laisves“.

86 Inclusion Europe, "Information for all – European Standards for making information easy to read and understand." [Informacija visiems - Europos standartai, užtikrinantys, kad informacija būtų lengvai skaitoma ir suprantama] (2014) prieinama internete <http://www.inclusion-europe.org/etr/en/european-easy-to-read-standards> (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.).

87 CRPD Committee, General Comment No. 2, preamble, para. 7. [JT NTK komiteto Bendroji pastaba Nr. 2, įžangos 7 pastr.].

88 United Nations Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 12: The right of the child to be heard. [Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto Bendroji pastaba Nr. 12: Vaiko teisė būti išklausytam], 1 July 2009, CRC/C/GC/12, prieinama internete <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf> (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.), 21 past.

89 Ibid., 20 past.

90 [Tarpininko terminas apibūdina specialistą, kuris yra specialiai parengtas padėti paaiškinti vaikui užduodamus klausimus ir pateiktus atsakymus].

91 CRC Committee, General Comment No. 14, para. 76.. *Information Governance Review* [JT VTK komiteto Bendroji pastaba Nr. 14, 76 pastr. *Informacijos valdymo apžvalga*].

92 JT NTK 2 straipsnis.

JT NTK komitetas paaikino, kad „tinkamu sąlygų pritaikymu siekiama individualaus teisingumo ta prasme, kad užtikrinamas šių asmenų nediskriminavimas ar lygybė, atsižvelgiant į orumą, savarankiškumą ir asmens pasirinkimą“⁹³ (vert. vertimas).

- JT VTK taip pat paaikino, kad:

„[A]plinka ir darbo metodai turėtų būti pritaikyti prie vaikų gebėjimų. Būtina skirti pakankamai laiko ir išteklių, siekiant užtikrinti, kad vaikai būtų tinkamai pasirengę ir įgytų pasitikėjimą ir galimybę išreikšti savo nuomonę. Taip pat reikia atsižvelgti į tai, kad vaikams, atsižvelgiant į jų amžių ir besivystančius gebėjimus, reikės nevienodo paramos lygio ir dalyvavimo būdo.“⁹⁴

Pavyzdžiui, tais atvejais, kai į naują ar formalią aplinką patekęs vaikas, turintis psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, susijaudina ar tampa neramus, specialistai, teisingumo sistemose

dirbantys su vaikais, turėtų atitinkamai pakoreguoti teismo proceso eigą, atsižvelgdami į vaiko interesus ir konkrečius poreikius. Toks prisitaikymas galėtų apimti, be kita ko, tokias priemones kaip: dažnesnių reguliarių pertraukų planavimas,⁹⁵ vaiko apklausos organizavimas jam pažįstamoje ar patogioje aplinkoje⁹⁶ arba leidimas vaiko pasitikėjimą pelnusiame asmeniui dalyvauti visame procese.

Vertinimo ar patikrinimo procedūros turėtų būti parengtos taip, kad vaikams, kai tik įmanoma, būtų sudaromos geresnės galimybės būti tiesioginiams proceso dalyviams.⁹⁷ Vadovaujantis tarptautine teise, testai, kurių metu vertinami kognityviniai gebėjimai ar kompetencijos, laikytini neteisingu metodu, nes yra šališki ir skatinantys vaiko atskirtį. O vertinimo tikslas, priešingai, turėtų būti tinkamų pritaikymų ir pakeitimų nustatymas, užtikrinant deramą vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, dalyvavimą procese.

II.4. rodiklis. Vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, asmens duomenys ir jautri informacija yra apsaugota; užtikrinama ir šių vaikų apsauga nuo stigmatizacijos žiniasklaidoje

Vaikų privatumą būtina apsaugoti, jiems susidūrus su teisingumo sistema,⁹⁸ nesvarbu, ar vyksta neteisminis (pavyzdžiui, teikiamas skundas lygių galimybių kontrolieriui) (angl. *Ombudsman*), ar teisminis procesas. ES duomenų apsaugos direktyva apibrėžia „asmens duomenis“ kaip „bet kurią informaciją, susijusią su asmeniu (duomenų subjektu), kurio tapatybė yra nustatyta arba gali būti nustatyta; asmuo, kurio tapatybė gali būti nustatyta, yra tas asmuo, kurio tapatybė gali būti nustatyta tiesiogiai ar netiesiogiai.“⁹⁹ Šie duomenys apima, be kita ko, vaizdus, detalius vaiko arba vaiko šeimos aprašymus, vardus, pavardes ar adresus, garso ar vaizdo įrašus ir t. t. Be to, ir duomenis, susijusius su vaiko medicinos diagnoze, paslaugų teikimu ir ligos istorija.¹⁰⁰

Vaiko tapatybės privatumą būtina išsaugoti, siekiant, kad jis nepatirtų grasinimų, bauginimų, keršto, atsakomųjų veiksmų ir pakartotinio persekiojimo. Svarbu užtikrinti, kad jokie žiniasklaidos pranešimai nepakenktų vaiko galimybėms gauti reabilitaciją ir jo reintegracijai į visuomenę. Jungtinių Tautų rekomendacijose dėl teisingumo nukentėjusiems vaikams ir nusikaltimų liudytojams (angl. *Guidelines on Child Victims and Witnesses of Crime*) privatumas pripažįstamas kaip būtina vaiko orumo sąlyga.¹⁰¹

93 CRPD Committee, General Comment No. 2, para. 26. [JT VTK komiteto Bendroji pastaba Nr. 2, 26 past.]

94 CRC Committee, General Comment No. 12, para. 134(e). [JT VTK komiteto Bendroji pastaba Nr. 2, 26 past.]

95 Vaiko interesus atitinkančio teisingumo gairės, 61 past. „Teismo posėdžiai, kuriuose dalyvauja vaikai, turėtų būti priderinti prie vaiko suvokimo spartos ir dėmesio sutelkimo laiko: reikėtų planuoti reguliarias pertraukas, o patys posėdžiai neturėtų trukti pernelyg ilgai. Siekiant sudaryti vaikams geresnes galimybes dalyvaujant panaudoti visus savo kognityvinius gebėjimus ir padėti išlaikyti emocinį stabilumą, trukdymų ir dėmesį atitraukiančių veiksmų teismo posėdžiuose turėtų būti kuo mažiau“].

96 Vaiko interesus atitinkančio teisingumo gairėse raginama mažinti vaiko apklausų skaičių (67 past.), sudaryti kuo palankesnes sąlygas apklausai (64 past.) ir užtikrinti nebauginančią ir vaikams tinkamą teismo proceso aplinką (54 past.).

97 Vaiko interesus atitinkančio teisingumo gairės, III(B) (2) dalis.

98 Žr., pvz.: JT VTK 40(2)(b)(vii) straipsnį; ir Europos žmogaus teisių konvenciją (EŽTK), 6(1) straipsnį.

99 Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl asmens apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo, 1995 m. spalio 24 d., 95/46/EC, 2(a) straipsnis.

100 Ibid., 8(3) straipsnis.

101 UN Guidelines on Child Victims and Witnesses of Crime, Part III, 8(a) ('Principles'). [Jungtinių Tautų rekomendacijos dėl teisingumo nukentėjusiems vaikams ir nusikaltimų liudytojams].

Vis dėlto vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, atveju jų asmens tapatybės ir ypatingais (neskelbtiniais) duomenimis dažniau keičiamasi su specialistais, dirbančiais teisingumo sistemoje, lyginant su kitų vaikų duomenimis; tuo siekiama sudaryti geresnes sąlygas teikti paramą, pritaikytą konkrečioms vaikų poreikiams.

Asmeniniais vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, duomenimis galima keistis tik vadovaujantis geriausiais vaiko interesais, pageidavimais ir teise dalyvauti; vis dėlto

tokiam keitimuisi duomenimis turi būti taikoma konfidencialumo apsauga, turinti užtikrinanti, kad informacija būtų keičiamasi tik vadovaujantis „būtinybės žinoti“ principu.¹⁰² Be to, svarbu, kad specialistai, kuriems būtina sužinoti tokią informaciją, gautų tik konkrečią tam tikroje situacijoje reikalingą informaciją; galima keistis tik ta vaiko ligos istorijos informacija, kuri tiesiogiai susijusi su konkrečia pritaikymo priemone. Mažai tikėtina, kad tokiais atvejais būtų aktuali visa vaiko ligos istorija.¹⁰³

Išvados

II.1. rodiklis – Geriausi interesai

Atliktas tyrimas rodo, kad teisingumo sistemoje dirbantys praktikai menkai supranta geriausių vaiko interesų esmę, tai ypač akivaizdu Čekijos Respublikoje, Latvijoje ir Lietuvoje. Šiose šalyse geriausių vaiko interesų principu buvo naudojamosi nesuteikiant vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, galimybės dalyvauti teismo procese, užuot įvertinus jų poreikius tinkamai paramai ir sąlygų pritaikymui.

Čekijos Respublikoje tebevyksta bylinėjimasis keturiolikmečio berniuko, kuriam Socialinės ir teisinės apsaugos tarnyba neleido susipažinti su jo byla, vardu. Pagal šalyje galiojantį įstatymą, į šią bylą turėjo būti įtraukta informacija tik apie vaiką ir jo šeimą, tačiau Socialinės ir teisinės apsaugos tarnyba, net nepasitarusi su berniuku, nusprendė, kad leidimas susipažinti su byla neva prieštarautų „geriausiems vaiko interesams“. Tyrėjai pranešė, kad tokios situacijos – įprastos ir kad toks požiūris rodo supratimo, jog teisė į teisingą teismą neatsiejama nuo geriausių interesų principo, stoką.

Latvijos Našlaičių teismo atstovai susitikimo su tyrėjais metu teigė, kad vaiko dalyvavimas teismo procese galėtų labai jį traumuoti, todėl jam geriau nedalyvauti šiame procese. Jų supratimu, su vaiko nuomone susipažįstama psichologinio vaiko vertinimo metu, todėl teisėjui nebūtina tiesiogiai išgirsti vaiko nuomonę. Nors ir teisinga teigti, kad dalyvavimas teismo procese gali sukelti stresą vaikui, turinčiam psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, tačiau verta pabrėžti, kad dalyvaudamas jis taip pat gali įgyti galimybę įgyvendinti savo teises. Vyraujanti nuostata neįsileisti šių vaikų į teismo procesą reiškia mažesnę tikimybę, kad į jų nuomonę bus atsižvelgta svarstant esminius su jų teisėmis susijusius klausimus.

Lietuvoje dirbusi tyrėja, po dešimties stebėtų civilinių bylų teismo posėdžių, pranešė, kad teisėjai daugiausia domėjosi konkrečių vaikų poreikiais ir sveikata. Juos domino ir tai, ar šių vaikų tėvai sugebės užtikrinti savo vaikams patenkinamas gyvenimo sąlygas. Deja, minėti teisėjai taip ir nesutiko nei su vienu iš vaikų ir net nebandė išsiaiškinti jų nuomonės. Priimant teismo sprendimą, turintį didelį poveikį šių vaikų gyvenime, visai nebuvo atsižvelgta į pačių vaikų pageidavimus.

II.2. rodiklis – Prieinamumas

Nors pavieniai perspektyvios praktikos atvejai ir programos buvo nustatytos visose projekte dalyvavusiose šalyse, tyrėjų nuomone, visose jose trūksta sistemingų pastangų gerinti bendrą nacionalinių teisingumo sistemų prieinamumą vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią.

Europos veiksmingo teisingumo komisijai (angl. *Commission for the Efficiency of Justice*) (CEPEJ) buvo suteikti Europos Tarybos Ministrų komiteto įgaliojimai gerinti teisingumo sistemų veiksmingumą valstybėse narėse. Šie įgaliojimai, be kita ko, apėmė problemų nustatymą ir vertinimą, rekomendacijas, kaip konkrečiai gerinti teisingumo sistemos administravimą, ir techninės paramos teikimą, kai valstybės narės jos prašo.¹⁰⁴ Vadovaujant CEPEJ, valstybės narės įsipareigoja reguliariai atlikti savęs vertinimo užduotis ir teikia ataskaitas, apimančias daug techninių klausimų. Vyriausybės praneša apie priemones, skirtas stiprinti teisę į teisingą teismą konkrečioms grupėms, tokias kaip vaikui pritaikytų apklausos kambarių įrengimas¹⁰⁵ ir vaikų parodymų įrašai, siekiant išvengti pakartotinių apklausų.¹⁰⁶

102 Department of Health, UK, *Information: To share or not to share? The Information Governance Review* [JK Sveikatos priežiūros ministerija, Informacija: keistis ar nesikeisti informacija? Informacijos valdymo apžvalga] (London: HMSO, 2013), prieinama internete https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/192572/2900774_InfoGovernance_accv2.pdf (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.), 19.

103 Ibid.

104 Council of Europe Committee of Ministers, Resolution establishing the European Commission for the efficiency of Justice (CEPEJ), 18 September 2002, Res(2002)12. [Europos Tarybos Ministrų komiteto rezoliucija, kuria įkuriamas Europos veiksmingo teisingumo komisija, informacinis lapelis].

105 Vaiko interesus atitinkančio teisingumo gairės, 74 past. „Turėtų būti išnagrinėta galimybė nepilnamečių aukų ir ludytojų pareiškimus priimti specialiai tam skirtose vaikams pritaikytose patalpose ir jiems tinkamoje aplinkoje.“

106 Vaiko interesus atitinkančio teisingumo gairės, 67 past: „Apklausų turėtų būti kuo mažiau ir jų trukmė turėtų būti pritaikyta vaiko amžiui ir gebėjimo sutelkti dėmesį laikui“.

Bulgarijos, Airijos, Rumunijos ir JK vyriausybės pranešė, kad ir vaikams, ir žmonėms, turintiems negalią, pateikiama pritaikyta informacija ir sudarytos tinkamos sąlygos teismuose.¹⁰⁷ Vis dėlto Rumunijoje¹⁰⁸ ir Bulgarijoje¹⁰⁹ tyrėjai nustatė, kad specialiosios komunikacijos priemonės prieinamos tik asmenims, turintiems klausos ir regos negalią, taip pat kurčėnėbyliams. Deja, specialiosios bendravimo priemonės neprieinamos asmenims, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią.

Čekijos Respublikos vyriausybė pranešė, kad šalyje imtasi priemonių pritaikant informaciją ir sudarant tinkamas sąlygas vaikams, tačiau jokių veiksmų nepadaryta žmonių, turinčių negalią, atžvilgiu.¹¹⁰ Vengrijos, Slovėnijos ir Ispanijos vyriausybės teigė sudariusios tinkamas sąlygas vaikams ir žmonėms, turintiems negalią, dalyvauti teisme, tačiau tyrėjai pranešė, kad informacija buvo pritaikyta tik vaikams, bet ne asmenims, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią.¹¹¹

Latvijos ir Lietuvos vyriausybės pranešė, kad buvo sudarytos tinkamos sąlygos vaikams ir žmonėms, turintiems negalią, dalyvauti teismo procesuose, tačiau nebuvo pranešta apie informacijos pritaikymą nei vienai iš šių grupių.¹¹²

Organizacijos MDAC atlikto tyrimo metu visose projekto šalyse buvo nustatyta pasikartojanti problema – nesugebėjimas teikti prieinamos informacijos vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, ir jų tėvams (atstovams). Dažnai vaikams būdavo pateikiama itin mažai informacijos apie jų teises teisinio proceso metu. JK, Rumunijoje, Slovėnijoje, Čekijos Respublikoje, Airijoje, Latvijoje ir Lietuvoje buvo nustatyta, kad vaikams ir jų tėvams nesuteikiama informacija apie materialiąsias teises, tokias kaip teisė gyventi bendruomenėje, teisė į švietimą ir sprendimus dėl vaikų apgyvendinimo institucinės globos įstaigose.

Vaikų poreikiams pritaikyti apklausų kambariai, parodymų įrašymo ir vaizdo konferencijų įranga

Visose dešimtyje projekte dalyvavusių šalių tyrėjai rado vaikams pritaikytus specializuotus apklausos kambarius ir (arba) prieinamą garso ir vaizdo įrangą, kurią naudojant vaikams pakanka duoti parodymus tik vieną kartą. Vis dėlto apklausos kambariai dažnai teįrengti sostinėse arba didžiuosiuose šalių miestuose. Be to, esamų apklausos kambarių nepakanka patenkinti visų teismo procesuose dalyvaujančių vaikų poreikiams. Pavyzdžiui, Čekijos Respublikoje tik šešiuose baudžiamuosiuose teismuose įrengta vaizdo konferencijos įranga.¹¹³ Slovėnijoje šiuo metu yra 11 vaikams pritaikytų apklausos kambarių; pirmąjį įrengė NVO.¹¹⁴

Ispanijoje yra įdiegta uždarosios grandinės televizija ir vaizdo konferencijų įranga, tačiau vis dar tebenaudojamos mažiau tinkamos priemonės. Vienu atveju paaiškėjo, kad vaikas buvo priverstas duoti parodymus prie teismo salės durų¹¹⁵; be to, advokatas paaiškino, kad dauguma teisėjų pirmenybę teikia patalpos atskyrimui pertvaromis (gerbiant atsakovų teisę apklausti liudytojus), nors vaizdo konferencijų įranga laikoma veiksmingesne streso mažinimo nukentėjusiems vaikams priemone.¹¹⁶

Bulgarijoje buvo pranešta, kad baudžiamojo proceso metu nukentėjusius vaikus ir nusikaltimų liudytojus ir toliau daug kartų apklausia skirtingi specialistai. Tai reiškia, kad nagrinėjant baudžiamąsias bylas vaikas, turintis psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, gali būti apklausiamas ikiteisminio tyrimo metu, o paskui dar ir bet kurių teismo procedūrų metu.

107 CEPEJ, "Scheme for Evaluating Judicial Systems: Bulgaria" [CEPEJ, „Teisingumo sistemų vertinimo procesas“ Bulgarija] (2014) prieinama internete http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Bulgaria_2014.pdf (last accessed: 27 March 2015); „Airija“ (2014), prieinama internete http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Ireland_2014.pdf (last accessed: 27 March 2015); „Rumunija“ (2014), prieinama internete http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Romania_2014.pdf (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.) ir „Jungtinė Karalystė“ (2014), prieinama internete http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/UK_England%20and%20Wales_2014.pdf (last accessed: 27 March 2015). Atkreipkite ypatingą dėmesį į kiekvienos atskaitos atsakymus į 31 klausimą.

108 Naujas Baudžiamojo proceso kodeksas, 105(3) straipsnis.

109 Administracinio proceso kodeksas, 14(5) straipsnis.

110 CEPEJ, "Scheme for Evaluating Judicial Systems: Czech Republic" [CEPEJ, „Teisingumo sistemų vertinimo procesas“] (2014), prieinama internete http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Czech%20Rep_2014.pdf (last accessed: 27 March 2015). Question 31.

111 CEPEJ, "Scheme for Evaluating Judicial Systems: Hungary" [CEPEJ, „Teisingumo sistemų vertinimo procesas“] (2014), prieinama internete http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Hungary_2014.pdf (last accessed: 27 March 2015); „Slovėnija“ (2014), prieinama internete http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Slovenia_2014.pdf (last accessed: 27 March 2015); „Ispanija“ (2014), prieinama internete http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Spain_2014.pdf (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.). Atkreipkite ypatingą dėmesį į kiekvienos atskaitos atsakymus į 31 klausimą.

112 CEPEJ, "Scheme for Evaluating Judicial Systems: Latvia" [CEPEJ, „Teisingumo sistemų vertinimo procesas“ Latvija] (2014), prieinama internete http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Latvia_2014.pdf (paskutinį kartą peržiūrėta 2015 m. kovo 27 d.); „Lietuva“ (2014), prieinama internete http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Lithuania_2014.pdf (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.). Atkreipkite ypatingą dėmesį į kiekvienos atskaitos atsakymus į 31 klausimą.

113 The regional courts in České, Budějovice, Hradec Králové and Plzeň, the high court in Olomouc and the district court in Teplice [České, Budějovice, Hradec Králové ir Plzeň apygardų teismai bei Teplice apylinkės teismas] žr. https://e-justice.europa.eu/content_information_on_national_facilities-319-cz-cs.do?member=1 (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.).

114 Interview with the Slovene Human Rights Ombudsman, Ljubljana, Slovenia: 3 March 2014. Teplice [Pokalbis su Slovėnijos Žmogaus teisių kontrolieriumi, Liubliana, Slovėnija].

115 State Prosecutor General's Office, Circular 3/2009 on protection of child victims and witnesses, 1351. Supreme Court Sentences STS 673/2007 and 1398/1994. [Valstybės Generalinė prokuratūra, aplinkraštis 3/2009 dėl vaikų ir liudytojų apsaugos, Aukščiausiojo teismo nuosprendžiai STS 673/2007 ir 1398/1994].

116 Vaiko interesus atitinkančio teisingumo gairės, 68 past.: „Turėtų būti kiek įmanoma vengiama nepilnametės aukos ar liudytojo susitikimo, akistatos ar bendravimo su įtariamais nusikaltimo vykdytojais, nebent to paprašytų pati nepilnametė auka.“ Naudojant pertvaras, kurios nors ir apsaugą vaiką, jam vis dėlto tenka būti toje patalpoje su kaltinamuoju. O vaizdo konferencija sudaro sąlygas vaikui dalyvauti būnant saugioje kitoje patalpoje.

Panaši problema nustatyta ir Vengrijoje. Šioje šalyje apie nusikaltimų prisipažinę vaikai turi kartoti prisipažinimą kelis kartus. Ispanijoje pranešta apie neigiamą apklausos poveikį nukentėjusiems vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, tačiau jie buvo verčiami kelis kartus duoti parodymus apie patirtą smurtą.¹¹⁷

Rumunijos įstatymai numato vertėjo paslaugas žmonėms, kurie „nesupranta, nekalba arba nelabai gerai reiškia savo mintis“.¹¹⁸ Bet praktiškai parama teikiama tik žmonėms, turintiems klausos ir kalbos sutrikimų, arba tiems, kurie nekalba rumuniškai. Jokia parama neteikiama žmonėms, bendraujantiems neverbaliniu būdu arba naudojantiems alternatyvias bendravimo formas. Panaši padėtis nustatyta ir Bulgarijoje, kur įstatymas numato vertėjo paslaugas tais atvejais, kai proceso šalys yra asmenys, turintys klausos, nebylumo, kurčėbybystės ar regos negalią.¹¹⁹ Žmonės, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, į šį sąrašą nepatenka. Lietuvoje daugėja vaiko apklausos kambarių, tačiau trūksta kvalifikuotų specialistų, sugebančių juose vesti apklausas, ypač parengtų specialistų darbu su vaikais, turinčiais psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią.¹²⁰

Gerosios praktikos pavyzdžių buvo nustatyta Bulgarijoje, NVO įkūrus „mėlynuosius kambarius“.¹²¹ Mėlynasis kambarys – tai patalpa, kurioje teisingumo sistemoje dirbantys specialistai apklausia vaikus. Dešimt tokių kambarių įrengta patalpose, atskirtose nuo teismo patalpų. Kiekvienoje minėtoje patalpoje yra du įėjimai – vienas vaikui, o kitas suaugusiems dalyviams, įskaitant ir kaltinamąjį.

Airijoje atlikto tyrimo apie žmonių, turinčių negalią ir tapusių nusikaltimo aukomis, metu paaiškėjo, kad šie asmenys susiduria su daugeliu kliūčių, tačiau šalyje nėra įgyvendinamos jokios tinkamos priemonės joms šalinti. Konkrečiai kalbant, nors pranešta, kad fizinis teismo salių prieinamumas (2005 m. priėmus Negalios įstatymą) pagerėjo, nelankstus teismo proceso organizavimas išliko toks pats.¹²²

Prieinama informacija

Čekijos Respublikos visuomeninio teisių gynėjo institucija (angl. *Office of the Public Defender of Rights*) (Ombudsman) įsteigė karštąją liniją ir elektroninio pašto adresą. Tad vaikams atsirado galimybė teikti tiesioginius skundus (suaugusieji nei karštosios linijos, nei elektroninio pašto adresą neturi).¹²³ Ši institucija taip pat sukūrė vaikams ir paaugliams skirtą tinklalapį, kuriame skelbiama informacija apie jų teises. Tačiau minėtame tinklalapyje nėra informacijos, prieinamos vaikams, turintiems intelekto negalią. Neaišku, ar jie išvis kada nors naudojami šia karštąja linija arba elektroninio pašto adresu, kaip skundų teikimo mechanizmu.

Vengrijoje sukurtas panašaus pobūdžio tinklalapis, kuriame skelbiama vaiko teises apibendrinanti informacija.¹²⁴ Šiame tinklalapyje galima rasti ir vaikams pritaikytą vaiko teisių versiją (kuri vadinama „informacija lengvai suprantama kalba“), tačiau nepanašu, kad ši informacija atitiktų vaikų, turinčių intelekto negalią, prieinamumo reikalavimus.

Latvijos valstybinė vaikų teisių inspekcija sukūrė tinklalapį, kuriame lengvai suprantama kalba skelbiama informacija apie vaiko teises, tačiau ši tinklalapį sunku surasti. Be to, jame skelbiama informacija nepakankamai pritaikyta vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, poreikiams.¹²⁵

Slovėnijos Aukščiausiasis teismas parengė kelis leidinius, kuriuose aprašoma procedūra, kurią turi pereiti teismo procese dalyvaujantys vaikai.¹²⁶ Šie leidiniai pritaikyti vaiko poreikiams, aprašymuose nurodyta, kaip visi teismo darbuotojai turėtų elgtis su vaikais, tačiau ši informacija nėra pritaikyta vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią. Ispanijos specializuotas skyrius (įkurtas „Carmen Pardo-Valcarce“ ir „Civil Guard and Mapfre“ fondų) pažeidžiamoms mažametėms nusikaltimo aukoms, turinčioms intelekto sutrikimų, parengė pritaikytą medžiagą, kad padėtų joms atpažinti smurto atvejus ir pranešti apie juos. Ši medžiaga buvo parengta įgyvendinant projektą „Ne + smurtas“ (angl. No + abuse).¹²⁷ Be to, Ispanijos asmenų, turinčių intelekto sutrikimų, NVO, koordinuojamos Intelektinio sutrikimų turinčių asmenų organizacijų federacijos (angl. Federation of Organizations for persons with Intellectual Disability), 2011 m. parengė vadovą „Ginkite mūsų teises kiekvieną dieną“ (angl. Defend our rights day to day). Airijoje Vaikų teisių kontrolieriaus tarnyba (angl. *Ombudsman for Children*) išleido vaikams pritaikytus informacinius lapelius, kaip teikti skundus šiai įstaigai.¹²⁸

117 Save the Children Italia ONLUS, *Minor Rights: Access to Justice for children at risk of social exclusion* (Rome: Save the Children Italia ONLUS, 2012), 112. [Gelbėkite vaikus, Italija, ONLUS Nepalnamečių teisės: Vaikų, kuriems gresia socialinė atskirtis, teisė į teisingą teismą].

118 Naujas Baudžiamojo proceso kodeksas, 105(1) straipsnis.

119 Administracinio proceso kodeksas, 14(5) straipsnis.

120 2008 m. policijos nuovadose ir teismuose buvo įkurti vaiko apklausos kambariai. Šiuo metu Policijos departamente įkurti 5 vaiko apklausos kambariai, veikiantys Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje. 2008 ir 2009 metais policijos nuovadose vyko 60 vaikų apklausų, 40 iš jų Kauno Apskritis Vyriausiojo Policijos Komisarato Kauno miesto policijos komisariatų ir nuovadų patalpose. 2011 m. teismuose buvo įrengtas 41 vaikų apklausos kambarys. Paramos vaikams centras, „Vaikai – nusikaltimų aukos ir liudytojai: padėties Lietuvoje apžvalga“ (2011), prieinama internete http://www.vaikystebesmurto.lt/sites/paramosvaikamscentras/media/images/Biblioteka/Tyrimu_ataskaitos/2012%20vaikai%20nusikaltii (paskutinį kartą žiūrėta 2014 m. kovo 27 d.), 24.

121 Išsamesnę informaciją apie šią praktiką galima rasti <http://www.sapibg.org/en/deteto-videtel>.

122 Claire Edwards, Gillian Harold and Shane Kilcommins, *Access to Justice for People with Disabilities as Victims of Crime in Ireland* [Žmonių, turinčių negalią ir tapusių nusikaltimų aukomis, teisė į teisingą teismą Airijoje] (University College Cork, School of Applied Social Studies and Centre for Criminal Justice and Human Rights, Faculty of Law, February 2012), prieinama internete http://nda.ie/ndasitefiles/NDA_Access_to_Justice.pdf (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.).

123 Tinklapio turinys prieinamas šiuo adresu www.deti.ochrance.cz (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.).

124 Tinklapio turinys prieinamas šiuo adresu www.gyermekjogok.ajbh.hu (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.).

125 Tinklapio turinys prieinamas šiuo adresu http://www.bti.gov.lv/lat/lietotaju_ertibam_viegli_lasit/ (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.).

126 Supreme Court of the Republic of Slovenia, „Jan gre na sodišče“ [“Jan is going to the court”] and „Ko moraš na sodišče kot pričā“ [“When you have to go to the court as a witness”] [Slovėnijos Respublikos Aukščiausiasis teismas, „Janas dalyvauja teismo procese“] ir „Kai turite dalyvauti teismo procese kaip liudytojas“] (2010) prieinama internete <http://www.sodisce.si/znanje/publikacije> (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.).

127 Tinklapyje skelbiamą medžiagą galima rasti internete www.nomasabusos.com (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.).

128 Ombudsman for Children, *Complaints from Young People and Children* [Vaiko teisių kontrolieriaus įstaiga, Skundai, kuriuos pateikė vaikai ir jauni asmenys], informaciją galima rasti internete <http://www.oco.ie/complaints/handling-complaints-from-children-and-young-people.html> (paskutinį kartą žiūrėta: 2015 m. kovo 27 d.).

Vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, ir jų tėvų patirtis

JK dvi mamos, auginančios vaikus, turinčius psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, papasakojo tyrėjams, kad jų tuo metu septynmečiai sūnūs buvo nukreipti į segreguotą globos instituciją, neatsiklausus nei tėvų, nei pačių vaikų. Be to, nebuvo atliktas pagal įstatymus būtinas jų specialiųjų poreikių vertinimas.¹²⁹ Berniukų mokytojai ir vietos valdžios atstovai mamas tik supažindino su priimtu sprendimu ir pranešė, kur bus ugdomi jų vaikai. Tačiau tėvams nebuvo pranešta apie jų teisę ginčyti šį sprendimą ir pateikti skundą.¹³⁰ Publikuotuose tyrimuose apie vaikų, turinčių negalią, švietimo galimybes sakoma, kad „dauguma tėvų teigė negaunantys pakankamos informacijos apie vaikams prieinamas ugdymo galimybes jų nukreipimo į globos institucijas metu... [ir] beveik visi tėvai teigė esantys priversti savarankiškai ieškoti šios informacijos internetiniuose tinklalapiuose, o kartais kreiptis į nepriklausomus specialistus, kad pasinaudotų jų teikiamomis paslaugomis.“¹³¹

Vienas iš Rumunijoje gyvenančių tėvų apibendrina daugelio šios šalies tėvų patirtį, teigdamas, kad „[vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią] tėvai ir teisiniai globėjai neinformuojami apie savo vaikų teises ir galimybes lankyti integruoto ugdymo įstaigas. Dažniausiai vaiko apsaugos tarnybos juos informuoja, kad vienintelis pasirinkimas jų vaikams – lankyti specialiąsias mokyklas.“¹³²

Slovėnijoje dirbantis socialinis darbuotojas paaiškino, kad „vaikai netinkamai informuojami apie savo teises. Jei mes nesuteikiame vaikams šios informacijos arba to nepadaro jų tėvai, vaikai nežino savo teisių. [...] Net sulaukę 15 metų vaikai nežino, kad turi teisę pasisamdyti advokatą ir dalyvauti teismo procese. Kartais net tėvai nežino, kad jų vaikai taip pat turi teisę išreikšti savo nuomonę, o kai kurie tėvai net neleidžia savo vaikams išsakyti savo nuomonės.“¹³³ Pavyzdžiui, Čekijos Respublikos visuomeninio teisių gynėjo institucijoje (angl. *Ombudsman*) dirbantis advokatas paaiškino, kad „socialiniai darbuotojai neinformuoja vaikų apie jų teises teismo proceso metu. Jie taip pat neišsiaiškina vaiko nuomonės, kad žinotų, kokiai nuomonei jie atstovauja proceso metu. Jie net neinformuoja vaiko apie teismo priimtą sprendimą.“¹³⁴

Tyrėjų duomenimis, Čekijos Respublikoje, Airijoje, Latvijoje ir Lietuvoje vaikai atsiduria globos institucijose, taip ir neįtraukus jų nei į vieną teismo proceso etapą. 2012 m. Čekijos Respublikos visuomenės teisių gynėjo biuro (Ombudsmeno įstaiga) atstovai apklankė 347 vyresnius nei 12 metų vaikus, ugdomus institucinės globos įstaigose, ir išsiaiškino, kad tik 69 atvejais teismas, prieš priimdamas sprendimą dėl jų nukreipimo į globos institucijas, išklausė šių vaikų nuomonę.¹³⁵

Airijos nacionalinės vaikų gynimo organizacijos atstovo teigimu, šioje šalyje „išsiskynusios gilios kultūrinės nuostatos, kad vaikų, turinčių psichikos sutrikimų ar negalią, nuomonės neverta paisyti; tokios nuostatos grindžiamos įsitikinimu, kad „šie vaikai negali suformuluoti ar išreikšti savo nuomonės“ [...] Minėtos organizacijos patirtis rodo, kad institucinėje globoje esantiems vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, ši globa dažnai primetama, jie neįtraukiami ir nedalyvauja teismo procese.“¹³⁶

Airijos vaikų teisių gynėjo išsakytos mintys primena Latvijos, kurioje taip pat vyrauja neigiamos nuostatos šiuo požiūriu, padėtį. Vienos Latvijos psichologės, atsakingos už vaikų vertinimo Našlaičių teismui parengimą, teigimu, „vaikas, negalintis bendrauti žodžiu, nesugeba išreikšti savo nuomonės.“¹³⁷

Lietuvoje dirbantys socialinės apsaugos ir teisėtvarkos specialistai, kurie dalyvavo tikslinių grupių diskusijose, buvo įsitikinę, kad vaikams nebūtina tiesiogiai pranešti apie teismo sprendimą, nes tai turi padaryti jų tėvai arba globėjai.¹³⁸ Tie patys tyrimo dalyviai papasakojo, kad dažnai neatsiklausoma vaiko nuomonės; teismo procese dažniausiai dalyvauja tik vaiko atstovas (globėjas) arba teisinis atstovas (advokatas); bylos nagrinėjimo metu apsiribojama Vaiko apsaugos tarnybų specialistų arba psichologų parengtų ataskaitų perskaitymu.

129 Vienas vaikas mokėsi atskiroje integruotos mokyklos klasėje, kitas buvo nukreiptas į savivaldybės Mokinių reintegracijos padalinį (angl. *Pupil Referral Unit*).

130 Tėvų apklausa Jorkšyre ir Hamberyje, JK (Yorkshire and the Humber, UK): 2014 m. kovo 10 ir 12 d.

131 Helen Poet, Kath Wilkinson and Caroline Sharp, *Views of young people with SEN and their parents on residential education [Jaunų asmenų, turinčių SUP (specialiųjų ugdymo poreikių), ir jų tėvų nuomonė apie institucinį ugdymą]* (Slough: LG Group Research Report, National Foundation for Educational Research - NFER), 12.

132 Vieno tėvo apklausa, kuri buvo atliekama Bukarešto teisinių išteklių centre, Rumunija (angl. *Centre for Legal Resources, Bucharest, Romania*) 2014 m. vasaris.

133 Pokalbis su Liubianos Socialinio darbo centro Vaikų ir jaunimo apsaugos skyriaus socialiniu darbuotoju, Liubiana, Slovėnija, 2014 m. kovo 10 d. (angl. *Department for Protection of Children and Youth at the Center of Social Work*) Ljubljana, Slovenia: 10 March 2014).

134 Pokalbis su teisininku, Brno, Čekijos Respublika, 2014 m. kovo 28 d.

135 Public Defender of Rights, "Report of systemic visits to educational facilities for institutional and protective upbringing" [Čekijos Respublikos visuomenės teisių gynėjo biuro ataskaita apie sisteminius vizitus į institucinio ir apsauginio auklėjimo tipo švietimo įstaigas"] (Brno: Public Defender of Rights, 2012), prieinama internete http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/2012/2012_skolska_zarizeni.pdf (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.).

136 Pokalbis telefonu su vaikų teisių gynimo organizacijos atstovu, Golvējus, Airija: 2014 m. balandžio 1 d.

137 Pokalbis su psichologe, atsakinga už vaikų vertinimo Našlaičių teismui parengimą, Ryga, Latvija: 2014 m. vasario mėnuo.

138 Specialistų, atstovaujančių teisei, socialinės apsaugos ir teisėsaugos sritims, tikslinės grupės (angl. *Focus groups*) buvo įkurtos trijuose Lietuvos regionuose, 2014 m. vasaris-kovas.

II.3. rodikliai – [vertinimai ir tinkamas sąlygų pritaikymas

Tyrimo metu nepavyko išsiaiškinti, ar teisingumo sistemoje skiriama pakankamas dėmesio tinkamam sąlygų pritaikymui vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią. Tai lėmė kiekybinių ir kokybinių duomenų stoka apie vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, dalyvavimo teismo procese patirtį visose šalyse, kuriose buvo vykdomas tyrimas. Trūko ir prieinamų statistinių duomenų apie tinkamo sąlygų pritaikymo vertinimą. Europos Tarybos parengtoje „Vaiko dalyvavimo vertinimo priemonėje“ pateikiami vaikų dalyvavimo teismo procese vertinimo rodikliai.¹³⁹ Jie, be kita ko, taip pat apima vertinimo kriterijus ir duomenų išskaidymą.

Visose projekte dalyvavusiose šalyse tyrėjai pasigedo įprastinio paramos vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, poreikių įvertinimo pirminio susidūrimo su baudžiamojo ar nepilnamečių teisingumo sistemomis metu. Bulgarijoje,¹⁴⁰ Lietuvoje¹⁴¹ ir Ispanijoje¹⁴² įprastas tokio vertinimo tikslas – nustatyti vaiko gebėjimą duoti parodymus ar liudyti, užuot (kaip turėtų būti) išsiaiškinus, kokia parama jam turėtų būti teikiama, sudarant sąlygas dalyvauti teismo procese. Dėl tokio požiūrio atsakomybė klaidingai tenka vaikui, kuris verčiamas įrodinėti savo gebėjimus, o ne valstybei, privalančiai užtikrinti tinkamą paramą stiprinant šių vaikų teisę į teisingą teismą.

JK surinkti duomenys parodė, kad apie 60 % baudžiamojo teisingumo procese dalyvavusių vaikų turėjo žymių bendravimo sutrikimų, o apie 25 % – kognityvinių arba intelekto sutrikimų. 43 % vaikų, kuriems buvo skirti nuosprendžiai, suteikiantys galimybę atlikti bausmę bendruomenėje (angl. *Community sentences*), turėjo emocinių ir sveikatos problemų, o 30 % patyrė nežymius intelekto sutrikimus (angl. *borderline learning difficulties*).¹⁴³ Vienas kalbintas teisininkas mūsų tyrėjui pasakė, kad „kai kurie kaltinami vaikai taip bijo numatomos kryžminės apklausos teisme, kad paprasčiausiai prisipažįsta kaltais“.¹⁴⁴

Perspektyvi praktika taikoma JK, kur pažeidžiamais liudytojams talkina registruoti tarpininkai. Šie asmenys palengvina bendravimą tarp teismo pareigūnų ir pažeidžiamų liudytojų,¹⁴⁵ pavyzdžiui, vaikų ar suaugusiųjų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią. Svarbu pažymėti, kad jie ne tik padeda bendrauti, bet ir „imasi aktyvaus vaidmens bendravimo procese: įvertina pažeidžiamo liudytojo bendravimo poreikius ir gebėjimus, pataria policijos ir teismo pareigūnams, kaip geriausia bendrauti su konkrečiu liudytoju, parenkant žodyną, fizinę aplinką, bendravimo tempą ir priemones.“¹⁴⁶

Lietuvoje nustatyta, kad teisingumo sistema yra nelanksti ir nesugebama atlikti tinkamo vertinimo ar sąlygų pritaikymo, užtikrinant vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, dalyvavimą teismo procese. Vietoje to, vaikai verčiami dalyvauti neįautrių ir netinkamų apklausų procedūrose,¹⁴⁷ kurių metu net laidamos sarkastiškos pastabos jų atžvilgiu.¹⁴⁸ Vienos tikslinės grupės dalyvis prisiminė, kaip specialistas ėmė purtyti vežimėlyje sėdintį vaiką turintį negalia už pečių, bandydamas priversti jį atsakyti į klausimą.¹⁴⁹

Lietuvoje buvo stebima dešimt civilinių bylų nagrinėjimo posėdžių teisme. Nustyta, kad posėdžių eiga ir rezultatai labai priklauso nuo teisėjo (-os) požiūrio.¹⁵⁰ Nors vieni teisėjai sugebėdavo sukurti malonią atmosferą, kiti keldavo balsą ir atmosfera tapdavo įtempta. Dešimt stebėtų teismo posėdžių taip pat leidžia teigti, kad jų pradžioje teisėjai supažindindavo vaikus su jų teisėmis, tačiau paprastai padarydavo tai labai greitai ir formaliai, nesivargindami įsitikinti, ar vaikas ir jam atstovaujantys asmenys iš tiesų viską suprato.

Čekijos Respublikoje trylikametis berniukas, turintis intelekto negalią, buvo įtariamas sukėlęs kito berniuko mirtį. Jo apklausa truko keturias su puse valandas; apklausos metu jis buvo nuvežtas į nusikaltimų vietą ir verčiamas papasakoti, kas nutiko, taip pat vaizdžiai parodyti, kaip nutiko nelaimė, naudojant manekoną. Nepaisant vaiko prašymo baigti apklausą, iš jo buvo reikalaujama ir toliau duoti parodymus. Berniuko apklausai ir nusikaltimo atkūrimui vadovavo policijos pareigūnai, nedalyvaujant jo advokatui.¹⁵¹

-
- 139 Council of Europe Children's Rights Division and Youth Department, *Indicators for measuring progress in promoting the right of children and young people under the age of 18 to participate in matters of concern to them* (Council of Europe, 2014), 9. [Europos Tarybos vaikų teisių skyriaus ir jaunimo reikalų departamento priemonė „Rodikliai, skirti įvertinti pažangą skatinant vaikų ir jaunimo iki 18 metų teisę dalyvauti sprendžiant jiems svarbius klausimus].
- 140 Ir Nepilnamečių nusikalstamumo įstatyme (su pakeitimais), ir Vaiko apsaugos įstatyme (su pakeitimais) psichikos sveikatos sutrikimai ar negalia siejami su teisinio veiksmo įvertinimo kontekstu, o ne su poreikiu tinkamai pritaikyti sąlygas ar šias sąlygas užtikrinti.
- 141 Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas.
- 142 Criminal Procedure Law, Article 417.3, states: "persons incapacitated physically or morally may not be compelled to testify as witnesses" [Baudžiamojo proceso įstatymo 417.3 straipsnyje teigiama, kad: „fiziškai ar morališkai neveiksniūs asmenys negali būti verčiami duoti parodymus kaip liudytojai“].
- 143 Jenny Talbot, *Fair Access to Justice? Support for Vulnerable Defendants in the Criminal Courts* (London: Prison Reform Trust, 2012), 1. [Teisė į teisingą teismą? Pažeidžiamais teisiamiesiems teikiama parama baudžiamuosiuose teismuose].
- 144 Information shared by an experienced lawyer for penal reform at a roundtable event on offenders, UK: 2 February 2014. [Informacija, kuria pasidalijo baudžiamosios reformos srities teisininkas nusikaltėliams skirtame apskritojo stalo renginyje, JK].
- 145 Youth Justice and Criminal Evidence Act 1999, section 29. [Teisingumo sistema jaunimui ir [rodymų baudžiamajame procese įstatymas].
- 146 Penny Cooper and David Wurtzel, "A day late and a dollar short: in search of an intermediary scheme for vulnerable defendants in England and Wales", *Crim L. R.*, 4 (2013), 5. [Pavėluota ir blogai paruošta: rengiant naują tarpininkų sistemą pažeidžiamais liudytojams Anglijoje ir Velse].
- 147 Informacija, kuria pasidalijo tikslinėje grupėje dalyvaujantis teisėjas, probacijos atstovas, Lietuva, 2014 m. vasario 7 d.; šias mintis išsakė ir tikslinės grupės dalyviai: policijos psichologas ir vaikų apsaugos tarnybos atstovas, Lietuva, 2014 m. vasario 20 d. [ ].
- 148 Ibid. [Tuos pačius nuogąstavimus išsakė vienas iš vaiko, turinčio psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, tėvų, Lietuva, 2014 m. kovo 28 d.].
- 149 Šioms mintims pritarė tikslinėje grupėje dalyvaujantis vienas iš tėvų, Lietuva: 2014 m. kovo 28 d.
- 150 Dešimt civilinių bylų teismo posėdžių buvo stebimi Lietuvoje nuo 2014 m. sausio iki kovo mėnesio.
- 151 League of Human Rights, *Submission to the 108th Session of the UN Human Rights Committee* [Žmogaus teisių lygos dokumentas, pateiktas 108-ai JT Žmogaus teisių komiteto sesijai], 2013, prieinama internete http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCCPR%2fINGO%2fCZE%2f14415&Lang=en (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.), 1 priedas.

Slovėnijoje gyvenanti motina teigė, kad: „Būdama mama privalai visą laiką dalyvauti teismo procese ir priminti [teismo salėje esantiems specialistams baudžiamojo proceso metu], kad jie kalbasi su asmeniu, turinčiu negalią. Šie specialistai visiškai neturi reikiamų žinių, todėl tenka juos mokyti. Būdama mama nori nenori turi perimti tarpininko vaidmenį tarp vaiko ir sistemos, nagrinėjančios nusikalstamą veiką.“¹⁵²

II.4. rodiklis – Duomenų apsauga ir apsauga nuo stigmatizacijos žiniasklaidoje

Visose projekto šalyse priimti duomenų apsaugos įstatymai, kurie teoriškai atspindi ES duomenų apsaugos direktyvos¹⁵³ nuostatas, apsaugančias nuo bet kokio asmens duomenų atskleidimo, suteikiančio galimybę identifikuoti asmenį (pavyzdžiui, vardas ir pavardė, gimimo data, gyvenamoji vieta ir t. t.) be jo leidimo ir užtikrinančias konfidencialų ypatingų duomenų, atskleidžiančių rasinę ir etninę kilmę, taip pat duomenų apie fizinę ir psichikos sveikatą, tvarkymą.

Visose dešimtyje šalių tėvai galėjo duoti sutikimą, kad būtų atskleisti jų vaikų asmens duomenys, nebent tai būtų uždrausta teismo nutartimi. Regis, nėra priimti įstatymai, įpareigojantys žiniasklaidą nustatyti, ar vaiko asmens duomenų atskleidimas atitiktų geriausius vaiko interesus. Vienintelis įstatymuose keliamas reikalavimas – gauti tėvų sutikimą. Nepaisant nacionalinių lygiu priimtų duomenų apsaugos principų, Čekijos Respublikoje ir Airijoje pasitaikė atvejų, kai žiniasklaidoje pasirodė stigmatizuojantys pranešimai, kuriuose vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, buvo aprašyti kaip nusikaltimus įvykdę asmenys. Pavyzdžiui, Čekijos Respublikoje, keturiolikmetis, turintis Aspergerio sindromą, užpuolė savo mokytoją. Žiniasklaidoje nebuvo skelbiama jo pavardė, tačiau nurodytas vardas, pirmoji pavardės raidė ir amžius. Be to, straipsnyje buvo įdėta berniuko nuotrauka, o per televiziją

parodytas jo gyvenamojo rajono vaizdo įrašas. Beje, buvo paminėtas ir faktas apie Aspergerio sindromą.¹⁵⁴ Airijoje penkiolikmetis buvo apkaltintas metais jaunesnio berniuko nužudymu, nenustačius jokio aiškaus motyvo.¹⁵⁵ Nors teisėjas nutarė, kad pirmasis jaunuolis „neserga jokia psichikos liga“¹⁵⁶, žiniasklaidoje buvo paskelbta, kad jis lankydavosi pas psichoterapeutą, o vėliau bandė nusižudyti.¹⁵⁷ Straipsnių antraštės jaunuolį apibūdino kaip „šaltakraujį žudiką.“¹⁵⁸

Ispanijoje buvo nustatyta perspektyvi praktika vadovautis žiniasklaidos etikos kodeksu, kuriame teikiamos rekomendacijos dėl asmens ir ypatingų duomenų apsaugos, taip pat saugaus ir stigmos nesukeliančio vaikų ir asmenų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, vaizdavimo žiniasklaidoje. 2004 m. Ispanijos televizijos operatoriai pasirašė „Televizijos programų apie vaikus turinio savireguliacijos kodeksą“ (angl. *Code of Self-Regulation of Television Content and Childhood*). Į jį įtrauktos nuostatos, kad žiniasklaidoje negali būti rodomi vaikai, dalyvaujantys teismo procese, ir vaikai, sergantys sunkia liga ar turintys negalią, propagandos tikslais arba jų orumą pažeidžiančiu būdu.¹⁵⁹

2008 m. Ispanijos šeimų ir žmonių, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, konfederacija (angl. *Confederation of Families and Persons with Mental Illness*) išleido vadovą „Psichikos sveikata ir žiniasklaida“ (angl. *Mental Health and the Media*), kurio tikslas – skatinti pozityvų žmonių, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, įvaizdį ir aprūpinti žiniasklaidos atstovus medžiaga, įgalinančia išlaikyti pagarbą reportažuose ir vengti stereotipų.

152 Tikslinė grupė, kurią sudarė „Sonček“ asociacijos institucinės globos vadovas, „Sonček“ asociacijos ekspertų tarybos prezidentas, paslaugų vartotojų atstovas ir vaiko, turinčio cerebrinį paralyžių ir lengvą intelekto negalią, motina, Slovėnijos cerebrinio paralyžiaus „Sonček“ asociacija, Slovėnija: 2014 m. kovo 10 d.[]].

153 Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 95/46/EB dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo, 1995 m. spalio 24 d., 95/46/EB. Į šio tyrimo sritį nebuvo įtraukta išsami nacionalinių asmens duomenų apsaugą reglamentuojančių teisės aktų analizė.

154 Žr.: ČTK, „Toto je učitelka, kterou pobodal její student: Po chodbě se procházel s rukama od krve“ [Czech] [blesk.cz, 30 October 2012]; and Television Nova, 23 January 2013.

155 *The People at the Suit of the Director of Public Prosecutions v. D.G* [2005] IE CCA 75. [Valstybės kaltintojas prieš D. G. [2005] IE CCA 75].

156 Ibid.

157 „Teen found guilty of Laois murder“, *breakingnews.ie*, 28 July 2004. [„Paauglys, pripažintas kaltu laosiečio nužudyme“], *karštosios naujienos*, 2004 m. liepos 28 d.

158 Liam Collins, „Vicious Killer shocks court with stark lack of remorse“, *Irish Independent*, 16 October 2014. [Šaltakraujis žudikas be jokios sąžinės graužaties sukrečia teismą].

159 The Code of Self-Regulation of Television Content and Childhood [‘Código de Autorregulación de Contenidos Televisivos e Infancia’], para. II.2. „Televizijos programų apie vaikus turinio savireguliacijos kodeksas“.

Rekomendacijos

- K.** Vyriausybės turi imtis veiksmų, užtikrinančių išsamesnį ir aktyvesnį specialistų, dirbančių teisingumo sistemoje, rengimą, suteikiant jiems žinių apie „geriausių vaiko interesų“ principą, apimančį, be kita ko, ir teisę į teisingą teismą, kaip vaiko interesus atitinkantį principą.
- L.** Turėtų būti atlikti visų teismų ir teismo procedūrų prieinamumo auditai, aiškinantis, ar sudaromos tinkamos galimybės vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisei į teisingą teismą, ir ar tenkinami jų poreikiai.
- M.** Vyriausybės ir įstatymų leidėjai turėtų įtvirtinti nacionaliniuose teisės aktuose vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisę į tinkamą sąlygų pritaikymą teisingumo sistemoje, ir pateikti nebaigtinį šiuo metu esamų tinkamų sąlygų pritaikymo būdų sąrašą, kuris galėtų būti papildomas kitomis priemonėmis.
- N.** Turėtų būti parengtos nacionalinės sistemos, užtikrinančios visų vaikų, dalyvaujančių teismo procese, poreikių įvertinimą pirminio susidūrimo su teisingumo sistema metu. Šis įvertinimas sudarytų galimybes tinkamam sąlygų pritaikymui ir pakeitimams, atsižvelgiant į kiekvieno vaiko poreikius, tokius kaip komunikacijos priemonės ir vertėjų paslaugos.
- O.** Turėtų būti pakeisti įstatymai, reglamentuojantys parodymų davimą, pripažįstant vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, parodymus (įskaitant ir pateiktus neverbaliniu būdu) galiojančiais.
- P.** Visos vyriausybės turėtų imtis priemonių siekdamas užtikrinti, kad vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, ir jų tėvams (globėjams) būtų suteikiama prieinama informacija apie jų teises, įskaitant ir teises viso teismo proceso metu.
- Q.** Asmeniniais vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, duomenimis leidžiama keistis tik su specialistais, dirbančiais teisingumo sistemoje, vadovaujantis „būtinybės žinoti“ principu; tuo siekiama garantuoti geriausių vaiko interesų paisymą, apsaugoti jų teises ir užtikrinti tinkamą sąlygų pritaikymą.
- R.** Kartu su žiniasklaidos atstovais vyriausybė turėtų parengti reglamentavimo gaires ir dalytis geriausiosios praktikos pavydžiais, tuo užtikrinant vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, konfidencialumą ir orumą teismo proceso metu. Tai reiškia, kad nevalia skelbti informacijos ar duomenų, kurie suteiktų galimybę nustatyti vaiko tapatybę; žiniasklaidos pranešimuose turėtų būti vengiama šiuos vaikus demonizuojančių žodžių ar pigių sensacijų vaikymosi.

III rodiklių grupė. Geresnių sąlygų teisei į teisingą teismą sudarymas – proceso rodikliai

Atsakomybė už vaiko teisių paisymą ir geriausių jo interesų užtikrinimą – ir sprendžiant kasdienius klausimus, ir vykstant teismo procesui – tenka daugeliui žmonių. Susidūrimas su teisingumo sistema kiekvienam žmogui būtų bauginanti ir daugeliu atžvilgiu sudėtinga patirtis. Vaikų atveju pareiga užtikrinti, kad būtų įvykdytas teisingumas, tenka tėvams, globėjams, teisiniams atstovams, socialiniams darbuotojams ir teisėjams.

Vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, ypač atskirti nuo visuomenės ir gyvenantys institucinės globos įstaigose, atsiduria itin nepavydėtinoje padėtyje. Be to, šiose įstaigose jiems iškyla didelė teisių pažeidimo grėsmė. Daugelyje šalių šių vaikų globėju tampa pati institucinės globos įstaiga, taigi vaikai yra ir fiziškai, ir teisiškai priklausomi nuo jos, tad kyla interesų konfliktas. Dėl minėtų priežasčių iš daugelio vaikų veiksmingai atimama teisė kam nors pasiskųsti. O dalyvavimas teisingumo sistemoje jiems lieka tolimesniam svajonė.

Tinkamai neparengti teisingumo sistemoje dirbantys specialistai gali trukdyti vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, pasinaudoti teise į teisingą teismą. Jei policijos pareigūnas ar teisinis atstovas nesugeba nustatyti, kad vaikui reikia alternatyvių komunikacijos priemonių ar suprasti, jog jis sustingsta iš baimės, patekęs į nepažįstamą aplinką, pavyzdžiui: atsidūręs apklausos kambaryje, policijos nuovadoje arba liudytojo vietoje teismo salėje, šiam vaikui nesuteikiama teisė į teisingą teismą lygiai su kitais vaikais. Tai nutinka dėl teisingumo sistemos nesugebėjimo tinkamai pritaikyti sąlygų, atsižvelgiant į vaiko ypatumus. Su vaikais, turinčiais negalią, neteisingai elgiamasi vien dėl to, kad jie nesugeba suformuluoti savo nuomonės ar perteikti patirties arba jų parodymai neteisingai suprantami ar interpretuojami.

Vis dėlto, jei šiems vaikams suteikiama tinkama parama, atsižvelgiant į jų amžių ir negalią, jie gali veiksmingai pasinaudoti teise į teisingą teismą ir bendradarbiauti su teisingumo sistema. Tiesą sakant, JT NTK pripažįsta, kad neįgalieji turi teisinį veiksmumą lygiai su kitais asmenimis visose gyvenimo srityse ir todėl gali dalyvauti priimant visus su jais susijusius sprendimus.¹⁶⁰ Būtent todėl teisingumo sistemos specialistai privalo užtikrinti pakankamą sistemos lankstumą teikiant reikiamą paramą ir prisitaikant prie vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, skirtųjų.

Pirmasis žingsnis siekiant šio tikslo, kaip ir daugelyje kitų gyvenimo sričių, yra tikėjimas pokyčiais. Projekte dalyvavę tyrėjai kalbėjosi su specialistais visose dešimtyje šalių. Kaip ir buvo galima tikėtis, specialistų požiūriai visoje Europoje labai skiriasi. Daugeliu atvejų jie įsitikinę, kad vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, paprasčiausiai negali dalyvauti teismo procese, nors jis daro tiesioginį poveikį jų gyvenimui. Būtent šį požiūrį ir reikia keisti.

Teisiniai atstovai – pagrindiniai šių vaikų gynėjai nuo neteisybės. Kaip tik jie padeda savo klientams atlaikyti dažnai sudėtingą ir bauginantį teismo procesą. Be to, išverčia teisinę kalbą į jiems suprantamą paprastesnę ir veikia vaikų vardu gindami jų interesus. Neseniai paskelbtame JT dokumente teigiama, kad teisinė pagalba ir atstovavimas yra „esminis teisingos, humaniškos ir veiksmingos baudžiamojo teisingumo sistemos, grindžiamos teisine valstybe, elementas [ir] pamatas, suteikiantis galimybę pasinaudoti kitomis teisėmis.“¹⁶¹

Vaikams, gebantiems pateikti medžiagos savo teisiniui atstovui teismo proceso metu (nesvarbu, ar jie nusikaltimo aukos, ar įstatymo pažeidėjai), ir vaikams, kurių geriausi interesai kertasi su jų tėvų ar globėjų nuomone, turi būti suteikta galimybė pasinaudoti teise į teisingą teismą. Vaikai tik tuomet galės pasinaudoti šia teise, jei jiems atstovaujantys advokatai bus paruošti ir išmanys vaiko teises bei su jomis susijusius klausimus ir gebės bendrauti su vaikais jų supratimo lygmeniu. Vaikų, negalinčių pavesti ginti bylą advokatui, atveju turi būti numatyta nuostata dėl advokato paskyrimo. Advokatas turi atstovauti geriausiems vaiko interesams, kurie gali skirtis nuo, pavyzdžiui, vaiko tėvų ar vietos valdžios nuomonės.

Teisė į teisingą teismą reiškia, kad visiems vaikams turi būti prieinama teisinė pagalba, kad jie galėtų susimokėti už savo teisinį atstovavimą. Be valstybės finansuojamo ir aukštos kokybės teisinio atstovavimo daugelis vaikų neišvengiamai netektų teisės į teisingą teismą.

Vaiko interesus atitinkančio teisingumo gairėse numatyti keli svarbūs veiksniai, užtikrinantys veiksmingą vaikų teisę į teisingą teismą, įskaitant ir nemokamos teisinės pagalbos prieinamumą. Jose teigiama, kad „vaikai turėtų turėti teisę į savo advokatą ir atstovavimą jų vardu procese, kuriame kertasi vaiko ir tėvų ar kitų susijusių šalių interesai arba toks interesų konfliktas galėtų kilti.“ Vaikų teisiniai atstovai turi būti tinkamai parengti,¹⁶² kad

¹⁶⁰ JT NTK, 12 straipsnis.

¹⁶¹ United Nations General Assembly, Resolution 67/187 on United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems, 20 December 2012, A/RES/67/187, Introduction, para 1. Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos rezoliucija 67/187: [„Naudojimosi teisine pagalba baudžiamosios teisės sistemoje principai ir gairės“], 2012 m. gruodžio 20 d., A/RES/67/187, 1 past.

¹⁶² Švietimo ir mokymo priemonė, skirta teisingumo sistemoje dirbantiems specialistams, buvo parengta kaip šio projekto sudėtinė dalis; visa medžiaga prieinama internete www.mdac.org.

galėtų vaikui suprantamai paaiškinti, kokių pasekmių gali turėti jo nuomonė ir parodymai. Galiausiai vaikams atstovaujantys advokatai turėtų perteikti jų, o ne savo, požiūrį. Tais atvejais, kai įtariamas nusikaltėlis yra vaiko giminaitis ar globėjas, vaikui

turėtų būti atstovaujama atsiribojant nuo jų.¹⁶³ Šių gairių ir tarptautinių standartų pagrindu buvo parengti toliau pateikti rodikliai:

III.1. rodiklis – Nepriklausomos įstaigos ir tretieji asmenys gali pateikti skundą vaiko ar vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, vardu¹⁶³

Kaip minėta I.3. rodiklio skirsnyje, nacionalinėms žmogaus teisių institucijoms (NŽTI) tenka svarbus vaidmuo stiprinant teisę į teisingą teismą ir užtikrinant dalyvavimą teisingumo sistemoje. Tai ypač svarbu tais atvejais, kai vaikams atstovauja jų tėvai arba teisiniai globėjai, kurių interesai gali susikirsti su vaiko interesais arba kurie paprasčiausiai nenori padėti vaikui siekti teisingumo, kovojant prieš teisių pažeidimus. Ši veikla nepakeičia nemokamos teisinės pagalbos ir nėra alternatyvi priemonė jai; ji papildo nemokamą teisinę pagalbą suteikdama daugiau vaikų teisių gynimo priemonių ir didesnę apsaugą tais atvejais, kai nemokama teisinė pagalba nėra taikoma, pavyzdžiui, administracinio ir civilinio proceso metu. JT vyriausiojo žmogaus teisių komisaro nuomone: „Jei tėvai, teisiniai globėjai ar teisiniai atstovai nenori veikti vaikų vardu arba negali jiems atstovauti teisme, vaikams turėtų būti sudarytos palankios galimybės kreiptis į kitus subjektus siekiant atkurti savo pažeistas teises, tokius kaip nacionalinės žmogaus teisių institucijos, teisės klinikos, visuomeniniai vaikų gynėjai ir nevyriausybinės organizacijos. Verta pažymėti, kad galimybė pareikšti grupės ieškinius ir skundus, pavyzdžiui, bendrų bylų ar precedentų neturinčių bylų atvejais (angl. *combined cases or*

test cases), sudaro pagrindą pasipriešinti sisteminiams, rimtiems ir dažnai pasitaikantiems žmogaus teisių pažeidimams“¹⁶⁵ (vert. vertimas).

JT VTK komiteto nuomone, NŽTI turėtų sudaryti galimybę taikyti kitus teisės gynimo būdus vaikų teisių pažeidimo atveju – ir tiesiogiai nagrinėjant individualius vaikų pateiktus skundus, ir padedant vaikams pasinaudoti kitomis procedūromis bei teisių gynimo priemonėmis.¹⁶⁶ Tai reiškia, kad NŽTI turėtų būti prieinamos visiems vaikams – kad ir kokie būtų jų ypatumai ar padėtis. Komitetas paaiškina, kodėl tai svarbu: jo nuomone, vaikams, turintiems psichikos sutrikimų ar negalią, ypač gresia žmogaus teisių pažeidimai – dėl jų raidos būsenos – ir į jų nuomonę vis dar retai atsižvelgiama. Turint omeny tai, kad daugelis vaikų neturi balsavimo teisės ir neatlieka svaraus vaidmens politiniame procese, jie apskritai neįtraukiami į politinę darbotvarkę. Šie vaikai susiduria su didelėmis kliūtimis siekdami pasinaudoti teise į teisingą teismą, o jiems galinčių padėti organizacijų skaičius yra „paprastai ribotas“.¹⁶⁷

163 Vaiko teises atitinkančio teisingumo gairės, 37–43 past.

164 „Nepriklausomos įstaigos“ šiame kontekste reiškia NŽTI, NVO ir trečiasis šalis, ginančias vaiko teises.

165 United Nations High Commissioner for Human Rights, Access to Justice for Children [Jungtinių Tautų vyriausiasis žmogaus teisių komisaras, Vaikų teisė į teisingumą], 16 December 2013 A/HRC/25/35, prieinama internete http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session25/Documents/A-HRC-25-35_en.doc (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.), past. 39.

166 United Nations Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 2: The role of Independent National Human Rights Institutions in the Protection and Promotion of the Rights of the Child [Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto Bendroji nuomonė Nr. 2, Nepriklausomų nacionalinių žmogaus teisių institucijų vaidmuo remiant ir ginant vaiko teises], 15 November 2002, CRC/C/GC/2, prieinama internete http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fGC%2f2002%2f2&Lang=en (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27), past. 13.

167 Ibid., past. 5.

III.2. rodiklis Teisinis atstovavimas ir teisinė pagalba yra prieinama vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, per visą su šiais vaikais susijusį teisminį procesą

Tarptautinė teisė teigia, kad visi asmenys, kuriems taikoma baudžiamoji atsakomybė, turi teisę į gynybą – arba jie ginasi patys, arba pasirenka teisinį atstovavimą. Jei asmuo neturi pakankamai lėšų gynėjui atsilyginti, jis turi gauti pagalbą nemokamai, kai to reikalauja teisingumo interesai.¹⁶⁸ 2013 metais priimta ES direktyva garantuoja nemokamą teisinę pagalbą visiems už baudžiamuosius nusikaltimus teisiamiesiems asmenims; ši pagalba turi būti įgyvendinta valstybėse narėse iki 2016 m. lapkričio 27 d.¹⁶⁹ Direktyvoje nurodoma, kad įtariamasis arba kaltinamasis asmuo turi nedelsiant būti supažindintas su advokatu – kad ir kokia būtų pradinė situacija iš žemiau išvardintų:

- a) Prieš tai, kai juos apklausia policijos pareigūnai ar kiti teisėsaugos ar teismo institucijos atstovai;
- b) Tyrimo ar kitoms kompetentingoms institucijoms atliekant tiriamuosius ar kitus įrodymų rinkimo veiksmus;
- c) Nepagrįstai atidėliojant teisminį procesą po laisvės atėmimo;
- d) Kai šiems asmenims įteikiamas šaukimas stoti prieš teismą, nagrinėjantį baudžiamąsias bylas, tinkamu laiku prieš atvykstant į teismą.

Teisė turėti advokatą įtraukia šias nuostatas:

- a) Valstybės narės užtikrina įtariamųjų arba kaltinamųjų teisę konfidencialiai susitikti ir bendrauti su jiems atstovaujančiu advokatu, taip pat bendravimą iki apklausos, kurią vykdo policijos pareigūnai ar kiti teisėsaugos ar teisminių institucijų atstovai;

- b) Valstybės narės užtikrina įtariamųjų arba kaltinamųjų teisę reikalauti, kad advokatas veiksmingai dalyvautų apklausos metu. Toks dalyvavimas reglamentuojamas nacionaliniais teisės aktais nustatyta tvarka, remiantis sąlyga, kad tokios procedūros nepažeidžia efektyvaus konkrečios teisės įgyvendinimo ar jos esmės. Tais atvejais, kai advokatas dalyvauja apklausos metu, dalyvavimo faktas bus fiksuojamas pasitelkiant įrašymo procedūrą, laikantis konkrečios valstybės narės teisės aktų;
- c) Valstybės narės užtikrina įtariamųjų arba kaltinamųjų teisę mažų mažiausiai reikalauti, kad jų advokatas dalyvautų toliau išvardintuose tiriamuosiuose ar įrodymų rinkimo veiksmuose, kai šie veiksmai yra numatyti nacionaliniuose teisės aktuose ir tais atvejais, kai įtariamajam arba kaltinamajam būtina arba leidžiama dalyvauti konkrečiuose veiksmuose:
  - i. Asmens parodymas atpažinti;
  - ii. Akistata;
  - iii. Nusikaltimo vietos atkūrimas.¹⁷⁰

Vaikai paprastai neturi lėšų susimokėti už savo teisinį atstovavimą; teisinė pagalba yra esminis teisingos, humaniškos ir efektyvios teisingumo sistemos, pagrįstos lygybės įstatymų atžvilgiu, elementas.¹⁷¹

JT nurodė, kad teisinė pagalba tarptautinėje teisėje yra taikoma tik baudžiamosioms byloms; vis dėlto „teisė gauti teisinę ir kito pobūdžio pagalbą nagrinėjant kitas [administracines ir civilines] bylas yra esminė, siekiant užtikrinti vaikams galimybę imtis veiksmų savo teisėms apsaugoti“.¹⁷² JT teikia rekomendacijas, kad „vaikai turėtų galimybę teikti skundus ir inicijuoti teismo procesą jų teisių pažeidimo atvejais. Turint omenyje, kad teismo procese dalyvaujantys vaikai paprastai yra nepalankioje padėtyje, jų atžvilgiu kyla ypač aktualus teisinės pagalbos poreikis; šalys turėtų šias paslaugas teikti nemokamai.“¹⁷³

168 Tarptautinio civilinių ir politinių teisių pakto (TCPTP), 14(3)(d) straipsnis; ir EŽTT 6(3)(c) straipsnis.

169 Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES, 2013 m. spalio 22 d., dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu

170 Ibid., Article 3.

171 Annex, para. 1.

172 United Nations High Commissioner for Human Rights, Access to Justice for Children [Jungtinių Tautų Vyriausias žmogaus teisių komisaras, Vaikų teisė į teisingą teismą], 2013 m. gruodžio 16 d. A/HRC/25/35, past. 40 ir 43; prieinama internete http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session25/Documents/A-HRC-25-35_en.doc [paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.]

173 Ibid., past. 58.

Jungtinių Tautų dokumento „Naudojimosi teisine pagalba baudžiamosios teisės sistemoje principai ir gairės“ („JT Naudojimosi teisine pagalba gairės“)¹⁷⁴ 1 principas įpareigoja šalis įtvirtinti teisinę pagalbą kaip nacionaliniuose teisės aktuose reglamentuojamą teisę. Šiose gairėse siūloma teisei pagalbai „suteikti pirmenybę, vadovaujantis geriausiais vaiko interesais, ir sudaryti tinkamas sąlygas, kad ji būtų prieinama, tinkama pagal amžių, apimanti daugelį disciplinų, veiksminga ir reaguojanti į konkrečius teisinius ir socialinius vaikų poreikius“.¹⁷⁵ Tai reiškia,

kad teisinė pagalba turi būti teikiama ne tik padengiant vaikų teisinio atstovavimo išlaidas, bet ir bet kurias kitas išlaidas, kurios būtinos, užtikrinant, kad vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, turėtų galimybę pasinaudoti jiems prieinama teisine pagalba ir informacija, ir bet kurias išlaidas, susijusias su procesinių pakeitimų išlaidomis. Gairėse siūloma, kad nebūtų nustatomas teisinės pagalbos reikalingumas (taip pat išvengiant ir tėvų, kurių vaikai dalyvauja baudžiamojo teisingumo sistemoje, pajamų nustatymo).¹⁷⁶

III.3.rodiklis Visi specialistai, dirbantys teisenos procese ir palaikantys ryšį su vaikais, turinčiais psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, turi būti mokomi atpažinti ir palengvinti jų teises (tarp jų ir teisę į tinkamą sąlygų pritaikymą)

Teisingumo sistemoje dirbantiems specialistams turi būti organizuojami mokymai, siekiant juos tinkamai parengti darbu su vaikais, turinčiais psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, – kad jie gerbtų ir gintų šių vaikų teises, o ypač kad jiems nekenktų.¹⁷⁷ JT NTK 13(2) straipsnyje keliamas reikalavimas, kad vyriausybės skatintų mokymus specialistams, dirbantiems teisingumo vykdymo srityje, apie procesinių ir pagal amžių tinkamą sąlygų pritaikymą, siekiant, kad vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, turėtų teisę į teisingą teismą vienodomis sąlygomis, kurios prieinamos ir kitiems.

Specialistams turėtų būti rengiami mokymai, kaip atpažinti atvejus, kai reikia tinkamai pritaikyti sąlygas (pavyzdžiui, suteikti vertėjo paslaugas), kaip nustatyti ir skatinti vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, alternatyvios komunikacijos būdų teisėtumą tinkamų parodymų atveju¹⁷⁸ ir kaip pritaikyti teismo procedūras prisitaikant prie šių vaikų skirtųjų. JT VTK komitetas išsakė pasiūlymą, kad vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisės būtų įtrauktos į šiuos mokymus kaip viena iš esminių dalių.¹⁷⁹ Panašiai Europos Tarybos Vaiko interesus atitinkančio teisingumo gairėse atsispindi rekomendacija rengti tarpdalykinius mokymus apie skirtingo amžiaus ir grupių vaikų teises ir jų poreikius siekiant užtikrinti tinkamą teismo procesą.¹⁸⁰

---

174 United Nations General Assembly, Resolution 67/187 on United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems United Nations General Assembly, Resolution 67/187 on United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems, 20 December 2012, A/RES/67/187. [Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija 67/187 dėl Jungtinių Tautų dokumento „Naudojimosi teisine pagalba baudžiamosios teisės sistemoje principai ir gairės“], 2012 m. gruodžio 20 d., A/RES/67/187.

175 Ibid., 11 principas

176 Ibid., 1(c) principas

177 Švietimo ir mokyimo priemonė, skirta teisingumo sistemoje dirbantiems praktikams, buvo parengta kaip šio projekto sudėtinė dalis; visa medžiaga prieinama internete www.mdac.org

178 Pavyzdžiui, Paveikslėlių apsisėtimo komunikacijos sistema (Komunikacijos priemonė nekalbantiems) („PECS“).

179 United Nations Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 5. General Measures of Implementation of the Convention on the Rights of the Child [Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto Bendroji pastaba Nr. 5., Bendrosios priemonės dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo], 2003 m. lapkričio 27 d., CRC/C/GC/5, prieinama internete http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolNo=CRC%2fGC%2f2003%2f5&Lang=en [paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d., past. 53]

180 Vaiko teises atitinkančio teisingumo gairės, 67 past.

Išvados

III.1. rodiklis Nepriklausomos įstaigos ir tretieji asmenys gali pateikti skundą vaiko ar vaiku, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, vardu

Visose projekte dalyvavusiose šalyse nusikaltimų aukos ir NVO gali teikti skundus institucijoms apie bet kokius vaikų teisių arba žmonių, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisių pažeidimus. Vis dėlto Bulgarijoje, Čekijos Respublikoje, Vengrijoje, Latvijoje, Lietuvoje ar Ispanijoje NVO uždrausta teikti skundus vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, vardu, nebent jos pagal įgaliojimą paskiriamos vaiko teisiniais atstovais konkrečaus vaiko atveju arba konkrečioms veiksmams atlikti. Jei jos neatitinka šių kriterijų, traktuojama, kad jos neturi teisių galių, ir joms draudžiama imtis bet kokių veiksmų.

Čekijos Respublikoje valstybinis prokuroras¹⁸¹ ir visuomeninis teisių gynėjas (ombudsmanas)¹⁸² gali teikti skundus dėl pažeidimų, kurie kyla dėl administracinių institucijų priimtų sprendimų. Šios sistemos trūkumas yra tai, kad abi šios institucijos netstovauja nusikaltimų aukoms. Vengrijoje NVO gali teikti skundus Lygių galimybių tarnybai (angl. *Equal Treatment Authority*) žmonių, kurie buvo diskriminuojami arba kuriems, kaip manoma, gresia pavojus, grupių vardu, tačiau jos negali imtis atstovavimo veiksmų.

JK ir Šiaurės Airijoje NŽTI ir negalios bei vaikų teisių srityje veikiančios NVO gali teikti skundus pavienių asmenų vardu, tačiau jų veiksmus riboja sudėtingi reikalavimai, susiję su pakankamu (angl. *standing*) ir viešu interesu. Anglijos ir Velso Lygybės ir žmogaus teisių komisija įstatymiškai turi įgaliojimus pradėti teismo procesą dėl žmogaus teisių pažeidimų bet kurio pavienio asmens ar grupės vardu ir kontroliuoti žmogaus teisių standartų įgyvendinimą. Šiaurės Airijos Lygybės ir žmogaus teisių komisija užsiima ta pačia veikla, o Škotijos Lygybės ir žmogaus teisių komisija dalijasi savo kompetencija su Škotijos Žmogaus teisių komisija ir, prieš imdamasi bet kokių teisinių veiksmų, privalo aptarti keliamus klausimus su šia institucija.

Vaikų reikalų komisaras (angl. *Children's Commissioner*) (Anglija), Vaikų ir jaunimo reikalų komisaras (angl. *Commissioner for Children and Young People*) (Škotija), Velso ir Šiaurės Airijos Vaikų ir jaunimo reikalų komisaras turi teisę įsikišti į bylas, kuriose nagrinėjami su vaikų teisėmis susiję svarbūs klausimai, tačiau neturi teisės inicijuoti teismo proceso.¹⁸³

Vis dėlto Airijoje buvo keletas atvejų, kai NVO iškėlė bylą konkrečių asmenų vardu. Airijos teismai priėmė nutartį, kad NVO gali pradėti teismo procesą pavienio asmens arba asmenų grupės vardu, jei galima įžvelgti jos *bona fide* susirūpinimą ar interesą užginčyti tam tikras nuostatas arba jei teisės, kurias ji siekia apginti, yra svarbios visai visuomenei.¹⁸⁴ Be to, teismai nusprendė suteikti NVO *locus standi* teisę tuo atveju, kai potencialus ieškovas negali pademonstruoti panašios patirties ir neturi finansinės paramos.¹⁸⁵

Rumunijoje kelios teisme nagrinėjamos bylos, kuriose dalyvavo vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, atkreipė Teisinių išteklių centro (angl. *Centre for Legal Resources*, "CLR") – Bukarešte įsikūrusios NVO – dėmesį. Deja, Centras nesugebėjo padėti visiems vaikams, nes nebuvo teisinio globėjo, pasirengusio kreiptis dėl teisinio atstovavimo šių vaikų vardu. Į tokias situacijas paprastai patekdavo institucinėje globoje esantys vaikai, kurių teisiniu globėju tapdavo globos įstaiga, kurioje jie gyveno, arba vaiko apsaugos tarnyba. Šiais atvejais Teisinių išteklių centras tegali perduoti bylą prokurorui kaip potencialią baudžiamąją bylą. Pristatome pavyzdį, kurį papasakojo teisininkas, dėl (teisinės sistemos) formalumų nesugebėjęs padėti vaikui:

„Nors institucinės globos įstaigoje (angl. foster care) gyveno daugiau nei šimtas vaikų, joje trūko darbuotojų – vaikus prižiūrėjo tik penki darbuotojai. Šeši vaikai, užrakinti vienoje patalpoje, turėjo miegoti trijose lovose. Jie buvo taip prislopinti raminančiais vaistais, kad vos kvėpavo. Vaikų rankos ir kojos buvo surištos virvėmis. Manau, kad JT Vaiko teisių konvencija tikrai įtvirtina gerus standartus, tačiau Rumunijoje jie dažnai pažeidžiami. Mes pateikėme skundą dėl vaikų kankinimo. Vis dėlto prokuroras ėmėsi kriminalinio tyrimo tik po šešių savaičių. Net ir tada pats prokuroras neapsilankė šioje įstaigoje, o atsiuntė pareigūną, kuris [...] negalėjo išklausti visų vaikų. Imu abejoti, ar šie vaikai tikrai turi teisę į teisingą teismą.“

2014 m. Europos Žmogaus Teisių Teismas nagrinėjo bylą prieš Rumuniją dėl 18 metų amžiaus vyro, turinčio intelekto negalią ir kuris mirė valstybinėje psichiatrijos ligoninėje. Teismo proceso metu pateikti faktai ir motyvai atspindi *locus standi* problemą, kuri ypač aktuali vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, atžvilgiu. **2004/2014?** m., Rumunijos Teisinių išteklių centro atstovams apsilankius Poiana Mare psichiatrinėje ligoninėje, jie susitiko su Valentinu Câmpeanu šaltoje, izoliuotoje ir užrakintoje patalpoje, kurioje stovėjo tik lova plieno rėmais – be patalynės. Pats Valentinus vilkėjo tik viršutinę pižamos dalį. Dar būdamas vaikas, jis buvo infekuotas

181 Administrative Court Procedure Code, Act No. 150/2002 Coll., section 66(2). [Administracinio teismo proceso kodeksas]

182 Ibid., section 66(3).

183 Children's Act 2004, section 2 (as amended by the Children's and Families Act 2014). [Vaikų įstatymo (2004) 2 skyrius (su pakeitimais, padarytais Vaikų ir šeimų įstatyme (2014))]

184 *Digital Rights Ireland Ltd v. Minister for Communication & Ors* [2010] IEHC 221, para. 48. [Airijos organizacijos „Digital Rights Ireland Ltd prieš Susisiekimo ministrą & Ors“]

185 *Irish Penal Reform Trust Limited & Ors v. Governor of Mountjoy Prison & Ors* [2005] IEHC 305 citing *R v. Inspectorate of Pollution & Anor. Ex Parte Greenpeace Ltd* (no. 2) [1994] 4 All ER 329. [Airijos NVO „Penal Reform Trust Limited & Ors prieš Mountjoy kalėjimo viršininką & Ors“]

ŽIV. Dėl nepaaiškinamų priežasčių psichiatrinėje ligoninėje jam nebuvo skiriami antiretrovirusiniai vaistai. Ligoninės darbuotojai, klaidingai bijodami užsikrėsti ŽIV, vengė prie jo prisiliesti. Tą pačią dieną Valentinus mirė.¹⁸⁶

Teisinių išteklių centras išsiaiškino, kad p. Câmpeanu neturėjo nei tėvų, nei globėjų. Nebuvo nei vieno žmogaus, kuris būtų galėjęs po mirties atstovauti jo interesams, iškelti bylą dėl šio asmens nepriežiūros ir nustatyti atsakomybę. Europos Žmogaus Teisių Teismas turėjo priimti sprendimą, ar tokiu atveju p. Câmpeanu galėjo atstovauti nevyriausybinei organizacijai. Teisėjo Pinto De Albuquerque nuomone, ši byla – „puikus pavyzdys, įrodantis ilgai užsitęsusi Valstybės atsakovės neveikimą: nesuteikusi p. Câmpeanu jokio teisinio atstovavimo paslaugų ar globos jam esant gyvam, ir atsižvelgiant į ginčytiną argumentą dėl Valstybės jam suteiktų sveikatos priežiūros ir ugdymo paslaugų, Valstybė trukdė įgyvendinti Konvencijos nuostatas ir teises nacionaliniu lygiu.“¹⁸⁷ Ypač svarbu užtikrinti, kad visose šalyse būtų įdiegtos sistemos, sudarančios tinkamas sąlygas teisiniam žmonių atstovavimui. Tai itin svarbu asmenų, negalinčių imtis teisiųjų veiksmų savo vardu, atžvilgiu – taip pat vaikų ir jaunuų asmenų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, atžvilgiu.

III.2. rodiklis *Teisinis atstovavimas*

Atstovavimas baudžiamajame procese

Visose projekte dalyvavusiose šalyse, išskyrus Čekijos Respubliką, Airiją¹⁸⁸ ir Slovėniją¹⁸⁹, įdiegtos sistemos, suteikiančios vaikams teisę į gynybą nuo pat jų karamojo kalnimo pradžios. Čekijos Respublikoje teisę į advokato paslaugas ikiteisminio suėmimo metu turi tik 15 metų sulaukę vaikai.¹⁹⁰ Jaunesni nei 15 metų vaikai patenka į nepilnamečių justicijos sistemą, kuri jiems nesuteikia apsaugos priemonės į gynybą. Jei vaikas, kuriam yra nuo 15 iki 17 metų, pripažįstamas kaltu, jis turi atlyginti valstybei už teisinio atstovavimo išlaidas.¹⁹¹

Airijoje įtariamajam suteikiama teisė į gynybą, tačiau advokatas neprivalo dalyvauti apklausos metu.¹⁹² Neseniai vykęs teismo procesas, kuriame dalyvavo vaikas, turintis psichosocialinę negalią, patvirtino, kad net tuo atveju, kai vyksta vaiko, kuriam nėra 18 metų amžiaus ir kuris turi sunkių psichikos sveikatos/elgesio sutrikimų ar negalią, apklausa, sulaikymo teisėtumą įtvirtinantis advokato dalyvavimas nėra įstatymine tvarka būtinas.¹⁹³

Slovėnijoje jaunesni nei 15 metų amžiaus vaikai turi teisę į gynybą nuo teismo proceso pradžios, jei galutinis teismo sprendimas, įrodžius vaiko kaltę, yra ilgesnis nei trejų metų

laisvės atėmimas, nebent teisėjas nustato gynybos poreikį kitais atvejais dėl vaiko ypatingo pažeidžiamumo.¹⁹⁴

Civilinis ir administracinis atstovavimas

Nei vienoje iš projekte dalyvaujančių šalių įstatymine tvarka nėra įtvirtinta vaikų teisė į gynybą savo pačių teise (užuot atstovavus save kartu su savo tėvais ar globėjais) civilinio ar administracinio proceso metu, nebent vaikų geriausi interesai susikerta su jų tėvų ar globėjų interesais.

Anglijoje ir Velse civilinio ar administracinio proceso metu vaikai gali patikėti ginti bylą advokatui, tik gavę teismo leidimą arba advokatui nusprendus, kad vaikas – atsižvelgiant į jo supratimo lygį – sugeba tinkamai pateikti medžiagą teismui.¹⁹⁵ Nors ši teisė ir yra įtvirtinta teisės aktuose, Vaikų reikalų komisariatai visose keturiose jurisdikcijose pabrėžė sistemos „nenuoseklumą“ nustatant atskirą teisinį atstovavimą vaikams, kai to reikia.¹⁹⁶

Kaip jau minėta, Čekijos Respublikoje jaunesniems nei 15 metų amžiaus vaikams nepriklauso teisė į teisinę gynybą, nes jie patenka į nepilnamečių justicijos sistemą. Vis dėlto nepilnamečių teismo procesą sudaro dvi dalys – pirmiausia vyksta baudžiamasis ikiteisminis etapas (taikant suaugusiųjų baudžiamosios justicijos sistemą), o po to – civilinis teismo procesas (vadovaujantis nepilnamečių justicijos pagrindų įstatymu ir civiliniais įstatymais). Pirmojo etapo metu vaikui nesuteikiamos advokato paslaugos ar kita teisinė pagalba; be to, jiems neleidžiama susipažinti su savo policijos byla. Vykstant šiam etapui, vaikui gali būti taikomos standartinės tyrimo procedūros (pavyzdžiui, policijos tardymas, pirštų antspaudų ir kraujo mėginių paėmimas, DNR nustatymas). Nepilnamečių justicijos sistemos įrodinėjimo procese taikytinas žemesnis nei baudžiamajame byloje įrodinėjimo standartas. Tai reiškia, kad jaunesni nei 15 metų amžiaus vaikai gali būti patraukti baudžiamajam atsakomybėn remiantis įrodymais, surinktais (suaugusiųjų) baudžiamajame tyrimo metu, nors dėl įrodymų rinkimo metu taikomo žemesnio įrodinėjimo standarto jiems nebuvo užtikrinta teisinė gynyba kaip apsauginė priemonė. Tokia anomalija įstatymuose rodo, kad būtina imtis tolesnių tyrimų.

Teisinė pagalba

Vaikams, tapusiems teisiamaisiais baudžiamosiose bylose, visose projekte šalyse suteikiama teisė gauti teisinę pagalbą. Be to, visose šalyse (išskyrus Bulgariją) vaikai turi teisę ir į teisinę pagalbą administracinio ir civilinio proceso metu. Pastaraisiais metais JK ir Airijos vyriausybės reikšmingai sumažino vaikų teisei gynybai skirtą finansavimą administracinio ir civilinio proceso metu. Airijoje teisinė pagalba skiriama atlikus tėvų

186 *Centre for Legal Resources on Behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania*, (Application no. 47848/08), European Court of Human Rights, judgment 17 July 2014, para. 61. [Teisinių išteklių centras *Valentino Câmpeanu* vardu prieš Rumuniją]

187 *Ibid.*, para. 67.

188 *Lavery v. The Member in Charge, Carrickmacross Garda Station* [1999] IESC 29.

189 *Lavery v. The Member in Charge, Carrickmacross Garda Station* [1999] IESC 29.

190 *Juvenile Justice Act, Act no. 218/2003 Coll.*, section 42(2)(a). [Nepilnamečių justicijos įstatymas]

191 *Criminal Procedure Code, Act No. 141/1961 Coll.*, section 152(1) (b). [Baudžiamajame proceso kodeksas]

192 *JM (A minor) v. Member in Charge of Coolock Garda Station* [2013] IEHC 251. [JM (nepilnamečių) prieš atsakingą narę „Coolock Garda Station“]

193 *Ibid.*

194 *Courts Act No. 94/2007, Article 454*. [Teisimų įstatymas]

195 *Family Procedure Rules 2010, Rule 16.6*. [Šeimos bylų nagrinėjimo procesinių ypatumų taisyklės]

196 *UK Children's Commissioners' Report to UN Committee on the Rights of the Child* (June 2008), available online at http://www.niccy.org/uploaded_docs/uncrc_report_final.pdf (last accessed: 27 March 2015), 13. [JK Vaikų reikalų komisariatai ataskaita JT Vaiko teisių komitetui]

materialinės padėties patikrinimą (angl. *parental means testing*); be to, teisinė pagalba civilinėse bylose priklauso ir nuo tolesnio bylos esmės patikrinimo (angl. *merit test*), kurio metu įvertinamos vaiko sėkmės perspektyvos proceso metu.¹⁹⁷ Airijos Teisinės pagalbos tarnyba (angl. *Irish Legal Aid Board*) atkreipė dėmesį į ilgą laikotarpį nuo prašymo teisei pagalbai pateikimo iki advokato paslaugų suteikimo civiliniame procese dalyvaujančiam vaikui.¹⁹⁸

Teigiamos praktikos pavyzdys buvo nustatytas Lietuvoje, įgyvendinant tęstinę Nacionalinę smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2011-2015 metų programą, kurios dėka smurto aukomis tapę vaikai gali gauti nemokamą teisinę pagalbą ir paramą.

III.3. rodiklis Mokymai ir švietimas

Airijoje, Slovėnijoje ir Ispanijoje yra mažai informacijos apie mokymų kursus specialistams, dirbantiems su vaikais, turinčiais psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią. Rumunijoje iš 36 privalomų teisėjams ir prokurorams skirtų kursų tik dviejuose aptariami vaikų teisių ir negalios klausimai.¹⁹⁹ Vengrijoje, Airijoje, Lietuvoje ir Slovėnijoje teisėjai, advokatai, policijos pareigūnai ir socialiniai darbuotojai neprivalo baigti kursų, kuriuose nagrinėjami tam tikri vaikų teisių ar vaikų, turinčių negalią, aspektai.

Čekijos Respublikoje teisėjai, kurie specializuojasi nepilnamečių justicijoje (nagrinėjantys jaunesnių nei 15 metų amžiaus teisiamų nepilnamečių bylas) yra specialiai parengiami, kaip saugiai elgtis su vaikais, tačiau nėra nustatyta minimalių gairių, apibrėžiančių tokių mokymų turinį. Baigiantis kursams, neatliekamas ir žinių įvertinimas.²⁰⁰ Čekijos Respublikoje taip pat keliamas reikalavimas, kad visose prokuratūrose dirbtų vaikų teisių specialistas, tačiau nereikalaujama, kad prokurorai įgytų žinių apie vaikų teises prieš užimdami šias pareigas. Nėra reikalavimo ir patikrinti jų kompetencijų. Dėl specialistų, dirbančių Čekijos Respublikos teisingumo sistemoje, rengimo nenuoseklumo kritiką išsakė įvairios JT struktūros.²⁰¹

Latvijoje reikalaujama, kad specialistai, dirbantys nepilnamečių justicijos sistemoje, būtų parengti vaiko teisių klausimais. Tokius mokymus turi baigti teisėjai, advokatai, socialiniai darbuotojai ir policijos pareigūnai, dirbantys su vaikais ir užimantys įvairias pareigas baudžiamojo, administracinio ir civilinio proceso metu, taip pat kiti asmenys, priimančys sprendimus, susijusius su ar galinčius daryti poveikį vaiko teisėms ar jų teisiniams interesams. Šiuos mokymus, kurių programa trunka 40 valandų, specialistai turi baigti per vienerius metus nuo darbo pradžios. Kas penkerius metus jiems privaloma baigti 24 valandų žinių atnaujinimo kursus.

Ispanijoje vieninteliai privalomi mokymai apie vaikų teises teikiami Policijos departamento Vaikų skyriaus specialistams (angl. *Specialist Children's Police Department*)²⁰², tačiau į šiuos mokymus neįtraukiamos vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisės. Vengrijoje teisėjai, advokatai, policijos pareigūnai ir socialiniai darbuotojai neprivalo baigti specializuotų kursų šia tema, tačiau tokie mokymai privalomi Vaikų teisių atstovams (angl. *Children's Rights Representatives*)²⁰³, ginantiems su sustiprintos globos (angl. *protective care*), įskaitant ir institucinės globos, sistema susijusias globėjų šeimynas ir vaikų namuose augančių vaikų teises. Vaikų teisių atstovais gali tapti advokatai, mokytojai, policijos pareigūnai, socialiniai darbuotojai ir kiti asmenys, dirbantys paslaugų teikimo vaikams srityje ir išmanantys vaiko teisių klausimus. Mokymų programa trunka 120 valandų, po to kiekvienais metais dar po 14 papildomų valandų skiriama žinioms atnaujinti. Vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisės nėra įtrauktos į šiuos mokymus. Kaip jau minėta, šalyje dirba dvidešimt Vaiko teisių atstovų; kiekvienas jų yra atsakingas už maždaug 22,000 vaikų.

Airijoje įgyvendinama perspektyvi *Garda Sióchána* (policija) pareigūnams skirta dvejų metų specialistų rengimo programa apie apklausos metodus, skirtus visiems smurtą patyrusiems vaikams, įskaitant ir vaikus, turinčius psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią. Tai – intensyvi programa, kurios metu programos dalyviai keletą mėnesių praleidžia dirbdami NVO. Nuo 2007 metų šią programą baigė 112 *Garda* pareigūnų.²⁰⁴

197 Civil Legal Aid Act 1995, section 28. [Teisinės pagalbos civiliniame procese įstatymas]

198 Legal Aid Taskforce, "Civil Legal Aid in Ireland: Information for the Profession" [Teisinę pagalbą nagrinėjanti darbo grupė, „Teisinė pagalba Airijoje civilinio proceso metu: informacija specialistams“], Law Society of Ireland, (2008)9.

199 An e-learning course entitled: "Combating discrimination, based on the ECtHR jurisprudence" aimed at Magistrates and an Undergraduate Law Degree elective module on Juvenile Justice. [E-mokymosi kursai: „Kova prieš diskriminaciją EŽTT jurisprudencijos pagrindu“, skirti teismo pareigūnams ir baigiantiems teisės bakalauro studijas studentams kaip pasirenkamas modulis „Nepilnamečių justicija“]

200 Juvenile Justice Act, Act no. 218/2003 Coll., section 3(8). [Nepilnamečių justicijos įstatymas]

201 United Nations Committee on the Rights of the Child, Concluding observations: Czech Republic, 4 August 2011, CRC/C/CZE/CO/3-4, para. 70; and United Nations Human Rights Committee, Concluding observations: Czech Republic, 22 August 2013, CCPR/C/CZO/CO/3, para. 20(c). [Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto Baigiamosios pastabos: Čekijos Respublika, 2011 m. rugpjūčio 4 d., CRC/C/CZE/CO/3-4, 70 pastr., ir Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto Baigiamosios pastabos: Čekijos Respublika, 2013 m. rugpjūčio 22 d., CCPR/C/CZO/CO/3, 20(c) past.]

202 Kursai prieinami šiuo adresu: <http://www.intervencionsocial.es/formacion-info/online/menores/> (paskutinį kartą žiūrėta: 2015 m. kovo 27 d.).

203 Government decree No 214/2012 (30 July 2012) on the Documentation Centre for Patients, Social Care Clients and Children's Rights, sections 4-5. [Vyriausybės dekretas Nr. 214/2012 (2012 m. liepos 30 d.) dėl Pacientų, socialinės globos klientų ir vaikų teisių Dokumentacijos centro, 4-5 skyriai]

204 This training course was discovered through the interview of a Gardai (police) by our researcher at the Centre for Disability Law and Policy, NUI Galway: 9 June 2014. No public information on the course was available. [Informacija apie šiuos mokymų kursus buvo gauta pokalbio tarp mūsų projekto tyrėjo su Garda (policijos) atstovu, vykusio NUI GALWAY Negalios įstatymo ir politikos centre, 2014 m. birželio 9 d. Viešai informacija apie šiuos kursus nebuvo prieinama]

Rekomendacijos

- S.** Visų šalių vyriausybės turėtų užtikrinti, kad NŽTI būtų suteikti įgaliojimai inicijuoti teismo procesą visų vaikų vardu šalies ir tarptautiniuose teismuose ir kitose struktūrose vaiko teisių pažeidimo atveju.
- T.** Visų šalių vyriausybės turėtų užtikrinti, kad NŽTI ir NVO būtų suteiktas tinkamas teisinis statusas imtis teisinių veiksmų vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, vardu šalies ir tarptautiniuose teismuose ir kitose struktūrose vaiko teisių pažeidimo atveju, teikiant tiek atskirus, tiek grupinius ieškinius. Iškeliant bylą teisme, šiems vaikams turi būti užtikrinta ir teisė pasinaudoti nemokama teisine pagalba.
- U.** Visų šalių vyriausybės privalo užtikrinti, kad visiems vaikams būtų užtikrinta teisė pasinaudoti advokato paslaugomis iš karto po suėmimo; advokatas turėtų konsultuoti vaiką per visą apklausos procesą ir per visą teismo nagrinėjimo procesą tais atvejais, kai vaikas yra patraukiamas baudžiamojo atsakomybėn.
- V.** Visų šalių vyriausybės privalo užtikrinti, kad visiems vaikams būtų suteikta teisė nedelsiant pasinaudoti advokato paslaugomis civilinio ir administracinio proceso metu, kai:
  - a.** Jų geriausi interesai susikerta su tėvų ar globėjų interesais;
  - b.** Jų norai susikerta su tėvų ar globėjų norais; vaikas sugeba išreikšti savo norus, atitinkančius jo išsivystymo lygį;
- c.** Jie buvo informuoti apie atskirą teisinę pagalbą ir pateikė prašymą ją gauti.
- W.** Visų šalių vyriausybės turėtų užtikrinti, kad visiems vaikams būtų suteiktas nemokamas teisinis atstovavimas visose bylose, kuriose jie dalyvauja. Teisinės pagalbos išlaidos neturėtų būti apmokėtos, jei vaikas pripažįstamas kaltu ar jei atmetamas jo skundas arba prašymas teisei pagalbai gauti. Teisinės pagalbos lygis ar dydis neturėtų priklausyti nuo materialinės padėties.
- X.** Visų šalių vyriausybės turėtų užtikrinti, kad vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, būtų teikiama teisinė pagalba civilinio ir administracinio proceso metu ir kad į teisinę pagalbą būtų įtraukta nuostata apie tinkamą sąlygų pritaikymą vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, kad šie galėtų veiksmingai dalyvauti teismo procese.
- Y.** Visų šalių vyriausybės turėtų užtikrinti, kad visi specialistai, dirbantys teisingumo sistemoje ir palaikantys ryšį su vaikais, turinčiais psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, reguliariai dalyvautų (ir būtų vertinami) mokymuose apie vaiko teises, žmonių, turinčių negalią, teises ir apie praktines priemones, kurias jie privalo įgyvendinti, kad būtų skatinamos vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisės.²⁰⁵

205 Projekto įgyvendinimo metu buvo parengta internetinė mokymų ir švietimo priemonė, skirta teisingumo sistemoje dirbantiems specialistams. Minėta priemonė prieinama: www.mdac.org.

1 priedas: Projekto autoriai

Projekto valdymo grupė

Psichikos negalios atstovavimo centras (angl. *Mental Disability Advocacy Center*) (MDAC)

MDAC yra tarptautinė žmogaus teisių organizacija, kuri siekia teisinėmis priemonėmis užtikrinti lygybę ir įtrauktį žmonių, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalių, taip pat jų lygias teises su kitais asmenimis visame pasaulyje. MDAC tikslas – lygybe pagrįstas pasaulis, kuriame emocinės, psichikos sveikatos ir intelekto skirtybės vienodai vertinamos; kuriame visapusiškai gerbiamas kiekvienam asmeniui būdingas savarankiškumas ir orumas; kuriame visi asmenys įgyvendina žmogaus teises nepatirdami jokių diskriminacijos apraiškų.

Anna Lawson, Lydso universiteto Negalios studijų centro teisės profesorė (angl. *Centre for Disability Studies, University of Leeds*)

Lydso universitetas – viena didžiausių aukštojo mokslo įstaigų JK ir viena iš dešimties geriausių JK mokslinių tyrimų institucijų. Lydso universiteto Teisės fakultetas ir Negalios studijų centras bendradarbiauja, įgyvendindami šį projektą. Lydso universiteto Teisės fakultetas – viena iš lyderiaujančių JK teisės mokyklų, 2008 m. pelnusi aukštą įvertinimą už tarptautinio lygio tyrimų kokybę (angl. *Research Assessment Exercise*). Negalios studijų centras – tarptautinis lyderis negalios studijų srityje, sulaukiantis vis didesnio susidomėjimo ir mainų programų iš viso pasaulio.

Profesorė Anna Lawson vadovauja Negalios studijų centrui. Jai yra tekę atlikti vieną pagrindinių vaidmenų įgyvendinant daugelį tarpdalykinių, nacionalinių ir tarptautinių tyrimo

projektų. Tarp jų galima paminėti Anglijos Nacionalinės sveikatos apsaugos tarnybos (angl. *NHS England*), ES Pagrindinių teisių agentūros (angl. *EU Agency for Fundamental Rights*) ir ES Komisijos vykdomus projektus. Profesorė skaitė pranešimus daugiau nei 25 šalyse. Greta savo akademinio darbo, Anna dirba Lygybės ir žmogaus teisių komisijoje (angl. *Equality and Human Rights Commission*), organizacijoje „CHANGE“ (kuriai ji pirmininkauja) ir „China Vision“.

Eilionóir Flynn, Airijos nacionalinio Galway universiteto vyr. lektorė bei Negalios teisės ir politikos centro (angl. *Centre for Disability Law and Policy, CDLP*) direktoriaus pavaduotoja

Airijoje įsikūrusio CDLP tikslas – stiprinti socialinį teisingumą ir tvirtinti negalių turinčių asmenų žmogaus teisių standartus, vykdant įstatyminę ir šios srities politikos reformą. Pelnęs reikšmingus apdovanojimus ir pripažinimą už daugelį tyrimų ir paskyręs kelis gerbiamus šios srities atstovus savo valdybos nariais, CDLP tapo negalios teisės ir politikos lyderiu Europoje ir už jos ribų. Centras lygiuojasi tik į du panašius centrus visoje Europoje ir didžiuojasi savo vadovais Gerard Quinn ir Eilionóir Flynn, kurie yra pripažinti tarptautinės ir lyginamosios negalios teisės autoritetai tarptautiniu mastu. CGLP gali pasigirti reikšmingais laimėjimais nuo 2008 m., kai buvo įsteigtas dosnios „Atlantic Philanthropies“ subsidijos dėka. Per šį laikotarpį CDLP gavo apie 8 milijonus eurų iš ES fondų, Sorošo Atviros visuomenės fondo (angl. *Soros Open Society Foundation*) ir kitų šaltinių tyrimams vykdyti.

Projekto partneriai

Bulgarija

Globali iniciatyva psichiatrijoje, Sofija (angl. *Global Initiative on Psychiatry, GIP-Sofia*)

„GIP-Sofija“ misija ir vizija – skatinti humaniškas, etiškas ir veiksmingas psichikos sveikatos priežiūros paslaugas ir politikos plėtrą visame pasaulyje bei remti viso pasaulio mastu sukurtą individualių iniciatyvų ir organizacijų tinklą, siekiant rengti, propaguoti bei įgyvendinti būtinas reformas. „GIP-Sofia“

įgyvendina projektus ir užsiima veikla, siekdama pažangos visose psichikos sveikatos priežiūros bei globos srityse, tokiose kaip deinstytucionalizacija ir institucinės globos transformacija; teisių suteikimas žmonėms, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalių, jų globėjams ir specialistams; įsitraukimas į politikos plėtrą ir teisių gynimą; prieš stigmą nukreiptų ir visuomenės sąmoningumą didinančių kampanijų įgyvendinimas, skirtas psichikos sveikatos sutrikimų ar negalių turintiems žmonėms.

Čekijos Respublika

Žmogaus teisių lyga (angl. League of Human Rights, LIGA)

Organizacijos „LIGA“ vizija – teisinga, laisva ir visus asmenis įtraukianti visuomenė. Nuo 2002 m. LIGA nuosekliai grynėja žmogaus teises, įskaitant ir negalią turinčių žmonių bei vaikų teises. Ji tai darė, atlikdama tyrimus šioje srityje ir užsiimdama analitine veikla. LIGA rengė šešėlines ataskaitas atitinkamoms JT struktūroms ir dalyvavo strateginio bylinėjimosi veikloje. LIGA yra *Fédération Internationale des Droits de l'Homme (FIDH)* narė.

Vengrija

Dr. Judit Zeller

Dr. Judit Zeller yra Pagrindinių teisių Komisaro biuro (angl. *Office of the Commissioner for Fundamental Rights*) teisininkė (Nacionalinis prevencinis mechanizmas pagal fakultatyvinį protokolą dėl JT Konvencijos prieš kankinimą) (angl. *National Preventive Mechanism under the Optional Protocol to the UN Convention against Torture*) ir Pécs universiteto vyr. lektorė. Prieš užimdama šias pareigas, ji dirbo Vengrijos Pagrindinių teisių Komisaro biuro teisininke ir dalyvavo įvairiuose tyrimuose, kurie buvo susiję su vaiko teisėmis, negalią turinčių žmonių teisėmis bei žmogaus teisėmis sveikatos priežiūros sistemoje. Judith dirbo ir kaip praktikuojanti psichologė Vengrijos Baranaya apskrityje Vaiko apsaugos centre.

Airija

Galway universiteto Negalios teisės ir politikos centras (angl. Centre for Disability Law and Policy) (CDLP).

Žr. projekto valdymo grupę aukščiau.

Latvija

Asmenų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, išteklių centras (angl. Resource Centre for People with Mental Disability) (RC ZELDA)

RC ZELDA skatina deinstitucionalizavimo procesą ir bendruomenės lygio psichikos sveikatos priežiūros bei socialinės globos paslaugų plėtrą žmonėms, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią (žmonės, turintys intelekto negalią ir psicho-socialinę negalią). Centras tai daro, atlikdamas tyrimus, stebėdamas, kaip laikomasi žmogaus teisių, užsiimdamas teisiniais šių asmenų teisių gynbos aspektais ir strateginiu bylinėjimusi, taip pat informuodamas ir šviesdamas visuomenę. RC ZELDA yra sukaupęs beveik aštuonerių metų patirtį tyrimų ir žmogaus teisių stebėsenos srityje. Jis taip pat dirba su vyriausybe, derindamas nacionalinius teisės aktus su tarptautiniais žmogaus teisių standartais psichikos sveikatos sutrikimų ar negalios ir teisių gynimo srityje.

Lietuva

Psichikos sveikatos perspektyvos (buvusi „Globali iniciatyva psichiatrijoje“ – Vilniaus biuras) (PSP)

PSP yra ne pelno siekianti organizacija, sukaupusi 14 metų patirtį advokacijos, tinklaveikos, sąmoningumo didinimo, teisių gynimo, plėtros ir išteklių telkimo srityje, skatinandama humaniškas, etiškas ir veiksmingas psichikos sveikatos priežiūros paslaugas ir politikos plėtrą visame pasaulyje. PSP ypač

aktyviai vykdo veiklą Vidurio ir Rytų Europoje bei Vidurio Azijos šalyse. PSP remia daugelį individualių iniciatyvų ir organizacijų, kurių tikslas – plėtoti žmogaus teisių užtikrinimo, tyrimų, stebėsenos veiklą ir reformų įgyvendinimą psichikos sveikatos priežiūros ir teikiamų paslaugų srityje, socialinė integracija ir įtrauktis, vaiko bei žmogaus teisės ir nediskriminavimo principo užtikrinimas.

Rumunija

Teisinių išteklių centras (angl. Centre for Legal Resources) (CLR)

CLR aktyviai kovoja už tai, kad būtų sukurta ir veiktų teisinė ir institucinė sistema, užtikrinanti žmogaus teisių ir lygių galimybių laikymąsi, taip pat nemokamą galimybę pasinaudoti teise į teisingą teismą. Ši sistema sudarytų sąlygas panaudoti Teisinių išteklių centre sukauptas teises žinias bendram visuomenės interesui.

Slovėnija

Liublianos universitetas, Socialinio darbo fakultetas (angl. UL-FSD)

UL-FSD yra vienintelė socialinio darbo aukštojo mokslo įstaiga Slovėnijoje, kuri specializuojasi šiose srityse: darbas su jaunuimu, pagyvenusiais žmonėmis, moterimis, taip pat asmenimis, patiriančiais psichikos sveikatos sutrikimų (angl. *people in mental distress*) arba turinčiais negalią, etninių mažumų atstovais ir t.t. Per pastaruosius 25 metus UL-FSD įgyvendino beveik šimtą fundamentaliųjų ir taikomųjų mokslinių tyrimų projektų bei dalyvavo daugelyje plėtros projektų. Be socialinio darbo teorijos ir koncepcijos pagrindinės vykdomų tyrimų temos buvo šios: savanoriškas darbas, darbas grupėje, vertinimo metodologija, faktinis socialinio darbo procedūrų ir programų vertinimas bei socialinio darbo administravimas. Šis fakultetas dalyvavo ir planuojant bendruomenines paslaugas, kurias įgyvendino nevyriausybinių organizacijų, socialinės globos ir rūpybos srityje, ypatingą dėmesį skiriant tarpinių struktūrų (pavyzdžiui, grupinių namų, saugių namų ir krizių komandų) plėtrai, darbui su šeimomis, darbui gatvėje, jaunimo centrams, socialinių gebėjimų stiprinimui, individualiam planavimui ir finansavimui bei kitiems darbo bendruomenėje metodams.

Ispanija

„Bartolomé de las Casas“ žmogaus teisių institutas, Madrido Karloso III universitetas

Institute dirba mokslininkų grupė, kurią sudaro daugelio sričių Madrido Karloso III universiteto profesoriai ir tyrėjai, dirbantys įvairiose šio universiteto katedrose ir mokslinių tyrimų grupėse, pavyzdžiui, Tarptautinės teisės, Banyčios teisės ir Teisės filosofijos katedrose. Pagrindinis instituto tikslas – skatinti prigimtines žmogaus teisių vertybes, sukurti apmąstymų ir diskusijų apie žmogaus teises sistemą, plėtoti tyrimus ir mokslinį darbą žmogaus teisių srityje, skatinti mokymus apie žmogaus teises.

Jungtinė Karalystė (JK)

Lydsos universitetas

Žr. projekto valdymo grupę aukščiau.

Ekspertų grupės nariai

Andrea Coomber – Jungtinėje Karalystėje veikiančios NVO „JUSTICE“ direktorė. Tai organizacija, kuri vienija visas teisės reformos ir žmogaus teisių organizacijos suinteresuotas šalis, siekia stiprinti teisingumo sistemą, aprėpiant administracinę, civilinę ir kriminalinę sritį

Camille Latimier – Žmogaus teisių pareigūnė, organizacija „Inclusion Europe“, sutrikusio intelekto asmenų ir jų šeimų asociacija Europoje

Dainius Pūras – JT specialusis pranešėjas teisei į sveikatą

Gerison Lansdown – tarptautinis vaiko teisių gynėjas

Mária Herczog, JT vaiko teisių komiteto narė ir organizacijos „Eurochild“ prezidentė. „Eurochild“ – tai daugiau nei 160 organizacijų ir individualių ekspertų iš 35 Europos šalių vienijančio tinklo, kuris savo veikla siekia skatinti vaikų bei jaunų žmonių tinkamą teisių įgyvendinimą ir tinkamų sąlygų jų gyvenimo gerovei užtikrinimą

Stéphanie Burel – tarptautinė konsultantė vaiko teisių klausimais ir šio projekto vadovė nuo 2013 m. gegužės iki 2014 m. kovo.

Ursula Kilkelly – Airijos Korko universiteto profesorė ir Teisės fakulteto dekanė.

Konsultantė

Vanessa Sedletzki – tarptautinė konsultantė žmogaus teisių, valdymo ir politikos klausimais

Užrašai

